

תָּבִין:

5-87	קניני הרוח (מחשבות שלא בעתן, י"ג פרקים)
88-95	האורחים (שיחה פילוסופית-פיוטית).
96-98	על שום מה? (משיחותיו של ספקן)
100-116	שכינה (שמונה פרקים)
	יופי של מעלה (ערומי שירה מן האגדה והקבלה)
	א. מתן השלם. ב. מנוחת מעשי בראשית.
	ג. גן עדן. ד. שלמות. ה. מתן תורה. ו. שירה
117-164	נשמה. ז. אשה. ח. שיר שלעלד לבוא
165-184	הצמאין (חזון לב, ששה פרקים)

קניני הרוח.

(מחשבות שלא בעתן).

א.

ידוע לכל קורא הציור הנפלא של מקסים גורקי „על השרי“
למסור את תכנו בזה אך למותר הוא. לא לחזור עליו איפוא
באתי, כי אם להזכירו.

בולמוס של מוסר תקף פתאם את אחד העירונים. בקש
ומצא אותו הבעל-הבית החשוב, שכל הצרות והרעות שבעולם
מקורן בחטאיהם ופשעיהם של בני אדם ובי כל החטאים והפשעים
מקורם בתשוקות השונות ובתאוות הסוערות. צריך איפוא להלחם
ביצר ולכבוש את התשוקות ואת התאוות. ואולם יותר טוב לעקרן
ולשרשן לגמרי. מהיטוב היה, מהרהר אותו צדיק בלבו, אם הייתי
יכול לעקור אחת אחר אחת כל תשוקה ותשוקה, כל תאוה ותאוה.
נטפל לו אותו שד והחל לעזור לו בעבודת העקירה מן
הלב, הבטול והשביתה, הבליון והחרלון.

ובצבעים נפלאים מתאר האמן את פרטי מפעליו של אותו
שד, שחופיע לאותו בעל-המוסר כמלאך גואל ומושיע ואיך עקר
מלב חולת-התאוה את כל חפץ וכל חשק. נעקרו כל התשוקות
וכל התאוות ועמקן יחד כל המדות וכל התכונות, כל התעוררות,
כל תנועת-נפש.

הוסרה תאוה אחת, משנה, בעל-המוסר שלנו נאנח אנחת-
רוחה ונהנה הנאה משונה: הוא מוצא את המנוחה אשר בקש.
נעשתה האופרציה המשונה הזאת כולה, — נתרקנה הנפש, הוסרו
כל החיים מלב, הושרשו כל הנמיות וכל השאיפות, נוטל מאת
האדם כל מה שנתן לו איוה ערך ותוכן, יופי וחוד, ובעל-המוסר
שלנו היה לעין גבוב, לגולם מיכני, לגוף מתנועע על-ידי כח
אינרטי.

גם אנשי כנסת הגדולה, מספרת האגדה התלמודית, חפצו להרוג את יצר הרע ולהעבירו מן העולם, בקשוקו, תפשוהו, עזרו את עינו האחת, נתנחו לתוך כלי, הפו את הכלי באבר, שטרדו שמירה מעולה לבל יתפרץ ולא ימרוד; למחרת הוכרחו להוציאו לחפשי, לפי שראו שבלי יצר-הרע העולם מתהפך לתהו ובהו...

היה מעשה זה, ותפשו צדיקי הדור את יצר הרע, המיתוהו, שרפוהו, פזרוהו לארבע רוחות העולם, ואולם ניצוצי אש ממנו נזרקו לתוך עיני התמימים והחיים היו מלאי תאוה וסערת התאוה כבראשונה.

צא וראה, שכל עיקרה של האתיקה החדשה בנגוד להאיתיקה של העולם העתיק הוא, שהאיתיקה העתיקה בכל גלוייה ותופעותיה, היוגותיה ואורחותיה, ציוריה ובטויי רצונותיה השונים, מגמותיה ושיאיותיה הכמוסות, ראתה סוף סוף את האושר הגדול של האדם בהשקטת התאוות, במנוחת הנפש, בשביתתם, במולם ומעומם של האפקטים השונים. בנגוד לזה שואפת האיתיקה החדשה להתעסקותן והתעשרותן של התאוות, להתעדנותן והשתכללותן. אם נתכונן בכל מיני השימות המוסריות השונות של היונים, הנה עם כל ההבדל הגדול והנגוד הגדול שביניהם מבקשים הם בעיקר רק אחת: אושר. כיון שבא סוקרט ולמד, הצדקה והאושר דא חדא, החלו תלמידיו וההולכים בעקבותיו לבקש את האושר בדרך הצדקה: בקשו את הטוב בכדי לסצוא על ידו את המנוחה. אם ראו הציניקים את הטוב בהסרת הנימוסים המקובלים ודרכי החברה המקובלים, אם ראו הסטואים את הטוב בממשלתה של הנפש, בעוזה וקשיה, אם ראו האיפיקורסים את הטוב בהנאה יפה ושוקמה ובהסתכלות ערן בעולם ומלאו, הנה כולם בקשו בעיקר למעט את דרישותיו של האדם, להלצו מכל צרת-נפש ומצוקת-נפש שמקורן בסערת הרוח ובשאיפה אשר לא תדע מנוח.

האיתיקה החדשה בכל מיני השימות הפילוסופיות השונים שהיא מתבטאת בהן ומלבד השימות הנוצריות והאסקטיות, בין אלה שמבקשות הן אושר, בין שמבקשות הן יופי והרמוניה, בין שמבקשות הן שלמות, בין שמבקשות הן הכרת האמת וכדומה, שואפת

להפך, למלואן של התאוות והתשוקות, לנלוין היותר יפה והיותר שלם, היותר מורכב והיותר מרובה הצדדים, הגונים והצבעים. אין לך שתי שימות מוסריות רחוקות זו מזו כשימתו המוסרית של הרברט ספנסר ושל פרידריך ניטשה, ובכל-זאת אתה מוצא ששתיהן מבקשות מלואם של החיים, התעשרותם והתרכבותם.

והרבה יותר מאשר באיתיקה, אנו רואים את השאיפה העולמית הזאת בשירה. האיתיקה, לפי שנושאה היא המחשבה ההגיונית, איננה מוצאת די צבעים לתאר על ידם את השאיפה העיקרית של התעשרות החיים, בשעה שהשירה, בהיותה המבטא של עצם החיים והמיתם, סערתם ורתיחתם, משתמשת בכל הקסמים שבידה בכדי לתאר על ידם את יפים, הודם וגדלותם של האפקטים השונים הגדולים והאמיצים.

היצירות היותר גדולות של שקספיר, בירון וגתה הן, ביחס ידוע, תהלל הגדול של התשוקות העזות והנמרצות, של עוז החיים השוטף ועובר את כל הגבולים, של התפרצות האדם הבאה מתוך מלואן של התשוקות היותר עשירות שלו.

דעה זו מוטבעת פחות או יותר בלב כל איש משכיל בן דורנו. כמעט ברנש אינסמינקטיבי מרגיש הוא בן דורנו, שכל התמעטותה והתכוצותה של איזו תאוה ממעטות את דמותו ומקטנות את ערכו וכי כל התעשרות בתאוות ובתשוקות היא גם התעשרותו של האדם וזקיפת קומתו.

ואולם הרעה הזאת, שכמעט היתה לכללית בנוגע לתאוות ולתשוקות, עוד לא התעמקה כל צרכה ומכל-שכן שלא נמעה כלבבות כראוי, ביחס לקנינים הרוחניים, ביחס לצרכי הנפש היותר דקים והיותר נאצלים.

כאותו העירוני בציורו של נורקי, שמח הוא בן דורנו בשעה ש, משתחרר הוא מקנין נפש זה או אחר, מתכונה רוחנית זו או אחרת, מאמונה זו או אחרת, מדעה קדומה זו או אחרת, מנמיה רוחנית זו או אחרת.

שמח הוא בן דורנו על, חופשתו ואיננו מרגיש שהולך הוא ודל, הולך ומתרוקן, הולך ופוחת, הולך ומתמעט, וצביונו הרוחני נעשה יותר ויותר קטן, קניניו נעשים יותר ויותר מעטים, עולמו חשך יותר ויותר.

בשעה שאין בן דורנו בעל חשבון כלל בנוגע לתשוקות ולתאוות, הנה בעל חשבון גדול הוא בנוגע לצרכים הרוחניים ולדרישות

הרוחניות השונות. כבעל חשבון יודע הוא, שכל יתר כגמול רמי' ומתחיל הוא להשליך אחר נון קנין רוחני אחר אחר משנתו. בשוחה במצולות המטהר להשליך מעליו כל משא יתר, למען יקל לו לשחות, כן משליך הוא השוחה בים החיים שלנו את כל מדה מורשה, את כל נטיה רוחנית מורשה, את כל נענועים רוחניים ואת כל שאיפה רוחנית.

משתחרר הוא בן דורנו מקנין ראשון, מקנין שני, מקנין שלישי, ושמת הוא על רוחתו ועל ישועתו. אין כובד ואין עול, הכל כה קל, כה מרווח, כה פשוט, כה ישר.

ואולם הכל חולך וחסר, הכל משתרש ונעקר, והאדם מרגיש, אם עדיין לב לו להרגיש, שנפשו ריקה ואין בה כל תוכן רוחני אשר ירימנה על החי והצומח.

אמת שצרכיו רבים ומשונים, אמת שתשוקותיו הטבעיות מורכבות ומרובות הגון, אמת שהסער החזק שבנפשו מופחו ומפארהו לרגעים, אמת שמלחמת התאוות והתשוקות ממלאה לעתים את הריקות הנפשית שלו, ואולם אי אפשר לו לאדם בן דעת לבלי לראות ברגעי השבון הנפש שלו, שהמצע היסודי של כל אלה הוא רק הפיזיולוגיה והביולוגיה ושחיי הצומח והחי אף בהרכבתם היותר נעלה, היותר יפה והיותר משוכללת עדיין אינם נותנים תוכן לחיים וערך לחיים.

ואן, אם נפש פיוטית לו, הוא מתחיל מתגעגע על אותו עולם הצללים שכבר יצא ממנו; בונה לו בדמיונו עולם שלם של ציורים, תבניות, תמונות, חלומות פלא, חזיונות.

ואולם אם חשבן הוא ורק חשבן, הרי הוא מרגיש רק שנפשו נתרוקנה והוא מלא שממון ועצב אינרקי.

הגני אומר, שממון ולא יאוש, מפני שאף-על-פי שהכל מדברים על היאוש, הגה בעיקר הדבר זהו קנינם של מעטים מאד. היאוש הנמור יש לו המדירות שלו, יש לו הכאב החזק והנמרץ שלו, יש לו השירה שלו, ואולם רוב החשבתים אינם באים באמת לידי מצב יאוש, כי אם לידי מצב שממון והרגשת הריקות. יודע הוא שהכל חסר לו והכל נמל ממנו, ואיגנו מבין כיצד הניע לידי מדרגה זו.

וגם זאת בטעוילים שבבני אדם אני מדבר, יתרהם הם בבחינת שומים שאינם מרגישים או, כשר המת שאיגנו מרגיש באיזמלי.

אין הם טבינים מה רב העושר אשר אכדו, ומה עלובים הם חיייהם הבחמיים ומה דלה היא עמדתם.

מתרגלים הם אל הענינים הפעומים, המעשים הפעומים, הדרישות והשאיפות הפעומים, והם נעשים בעצמם קטנים וקטנים, נמוכים ונמוכים, חיייהם מצטמצמים ומתכווצים והם מתרגלים לראות בחייבוו אלה חזות הכל.

ואו מופיע החזיון היותר מבחיל: בני-אדם נמלים מתחילים לשכח, להלל ולפאר את קן-הנמלים שלהם, מרימים אותו לעילא ולעילא על כל היכל נשגב, נהדר ונאדר.

פה נחיה ופה נמות—הם מתהללים ומתהוללים—נפרה ונרבה עד סוף כל הדורות.

ואו נשמע הלעג לרוח ולכל קניני הרוח, נראה העניות המתהללת בעניותה, הקטנות המתהללת בקטנותה...

ומה שרע וטר מזה הוא שלעג ההמון, קטנותו ושפלותו, צמצומו וכאמותו, בשביל שהם של ההמון, כלומר של הרבים, הם משפיעים הרבה גם על בעלי נפש יותר רמה ובמקום האמונות השונות בתעודתו הנשגבה של האדם משתרשת כלבבות האמונה בשפלותו של האדם וביפיה של השפלות הזאת.

והאמונה שמושפעת היא מן הרבים הולכת ומשפיעה אחר-כך על הרבים, והאדם נעשה לאט לאט באמת לשפל...

והנבואה של כל מיני, ממריאליסטים הולכת ומתקיימת...

ב.

כל המדבר עתה על קניני הרוח וצרכי הרוח חושבים אותו ל"אידיאליסטי".

בעיני בעלי-בתיים, "אידיאליסטי" הוא דבר פסול לגמרי; בעיני הפרולטריות, השונים שלנו הוא פסול רק בתור בעל שיטה פילוסופית ידועה, בעל מחלף פילוסופי ידוע, בעל השקפה בעולם ידועה, בעל נטיה מספיות ידועה.

אין האידיאליזם המעשיית פסולה כלל בעינינו—מוענים הם—ולא עוד, אלא שהרבה מאתנו אידיאליסטים גדולים הם במעשה, ואולם מתנגדים בחלט לכל אידיאליזם מופשט, לכל הסתכלות-בעולם הרואה בחברה ובהתפתחותה יסודות אידיאליים שאינם תולדותיהם של התנאים האיקונומיים השונים.

ואולם שאלה אחת קמנה אני שואל: מה היא הסבה הנפשית המביאה את בני-אדם לידי אידיאליזמוס פילוסופי? מה מניע את בני האדם לבקש אידיאלים רוחניים מופשטים? מדוע מואסים בני-אדם פתאם בהשקפת-העולם המטריאליסטית שהיא לכאורה כל-כך פשוטה, כל-כך מובנה וכל-כך ישרה, ומתחילים לתעות במיני מדבריות שוממים של מטפזיקה, אסתטיקה ומיסטיקה? מדוע מואסים בני-האדם במישור ומתחילים לטפס על מיני הרים גבוהים ותלולים, על סלעי מגור?

שאלה זו, שמבטלים אתם אותה כלאחר-כך, מפני שאין בה כל חריפות ואין מקום בה לדיסקוסיות איך-סוף ולדברי ריב שאינם מוכיחים מאומה, היא הרבה יותר המורה ממה שאתם רגילים לחשוב.

רגילים אתם להשיב, שבני-אדם אלה המדברים על אידיאלים והמבקשים אידיאלים רוחניים הם בעלי, פסיכיקה בורוזאית ובעלי, השקפה בורוזאית או שמושפעים הם מפסיכיקה זו והשקפה זו.

כל-זמן שאתם צריכים לרחות את מתנגדיכם בקש, כל-זמן שמבקשים אתם, תרוצים ויהי מה, כל-זמן שאתם שמים לב למקטיקה של המפלגות השונות שלכם ולצרכי המפלגות שלכם אני מבין אתכם. מה לא יעשה האדם בפלפולו? מה לא יעשה בן מפלגה מסוד בכל לב ונפש לצרכי מפלגתו ולעניני מפלגתו בשביל לאשר ולקיים את ה"תיאוריה" של המפלגה שלו? ואולם לא אל בני המפלגה שבכם אני פונה בדברים אלה, לא על ה"תיאוריה" שלכם אני דן, כי אם אל האדם שבכם אני כותב את המורים האלה, כלומר אל אותו בן המפלגה המוכשר לעזוב לפעמים את חבריו, מוריו ותלמידיו גם יחד ולחשוב את חשבון נפשו הוא ולבקש מה שהוא אמת ולא מה שהוא גראה לטוב על-ידי ההרגל, על-ידי החנוך, על-ידי הסביבה, על-ידי המורה, על ידי ההשפעה של היפנוטיזמוסים חברותיים שונים. אדם כזה בא לפעמים לביתו נפעם ונרגש מדאגת היום וממלחמת היום ומהויכוחים השונים של הכתות והמפלגות השונות ואומר לנפשו: הבה אברר לי לעצמי את השקפתי ודעותי, אנתח את היסודות הקבועים שלהן, אבררם, אצרפם, ונבררם מכל צד וצד. אינני חפץ להונות את עצמי ואת חברי. אינני עבד כפות לא למפלגה זו ולא לאחרת. קרובה איוו דעה אל

הלב ואל המוח — אהונה ולא ארפנה; רחוקה היא מן האמת — אעזבנה, אף אם דברתי תמיד בשמה, אף אם קדושה ומהורהרת היתה בעיני, אף אם קראתי לרבים להספח אל דגלה.

לאדם כזה אני פונה בשאלה זו: נגיה שהאידיאליסטים הרוחניים כוונים הם, נגיה שאין להם כל השפעה על הצבור או השפעתם מעטה מאד, ומדוע כל-כך עורנים בני אדם עליהם, מתנענעים עליהם, מרגישים ריקות בחסרונם?

נגיה שיכול אני למצוא על ידי פלפול זר איוו שייכות ויחס בין ה"אידיאליסט" ובין מעמדו הבורוזאי, ואולם רבים רבים מן המדברים בשם ה"פרוליטריאט" גם הם בחיי יום יום שלהם שקועים הם במעמד הבורוזאי. על-כרחך אתה בא לסין, אתה בחרתנו חדש, לאותה ההשקפה שישנם בני עליה כאלה, שאעפ"י ששייכים הם לפי מעמדם הכללי למפלגה האצילית או הבורוזאית, בכל זאת הם יכולים לסגל להם את ההשקפה הפרוליטרית ואת הפסיכיקה הפרוליטרית.

והנה בשעה שאנשים כבולהקוב, טוגן-ברנובסקי, סטרובה ועוד הפיצו את תורתו של מרקס, אף על פי שלפי מעמדם הכלכלי היו שייכים למפלגת האצילים או הבורוזאים, סגלו הם לעצמם הסתכלות-בעולם פרוליטרית ואפני השקפה פרוליטרית. עתה כיון שהחלו לבקש דרכים אחרים אבדו פתאם את נשמתם הישרה, את נשמתם הפרוליטרית, ויהי לבורוזאים ככל הבורוזאים. מעתה השאלה מתעוררת מאליה: מה זה היה לבני אדם אלה שאבדו פתאם את יתרונם הרוחני ואת השקפותיהם הפרוליטריות, שכל-כך היטיבו להבינן וכל-כך עמלו ויגעו להרחיבן ולהעמיקן, להסבירן ולהפיצן? מה זה היה להם, כי עזבו פתאם את הדרך הכבושה של המרקסיזמוס וילכו לתעות בין שיטות משימות שונות ודעות מדעות שונות לא-כרוזות, קשות ומסובכות? מה זה היה להם, כי נבדלו מחבריהם ויהיו לשנואים ונרדפים? מה זה היה להם, שהחלו לראות הרבה מן השקר בדברים שנחשבו לפנים בעיניהם לאמתיות נצחיות?

לאחרים משיבים במלים: הטבע הבורוזאי לוקח את שלו, עוד לא התעמקו בסוציאליזם כראוי, סוציאליזם הקודמת לא היתה שלמה כל צרכה, וכדומה. לצרכי אניטציה עושים גורח שזה מוזכאמזב על סטרובה, חושרים אותם בכל מעשי נבלה, וכדומה.

ואולם בינו לבין עצמו הלא יודע הוא היטב כל אינפלגנץ, לִי יהי גם מרקסיסם נלהב שבנלהבים, שכל אלה האנשים חושביי מחשבות עמוקים הם, בעלי מדע מצוינים, אנשים ישרים וסתורים מאין כמוהם, יודע שסמרכה ביחוד הוא אחד מנבורי הרוח היותר גדולים, אחד ממבקשי האמת היותר נשגבים, אחד מבעלי המדע, שכמוהם מעטים מאד מאד לא רק ברוסיה, כי אם גם באירופה כלה — והאם אלה האנשים לא הבינו את המרקסיסמוס כראוי בשעה שעמלו להבינו ועמלו להפיצו? ההם לא התיחסו בכובד ראש אל הפרובלימות היותר עיקריות של החיים הסוציאליים? ההם לא בקשו את האמת החברותית ואת הדרך להתנשמת האידאליים היותר גדולים של האנושיות כלה?

ומה אני חפץ להוכיח? אין אני חפץ להוכיח מכאן ששימותיהם ודעותיהם של סמרכה וחבריו אמתיות הן, אין אני חפץ להוכיח מכאן את אמתתו של האידאליסמוס בכלל, אלא מראה אני רק על הצורך הנפשי העמוק שיש בו, על אותו הצורך הנפשי העוקר את האדם בהכרח מן האמתיות השטחיות של המטריאליסמוס ומאלץ אותו לבקש לִי אלהים חדשים, עולמות רוחניים וספירות רוחניות.

אין אני חושב את האידאליסמוס הפילוסופי למלה האחרונה של החכמה האנושית, באסתטיקה מצד אחד ובמיסטיקה מצד אחר אני רואה גלויי נפש הרבה יותר עמוקים ונערכים וגם אותם אי־אפשר עוד לחשוב לעצם האמת ולגולת הכותרת של השתלמות האדם ועליתו הרוחנית.

את האידאליסמוס הפילוסופי אני חושב לריאקציה מוכרחת נגד צרות ההבטה וכחות ההרגשה של מהלך המחשבה המטריאליסטית בכלל והמטריאליסמוס ההיסטורי בפרט, על דרך שאמר אוגוסט קונט לפני, ש־האמפיריזם הם רק תיאולוגים רעים, אני אומר שהמטריאליסטים הם רק מטפיוקים רעים.

ככל המטפיוקים גם המטריאליסטים מוצאים מצע יסודי, נצחי ותמידי המופשט מן גלויי החיים הרבים והשונים שבעולם ובארץ, והתבדל ביניהם הוא רק זה, שכל המטפיוקים מבקשים את המצע היסודי ההוא בגלויי נפש שונים, זה ב־אני, זה ב־שכלי, זה ב־רצון, וכדומה, ובאותה שעה מבקשים המטריאליסטים את המצע היסודי ההוא ב־חומר, דבר שאינו אלא

מושג מדעי לשכר בו את האוון וכשהוא לעצמו אין לו כל מציאות ריאליה.

המחשבה הפוזיטיבית, ביחוד בצורתה האחרונה (אמפיריא־קריטיציזמוס), היא יותר הניונית, יותר נכונה ואמתות, ואולם כל הפוזיטיביסטים שוכחים, שמהלך המחשבה הפוזיטיבי די לאדם בשעה שמתפק הוא בהבנת המראות וערשינוני נעץ, בחזיונות הנגלים, בקשורים החיצונים של כל המעשים והדברים, אולם לא בשעה שחדל הוא מהסתפק בכל אלה ומבקש הוא את האמת כשהיא לעצמה, את המהות העיקרית והשרשית של החיים, את הראשית ואת הסוף של הכל, את התוכן ואת הערך של החיים בכלל ושל חיי האדם בפרט.

ומוכרח הוא האדם לעזוב את המחשבה הפוזיטיבית ביחוד בשעה שרואה הוא לפניו את תהום הרעות והצרות שבעולם ואת הכעור והשפלות שבכל הענינים והמעשים לא באופן מופשט, כי אם באופן קונקרטי בחיי עצמו ובחיי הקרובים אליו והוא מוכרח לבקש את הצדקתם של העולם והחיים, הצדקתם של כל מיני המעשים שאחרים עושים וגם הוא בעצמו עושה אותם.

יודע אני, שיש על זה, תרין מספיק מאת הפוזיטיביסטים: אין ביחולו של האדם לדעת ולהכיר את הנעשה מבעד למראות ולחזיונות. האדם, מתוך שנתון הוא בתוך החזיונות ומושפע רק מן החזיונות, אי־אפשר לו לדעת את הסבות הראשיות ואת ההתחלות הראשיות.

והרי זה סוף סוף אותו הננון הישן נושן: יש קץ וגבול לשכל האדם, במה שהורשית התבונן, אין לך עסק בנסתרות, ראה מה שלפניך, אל תחקור במופלא ממך.

והנה בנוגע לתשובה הזאת על פי חנוסה הישן של אבי הפוזיטיביסמוס אוגוסט קונט (שמצד אחר היא מזכרת את ההלוק הידוע שחלק עמנואל קנט בין הדברים כפי שהם משפיעים עלינו ובין הדברים כפי שהם לעצמם) צריך להגיד את האמת, שכל מיני הצבת נבולים בכל דרך ואופן שאנו עושים אותם אין להם כל יסוד. הרבה דברים שחשב אותם אוגוסט קונט, למשל, לנמנעי ההכרח, לדברים שאין לשכל האדם כל מכוא אליהם וכל תפיסה בהם, הם עתה בומננו דברים נלווים וידועים לכל. חשב אוגוסט קונט, שאי־אפשר לאדם לדעת כשום אופן את יסודי

השמש, ועתה יודע אותם כל בר בי רב על ידי האנליו הספקטרי; חשב אונסט קונט, שאפשר לדעת את גלוי הנפש רק על ידי הפרונולוגיה, ואולם אין כל יסוד להפסיכולוגיה, לפי שאי אפשר לו לאדם המכיר להיות מוביקט ואוביקט כאחד. — ועתה התרחבה והתעמקה הפסיכולוגיה ותהי למדע שלם וגמור, וכדומה.

ואולם תשובה פוזיטיבית זו עצמה בשימתו של אבינריוס היא הרבה יותר חריפה ויותר עמוקה, ויחד עם זה היא הרבה יותר רחוקה מן האמת, מן התשובה של אונסט קונט. בשעה שאונסט קונט אמר, שיודעים אנו ויכולים אנו לדעת את החוויות ואת המראות ואיננו יכולים לדעת את ההתחלות הראשיות ואת הסבות הראשיות, אומר אבינריוס שישנה רק המציאות הנגלית, המראית, ומלבדה אין דבר.

ולפי שחפץ אבינריוס ששימתו תהי שלמה, כוללת ומקפת הכל, ולפי שידע על בורין את כל השיטות המטפיזיות והבין שאי אפשר לבטל באמירה בעלמא לא את ה"צורך המטפיזי" ולא את הפרובלימות המטפיזיות השונות שהעסיקו את רוחו של האדם בכל הדורות, הרי עמדה לפניו השאלה החמורה: מה הביא את בני אדם לידי ציורים מטפיזיים רבים ושונים? מי גמע בקרבם את ה"צורך המטפיזי"? מה מאלץ את בני האדם לבקש את האלהים? מה פירושן של כל אלה הרדיפות שסבלו ושסובלים בני האדם בעד דעות דתיות ומטפיזיות?

בשעה שה"מטריאליסטים ההיסטוריים" מבטלים את כל אלה הדברים ואת כל אלה הצרכים בפרוות בעלמא, אבינריוס מקדיש לנתוחם של כל מיני המושגים המטפיזיים, הציורים המטפיזיים וצרכי הנפש המטפיזיים פרקים רבים ושונים בספריו, ואולם בא הוא, עם כל עומק ידיעותו, כמעט לאותה הטעות של בעלי ה"מטריאליסמוס ההיסטורי".

אבינריוס גלה (או: הרחיב) את החוק של "קטון הכחות" בפרוצסים הנפשיים. חוק טבעי זה כשהוא לעצמו הרי הוא חוק טבעי ככל החוקים. ואולם אבינריוס חפץ לראות בו עולם ומלואו ולבאר על ידו את כל הדברים הסתומים ולמצוא על ידו פשרן של כל השאלות העולמיות ושל כל החידות העולמיות. באופן זה הוא בא לידי כרכורים מדעיים, פלפולים מדעיים דקים מן הדקים, הררים התלויים בשערה, התכוצותו של עולם אינסוף לתוך איזה חוק פרטי.

ומי שאיננו אסכולסטיק בטבע, אי אפשר לו לסבול בשום אופן ואופן שבעולם את כל מיני הדרכים העקומים, שעל ידם הוא חפץ להוכיח, שכל מיני המושגים נוצרים ונולדים רק על ידי הצורך ב"קטון הכחות".

הפילוסופיה של אבינריוס מוכשרת להפסיק את הצורך הרוחני של מי שהעולם ומלואו בעיניו רק ספר של מתמטיקה גדול וכל הנוצר והנעשה בו רק פורמולות מתמטיות יבשות, ואולם לא של מי שרואה את החיים בכל המיתם וזרמתם, שפעם ורחבתם, בכל גן העדן והשאל שבהם, בכל השאלות התהומיות שבהם, בכל היצירות החולכות ומתחדשות בכל יום ויום, בכל החידות שהם מצינים בכל רגע ורגע.

ראשית מחקר—פליאה! אמר אריסטו, בשעה שמקור המחקר הוא רק "פליאה", כלומר תשוקת-הדעת גרידא, אוי אפשר למצוא נחת בפלפולים פילוסופיים, בהמצאות שונות, בחדורים שונים, בעיונים דקים מן הדקים ובפורמולות מפורמולות שונות, ואולם בשעה ש, האדם מבקש את האמת כארי המבקש את טרפו, בשעה שהאמת והשקר הם שאלת החיים והמות, בשעה שהמחקר הוא מעין מחקרו של איש היושב בבור אופל וצלמות ומבקש לו מוצא ומפלס ממנו למען היות חפשי לראות פני שמש, בשעה זו האדם עוזב בהכרח את כל מיני שיטות אימפיריות, ולו גם דקות מן הדקות, כמו שמשליך כלי צעצועים אין חפץ בהם עוד.

ואז התחנה הקרובה היא: האידיאליסמוס הפילוסופי. בשיטות המטפיזיות העולמיות הגדולות של אפלטון, שפינוזה, פייכטה, הגל, שלינג, וכדומה, הוא מנסה למצוא את אמת האמתיות, את תוך תוכנם של הדברים, את גלוי החבוי והפנימי, את ערכם העולמי והנצחי.

מתוך שהורגל בעלי-המדע לסדר, להניין, לחוקים קבועים, תמידים ומוצקים, הרי הוא עובר דוקא אל ה"שאלות" המטפיזיות, דוקא אל הרעיונות השלמים והמוצקים, שבבנינם ההניוני אין כל פתת ומגרעת.

עוד צעד אחד (והצעד הזה קשה הוא מאד ורבים נשארים באמצע הדרך) והאדם מתחיל לראות ש"החיים" וה"שיטות" הם שני דברים שונים לגמרי, שכל מיני שיטות שבעולם הם רק המצאתו של שכל האדם והמציאות משתקפת מהם במדה מעטה מאד מאד, כי רובם של כל הבנינים ההניוניים הם כרגל העשויה

למי מדת הנעל ובי החיים הם כל־כך עשירים ועמוקים, עד שכל הנבלה שנותנים להם מועילה רק לצמצם את ההכרה, להקטינה ולהשפילה ולא להרימה ולהעמוקה.
ואו הוא פונה אל השירה העולמית ואל המוסיקה העולמית, ובמצאו בהן עושר רב של ציורים ודמיונות, הוא נעזר על ידן בדרכו הרוחנית המלאה התחתים ומכשולים.
ומהרם הוא לעלות, אל הערפל, אשר שם האל־הים...
ונכשל ונופל הוא לרגעים, מלא הוא פצעים וחבורות, ועדיין הוא הולך ותועה, הולך ומבקש...

ג.

בימי הבינים וגם שנים רבות אחריהם נחשבה ה"מינות" לדבר היותר רע בעולם. את הכל יכלו בני־אדם לסלוח, גם את הנגבה, גם את הנזלה, גם את הרציחה, ובאותה שעה לא היתה כל פליחה ל"מינות".
והתבונן בדבר, שבשנאה גדולה ובבושה כזו ל"מינות" נשתחו כל האמונות וכל הדתות וכל מיני הכתות הדתיות, לרבות גם הכתות של מינים עצמם. הם התוכחו, רבו, דגו, שפכו דם בעד אמונות שונות ודעות שונות, ואולם כל אחד חשב את עצמו להולך בדרך האמונה האמתית ואת האחרים חשב ל"מינים" ולטועים. כל בעלי הכתות הדתיות, אשר רוח החופש פעם בקרבם ואשר נחשבו בשביל זה ל"מינים", בצדק לא תפצו להודות על זה בשום אופן ואופן שבעולם, אלא אמרו שהם הם בעלי האמונה האמתית והאחרים הם מינים.

שמה אין המינות דבר רע כלל וכלל? דבר זה לא עלה במחשבתם של כל בעלי הכתות הדתיות המתפרצות ומורדות באמונות הישנות. דבר זה הכינו רק פילוסופים בודדים, ואולם מהלך המחשבה הרגיל של כל בעלי הכתות, אף היותר הפשיות במשמע, היה זה: המינות בודאי דבר רע הוא מאין כמוהו בעולם, ואולם האמת היא שאין אנחנו מינים, כי אם הפכסטים הרודפים אותנו ואלה המחזיקים בידיהם המה המינים.

ועוד מובן יחס כזה בנוגע לעיקרי אמונה גדולים, אלה האמינו בשלוש, ואלה—רק באל אב, אלה האמינו במחמד, ואלה לא האמינו בו, אלה האמינו בתורת הפכסטים, ואלה לא האמינו

בה, אלה האמינו בקדושת התמונות, ואלה לא האמינו בזה, וכדומה; אפשר להבין יחס כזה גם מצד בעלי האמונות השונות עצמם איש לרעהו, כמו יחס הקתולים לבעלי הריפורמה וכדומה, ואולם קשה מאד להבין עתה את השנאה הגדולה והעמוקה אשר היתה בלב בעלי מהלך אחד באמונה בין המפרשים איזו מלה מכתבי הקודש באופן זה ובין המפרשים אותה באופן אחר, בין המבינים איזה עיון תיאולוגי דק שאין לו אף שייכות רחוקה לאמונה עצמה באופן זה ובין המבינים אותו באופן אחר.

היו ימים בממלכת ביצנין, שכל תושביה היו למורי ה' והתפללו והתפלספו כלם בעיונים תיאולוגיים דקים מן הדקים שאין מוחו של איש בן דורנו יכול לתפסם בשום אופן, ואלה המבינים איזו דקות תיאולוגית־מספיות באופן ידוע רדפו באכזריות חמה את אלה שהבינו אותה הדקות התיאולוגית־מספיות עצמה ואולם בהבדל קטן מאד.

ואיש כי האמין באיזה פרט תיאולוגי ככל אשר האמין רעהו, אלא שהסבירו באיזה אופן שונה מעט, חשבהו רעהו ל"מין", כלומר לאיש שגם אש חניהגם לא תוכל לצרפהו. מובן מאליו, שזה ה"מין" חשב את מתנגדו ל"מין", שמותר לקרעו כדג. ונהפכה אז כל ממלכת ביצנין לשדה מלחמה גדול וגורא ודם התושבים נשפך כמים בשביל עיונים תיאולוגיים משונים שאינם מעלים וזיוגם מורידים.

משלים כאלה רבים הם בדברי ימי הבינים, ובכלם אנו רואים, שכל מיני חלומים והנלהמים מטפלים איש על רעהו אשמות רבות ושונות, ואולם האשמה העיקרית שנתחשבה בעיני הכל לכבדה מנשוא היא: המינות.

זמנים חדשים — צפרים חדשות. חליפות אחר חליפות ותמורות אחר תמורות, והחליפות והתמורות ההן עיקריות ושרשיות. נבנו עולמות רוחניים ונחרבו, נבנו ונחרבו. הוסרו האלים הישנים מכסאותם ואליים אחרים ידשו את מקומם וגם הם זקנו. ואליים חדשים עולים מתהום הנצח, מתפרצים ומורדים ומתנשאים למלך.

ולכל האמונות הרבות והשונות שבכל עת ועת ישנה אמונה אחת כללית ויסודית, לכל הדעות — דעה אחת, לאלים—אל אלים. ובכל מקום שיטנו השעיר לה', ישנו גם השעיר לעזאזל,

בכל מקום שבאים בני-האלים, בא גם השמן, בכל מקום שמופיעה הקדושה, שמה גם הסמרא אחרא.

ובכל עת ועת שמתגלה בה איון אמונה כללית עולמית, שמה גגלה איון השגה, רגש, מדה או תכונה בתור החטא היותר גדול.

האמונה הכללית העולמית העיקרית של שנות המאה הי"ח היתה, שהדבר היותר טוב בעולם הוא השכל, שצריך להגביר את שלטון השכל על כל, שצריך לתת ערך רק לדברים שההגיון נותן הסכמתו עליהם.

מה נחשב או בעיני בני-האדם לדבר היותר רע בעולם? הבערות. כל הצרות וכל הרעות בעולם מקורן בחסרון דעת וחכמה. צריך לעקר ולשרש בבת-אחת את כל האמונות, הנימוסים והמנהגים שבעולם ולכונן חיים חדשים על אשיות השכל המופשט.

בשנות המאה הי"ט היו האמונות הכלליות של העולם הנאור: המדע (במובן הרחב), הטכניקה, הפרונרס.

ובכר מראשית שנות המאה הי"ט נראו גרעיני של אמונה גדולה ותקיפה, כבירה ונערצה: צמחה וגדלה בעשרות שנים האחרונות: גמלה ובכרה בעת היותר אחרונה.

האמונה הגדולה ההוא, שמקבלת היא גם את העיקרים הכלליים של המדע, הטכניקה, הפרונרס, מוסיפה עליהם עיקר אחר גדול מאד: האמונה בכח הפרולטריות, בתעודתו האנושית הכללית, בישועה אשר יביא עלידי מלחמתו לו לעצמו ולאנושיות כלה.

האמונה הזאת היא עתה היותר תקיפה, היותר מושלת כלכבות, ומעת לעת היא מתפשטת יותר ויותר, עד שקרובים הימים שבהם תהי אמונת-הלך ואת למושלל בכפה, למושלל יחידה. אם יתגשם באיון עת שתהי האידואל של הסוציאליזמוס — סמוקני מאד מאד, ואולם אין ספק בעיני, שאמונת-הלך של הסוציאליזמוס תתרחב ותתפשט מאד מאד בכל העמים ובכל השדרות.

וכמדה שמתרחבת האמונה בכח הפרולטריות, בעתידותו, בדבר ישועה אשר יגיד לכל באי עולם, בפסיכיקה המיוחדת לו לבדו, בימיה, גדלה ונבחרתה של הפסיכיקה ההיא, בהשקפת העולם שהיא תולדתם של תנאי החיים שהפרולטריות נתן בהם

דשל הפסיכיקה המיוחדת לו, במדה זו מתרבה ומתפשטת, מתעמקת ומתגדלת השגאה ל"בורוואיות", למדת בורוואה, להשקפת-העולם בורוואית, לפסיכיקה בורוואית וכו'.

באחת: הבורוואיות היא עתה האויב הכללי, העוואל, הסמרא אחרא.

מקור כל הצרות והרעות שבעולם הוא — הבורוואיות, מקור כל חטא ועון הוא — הבורוואיות. מקורם של כל המעשים הרעים שהפרולטריות בעצמו עושה הוא — הבורוואיות. מקור כל עוות משפט והגיון הוא — הבורוואיות.

דים לחם לבני-אדם כשמוצאים הם איון מלה או איון נושא הי להשליך עליו את כל העונות והפשעים ולראות בו מקור כל רע, כשביל להתנגע בזה, כשביל למצוא נוחם בזה, כשביל לעשות עוד כל מיני רעות ותועבות ברוח נכון ובנפש שוקמה...

וכשם שבימי הבינים היתה ה"מינות" הדבר היותר מתועב והיותר שנוא בעולם לכל מיני האמונות והכתות בשוה, כך ה"בורוואיות" הולכת ונעשית שנואה ומאוסה לכל מיני כתות רחוקות מאד אשה מאת רעותה.

וכשם שלפנים התאמצה כל כת להסיר מעל עצמה אשמת ה"מינות" ולהשליכה על ראש רעותה, כך מתאמצת כל כתה מדינית עתה להסיר מעל עצמה אשמת ה"בורוואיות" ולהשליכה על ראש רעותה.

מובן מאליו, שמדבר אני על אותן השדרות ועל אותן הכתות השוטפות עם זרם העת, שהולכות ונדהפות הן מגורמים רוחניים כלליים, שישנן בכלל התפתחות והשתלמות, ולא על אותן השדרות והכתות אשר הן בבחינת טים דלוחים העומדים תמיד.

ואולם כשם שאז בימי הבינים ושנים רבות אחריהן, בשעה ש"המינות" נחשבה לשמן כללי ומקור הרע, נמצאו אנשי רוח בודדים פה ושם, אשר חשבו מחשבות אחרות לגמרי, כן נמצאים גם עתה, בימי האמונה בפרולטריות ובימי השגאה חכבושה ל"בורוואיות", אנשים המתירים לעצמם להסיר ספק באמונות הגדולות האלה או גם לכפור בהן, ולא מפני שתובעים הם עלבונה של הבורוואיות ויש שהם כופרים בעיקר המושג הזה, יש שהם רואים בו לא רע ולא טוב, אלא שמוחים בכל עוז נגד כוונתם של כל החיים הרחבים, העשירים והעמוקים לתוך איון שפופרת צרה של בורוואיות ופרולטריות.

וכשם שנמצא ספקן אחד גדול (ולטיר), אשר אמר על האמונות השולמות בעולם: מאחר ששולמות בעולם הרבה אמונות וכל אמונה מחלימה שהיא רק היא כולה אמת ויתרן משקרות—שלא הכל משקרות? כן יש אשר המתבונן בעין בוחנת בכל הנעשה והנדבר בעולם ובתאסעותה של כל כת מדינית להוכיח שהיא אך היא באתיכה של ההמון ויתרן עירוניות הן, בורדואיות הן, יאמר לנפשו: שמה כולן משקרות?

וספקנותו מתרבה ומתעמקת יותר ויותר בראותו שאפשר לכווץ את כל היצירות העולמיות הנדולות, אשר נתנו לאדם איזה ערך ותוכן, עוז ותקוה, הקלה והצלה, ישועה ונחמה, לתוך אותו המסגרת המשונה של הבורדואיות; לבטלן על־ידי זה ולפסלן. ומתחזק הוא בטינותו בראותו שהיותר ישרים בין בעל ההשקפה הפרולטרית עושים כן באמת.

הן קם פתאם מקסים גורקי (בה, גוב, דיון) ויפסול את טולסטוי, את דוסטויבסקי ואת ניטשה גם יחד בתור "עירוניים" אנשים חלשים, עוברים ובטלים.

הן קם פרוליטרי עוד יותר ישר (באחד מן הפיליטונים שבהעתון, סיון-ואפ. קראי) ויפסול גם את גורקי עצמו על יסודות אותה הפרולטריות עצמה.

והאמת היא, שלפי ההניון הפרולטרית הצדק עם זה האחרון. מה למאקאר ציורה, לקונבאלוב, לפרוזודימין, לפוסט גורדיוב ולפרולטריות? האין כל נבורי גורקי באמת מתנגדים גדולים לכל חברותיות תהי מה שתהי? האין קונבאלוב מוכיח שהאדם בעצמו אשם בכל מה שבא עליו, כי הוא אחראי בעצמו וכי כל גלגול חטא על ראש אחרים אולת ושקר הוא האין כל אלה ה"יחפים" של גורקי חושבים עצמם לבני אדם עליונים, שמבטלים הם לא רק את העירוניות, כי אם גם כל מה צבורי?

ואם אפשר להוכיח, שניטשה היה באמת רק "עירוני", מדוע אי־אפשר להוכיח, שגם גורקי בעצמו עירוני הוא? כמדומה, שמנקודת ההשקפה הפרולטרית דעתו של אותו הפיליטוניסט ישרה היא מאד: כל אלה הנענועים לאדם עליו של ניטשה ושל גורקי, הוא אומר, אינם אלא תולדותיה של הבורדואיות, שבלבות הטובים שבבניה היא מתאמצת למצוא איזה תוכן דמיוני לחייה ולקיומה.

ואם צדק אותו הפיליטוניסט, צדק גם סופר אחר (באחת מהחזכרות הראשונות של הירחון "פראבדה") באמרו, כי צייתוב כבבורו וכעצמו אינו אלא הכמיו של קבוצ קטן, הכמיו של אינטליגנטיס בורדואים בעלי כשרון, שעל־ידי ההפכים והנגודים שבסדר הממוני אינם יכולים לחיות ברוחה, להשתכר הרבה ולעשות כל מה שהלכ חפץ.

ואם צדקו אלה, מדוע לא צדק מי שאמר, שנעלים מובות יקרות משקספיר?

ואם צדק גם זה, הלא אין באמת בעולם אלא אכילה ושתייה ומלחמה בעד אותן האכילה והשתייה?

ואולם מדוע לא יצדק גם מי שאומר: אינני מוצא נחת בחיים שאינם אלא שפך דם נצחי ופרוסת־דם דלה?

ומדוע אתם חושבים, שרק מחאתכם צודקת היא ומחאתו של זה איננה צודקת?

ד.

אינני מתפלא כלל וכלל על מינסקי, שנעשה פתאם לסוציאלי-דימוקרט; אינני מתפלא כלל על בלמונט, שקושר הוא עתה מתרים לפרולטרואט; אינני מתפלא גם על סתם אינטליגנטיס רבים ושונים, שנהפכו פתאם ממבקרים למאמינים גדולים וקנאים עצומים. אינני מתפלא על כל אלה מ־מ־עַם פשוט: אינני נוהג תשיבות מיוחדת לא לדעותיהם הקודמות ולא לאמונתם עתה...

ואולם מתפלא אני דווקא על סוציאליזציות של מקסים גורקי, מה שכרור הוא בעיני הכל, שמקסים גורקי צריך להיות סוציאלי-דימוקרט, אין הדבר מחזור בעיני כלל. בעיני הכל ברור הדבר, שמאחר שמקסים גורקי עונה וסבד כל־כך, מאחר שבלה כל ימי חייו בין עניים סרודים ובין "יחפים", מאחר שיודע הוא את התהום העמוק שבין העניים והעשירים, מאחר שיודע הוא את כל השקר והרקבון שב"עירוניות", מוכרח הוא להיות סוציאלי-דימוקרט.

בעיני דבר זה מעורר פלא, לפי שעד כמה שלמדתי אני לדעת את "נבוריו" השונים של גורקי וביניהם אלה שהם היותר קרובים לשורש נשמתו, ראיתי ונוכחתי, שהשאלות הסוציאליזציות

מענינות אותם במדה מעטה מאד וכמעט שאינן מענינות אותם כלל.

כל נבורי גורקי מלאים עוז ומרי, התנודות והתפרצות, ואולם כל התקוממות היא נגד האדם ובעד האדם. כשהם מוחים נגד ה"עירוני", הם מוחים לא כנגד בן מפלגה איקונומית ידועה, כי אם נגד אנשים בעלי חכמה ידועה.

חקור ודרוש והתבונן במקומות שונים מספורי גורקי, וזוכהת שנבורי גורקי שונאים את האכזרים כמעט לא פחות מאשר ישנאו את העירוניים: הם שונאים את שלותם, את צרות-מבטם את עבודתם, את שפלותם, את אדיקותם בקנינם, את שנאתם לכל מי שהוא נע ונד ואיננו עומד על הקרקע, את האיגואליזם הפעוט שלהם, את הכנעתם נגד התקופים ודכאם את החלש, וכדומה.

בכל מקום שגורקי מציר, אכזר, ו"חף" והוא מציגם זה כנגד זה, יוצא ה"חף" מלא עוז וגבורה, דעת ותבונה, והאכזר-מלא כובד ועצלות, ערמה ומפשות.

ופועים מאד הם אלה החושבים, שמכבד הוא גורקי את ה"יחפים" בתור פרולטריאט עירוני הנעלה בהתפתחות חברתו על הפרולטריאט הכפרי. כל אלה ה"יחפים" אינם עובדים ואינם עושים מאומה ולועגים הם לכל העובדים והעושים, אין הם משועמדים לשום אורגניזציה ואינם חפצים להשתעבד. אין הם יכולים להיות נושאי איוו דעה איקונומית, לפי שאין הם לוחמים מלחמה איקונומית תדירית וקבועה.

ובכלל אין שום תועלת חברותית כלל לעיני גורקי האנשים טובים או רעים בעיניו רק לפי חופשתם הפנימית. גיל וכה"עירוניים" הוא איש בריא, מוכ וישר, מועיל לחברה בכל האופנים, ומטרוב (שם) הוא בעל נפש חולה וקדועה, איננו יכול להביא כל תועלת ואיננו חפץ להביא. מכבד הוא גורקי את שניהם, ואולם את מטרוב הוא מכבד הרבה יותר. הדבר ברור לכל קוראי הדרסה הזוכרת בלי דעה קדומה.

הנמיה לסוציאליזמוקרטית הננו מתחילים לראות בה, קיצוניים וגם שם עוד קשה להגיד כברור: מה מושך את לב הסופר — אם תנועת השחרור בכלל, אם הסוציאליזמוקרטית בפרט? עתה, לאחר שהופיע גורקי לעיני הקהל בתור סוציאלי

דימוקרט אדוק ונלהב, קשה להבין את סבת המיסטרופוזיה הזאת. בעיני הסוציאליזמוקרט אין הדבר קשה כלל וכלל. מאחר שהסוציאליזמוקרטית היא בעיניו האמת הגדולה והנשגבה שאין אחריה כלום, הנה כל איש ישר-לב וחושב מחשבות גורקי הרי הוא אדם כזה צריך הוא לבוא אליה.

ואולם בעיני האיש המכבד מאד את ישרת לבו ועוז רוחו של גורקי וחפץ הוא להבין את כל הדברים לפי סבותיהם הפנימיות ולפי ההתעוררות הנפשית האמתית, הרי שאלה זו ראוייה היא לשים אליה לב ולהתבונן בה.

ובשאי שם לב לחיי גורקי, לסביבה שחי בה בימי נעוריו ולסביבה שחי הוא בה עתה, לתכונת רוחו היותר עיקרית והיותר פנימית, הריני מבין כיצד נעשה צפור דרור זו לאדם משועבד לאורגניזציות ולמשליך אבנים באלה שהם מחוצה להן או ממעל להן.

לא פה המקום לדבר על גורקי בכלל ויצירותיו בפרט, ואולם חושב אנכי לנחוזץ לציין בזה איוו קיום יסודיים בחיי האיש הזה, בתכונתו, ביצירותיו, במפעלו, ביחוסו לאנשים.

ולא מפני שהדברים האלה חשובים הם מצד עצמם לדבר בהם כשעה שידובר על "קניי הרוח", אלא בשביל שעל ידם נבין סאנן יצא הקצף על כל מה שחרה וחנה לב האדם אם איננו מכווץ בחזותה של הסוציאליזמוקרטית.

הקיום היסודיים בחייו ובתכונותיו של גורקי הם: אהבת המבע בלי קץ וגבול, אהבת החופש עצומה, הערצת הכח, הערצת האדם, הרצון העז לראותו גדול ותקיף, לוחם וכובש, רחמים ואכזריות גם יחד, מעט רומנטיות, מעט סנטימנטליות, פקחות, מעשיות, ערמת גדולים ותום ילדים גם יחד, דעת רוכסי לב איש ואמונה באנשים גם יחד, מבע מוצק מנוסה בנסיונות רבים ושונים ומצורף בכור העיני ועם זה גם גוח להתפתחות ולקבל השפעה.

אדם זה, מכיון שנגלה בו כשרון ציורי ולא נמצא עוד תחת השפעתם השלמה והנמורה של מיני "משכילים" שונים ו"תיאורטיקים" שונים, גלה ביצירותיו את כל עושר נפשו, את כל גדלה וכחה. הכל היה בה אמת, מכעי, ישר, פשוט, בהיר, נכון וקים. בהן נשמע המחאה הגדולה והעצומה של אדם אשר צרים לו החיים הרגילים, הגימוסים המקובלים, החוקים

הקבועים, השקרים המוסכמים, היחוסים הזרים בין איש לרעהו, העול והאסורים, אשר לא יתנו לאיש לנשום ברוחה.

ואולם כאותו גבור ישראלי, אשר אם גולת וסר כחו והיה כאחד האדם, כן גם יוצר גדול נעשה לאחד האדם בעת אשר נחלים ממנו את המקור שממנו הוא שואב רוח הקודש ואת השדה אשר עליו צומחת יצירתו.

נסו לנגול מאת דוסטויבסקי מה שהוא קורא "подполье" והיה לסופר רגיל שברגילים בעל השקפות פטרויות קטנות וצרות; נסו לנגול מאת נימשה את חליו הארוך, את בדידותו המוחלטת, את האישיות העמוקה שלו, את המוסיקה שלו, את גאון לבו, את כעסו, את עברתו, את האהבה לבני אדם המיוחדת לו, והיה לפרופיסור בכל הפרופיסורים; נסו לנגול מאת שזפנהויער את בהירותו, את שירתו, את האיגואזיות העמוקה שלו, את שנאתו העמוקה, את פקחותו המצוינה, את החמלה המיוחדת לו, והיה לפילוסוף בכל הפילוסופים.

כשראו סופרים אחדים ועסקני צבור אחדים את כשרונו הנערץ של גורקי, מהרו לגיירו, להכניסו תחת כנפי ה"חברה"; החלו להשפיע עליו רוב טובה של עצות, אוהרות ותוכחות; התאמצו ללמדו על רגל אחת את כל מיני התורות, השיטות והתיאוריות, שהם יודעים בעצמם. באחת: עשו את הפרא לאיש... ולא נתקררה דעתם, עד שאסרוהו לתוך עגלת הריבולוציה ושימו עליו את העול הכבד של אורגניזציות, טקטיקות, סכסוכי מפלגות וריבות המפלגות.

ויותר עם זה לא חדלו ללמדו תורה: במאמרי הבקרת הרבים אשר כתבו התאמצו להוכיח לגורקי, שהוא סוציאליזמוקרטי ודוקא סוציאליזמוקרטי. שמא תאמר: מה ללוקה ולסוציאליזמוקרטיה? מה לסאמין ולסוציאליזמוקרטיה? מה לסטרוב ולסוציאליזמוקרטיה? על זה ישנם ב"ה פלפולים ארוכים, אסכולסטיקה משונה ואנשים המוצאים עונג גדול בפספוס...

ולפי שנכנס גורקי כלו לתוך ה"חברה" ונשתעבד לה בכל רמ"ח אבריו ושם"ה נידו ולפי שבטבעו גוה הוא לקבל השפעה ולהאמין בגדולתם של אנשים המקרבים אותו, הוא עוזב לאט לאט את התכונות, היתרונות והבשרונות המיוחדים לו והוא נהיה לאומן רגיל.

ואם גם עתה, עוד רוח השירה מפעמת בלבבו ויש בו עין

איוה רגש אסתטי (גם את שימתו של מרקס הוא מכבד בדרך שירי ובמקום ה"אקספלוואטור" ו"הפרולטרי" הוא כותב פשוט: האדון והעובד), הגה קרובים הם הימים (אם לא תבוא ריאקציה גדולה בנפשו) שבהם יכתוב פרוקלמציות רגילות שברגילות עם כל מיני הפרוות החבומות וכל מיני "דולזי"...

גולו מאת גורקי את השמים הרחבים, את הים השוחק, את שיה הגלים, את מעוף הנשר, את המדבר הגדול, את הנפשות הגדולות והתועות, את העזו הטבעי, את המחאה הטבעית, את האהבה האמתית, את הכאב ואת הצער, ויהי למה שהוא עתה, בלי קבול ואמצעי בידי כל ראשי חברות ו"עושי-פוליטיקה".

ולפי שעדיין מביט הוא לאחור, עדיין הוא מתגעגע על הבת הגדול והנאדר, עדיין הוא מרגיש כליון-נפש אל יופי אסתטי, עדיין הוא מביט על הים והשדה והאדם השומם והבודד אשר עזב, הוא מונה ומרמה את עצמו, שמה שמצא עתה הוא הוא אשר בקש תמיד...

בקש ומצא, שיטנו יופי נערץ ב"פרולטריאט" ובמלחמת הפרולטריאט ומה גם בריבולוציה עצמה...

ואם כן — הלאה כל שירה וכל איסתטיקה, שאין להן דבר אל ריבולוציה כסוכן חצר של המלה הזאת... הלאה מולטטוי, דוסטויבסקי, נימשה... הלאה כל מחשבה ורגש... הלאה כל אמנות, שירה ויופי... הלאה כל רוח... תחי ה"מפלגה"... תחינה ה"פרוקלמציות"...

ככה אוסרים את הצפור בבלוב ומלמדים אותה פוליטיקה... עד כמה מוכשר הוא ה"פרולטריאט" להספיק את הרגש הדתי, המוסרי, האסתטי, את הרגש האנושי בכלל — על זה אדבר בפרקים הבאים.

ה.

בספרותנו העברית ישנה הרכבה נפלאה של נימשה והיהדות, הגעשה בידי אמן מומחה ("אחד העם"). כשע"ה שאתה קורא, אתה תושב שאמנם ההרכבה עלתה יפה; יושב אתה ומהרהר מעט וכבר אתה מתחיל לפקפק בדבר; מנתח אתה היטב את כל הפלפול היפה הזה והגך רואה ומבין שלפניך שני דברים רחוקים אליו מאלו, איני אומר, "שני הפוכים", אבל אומר אנכי, דברים

רחוקים. יש לה, להיהדות, איזו נגיעה גם לשיטתו של אפלטון, גם לשיטתו של הנל, גם לשיטתו של שופנהאואר, וכדומה. יש לה, להיהדות, איזו נגיעה ושייכות אל כל השיטות וכל הדעות שבעולם. יש לה, להיהדות, איזו נגיעה ושייכות גם לנימשה. וכי בשביל זה נאמר להרכיב מין בשאינו מינו?

כיצד הרכיב אחר-העם את שני הדברים הרחוקים? כיצד קרב אותם בזרוע? כיצד נייר את האשכנזי-היוני הזה? — עשה מה שעושים תמיד במקרים אלה: לקח קוים אחדים (ובלתי חשבים ביותר) מתמונתו של נימשה, לקח תכונה אחת מסופקה מאד של היהדות (אי-אפשר להכריע אם שמה היהדות לפניה שלמותו של הצדיק היחיד ואם שלמותם ומובתם של הרבים), הרכיב אותם ביחד וצייר תמונה נימשת-יהודית, שסוף סוף אין בה לו מסערת רוחו של נימשה ולא מאהבתה וחמלתה של היהדות.

לא פה המקום לדון ולהתווכח על הענינים הגדולים והעמוקים האלה, ואולם זכרתי את הרכבתו של אחר-העם, לפי שהרכב מעין זו נעשתה בשנים האחרונות בספרות הרוסית. ואולם בשעה שאותה ההרכבה שזכרנו איננה תופסת מקו

הגון גם בשיטתו של אחר-העם (וכדומה, שאחר-העם בעצמו אינו נותן לה ערך מיוחד ונכתבה בעיקר בתור תשובה לצעדיה ומני אז לא שב עוד אליה), הנה ההרכבה שנעשתה בספרות הרוסית תופסת מקום הגון מאד גם בשירה, גם בפילוסופיה, גם בבקורת, גם בפובליציסטיקה.

בספרותנו נסו להרכיב את נימשה על-גבי היהדות ואו

היהדות על-גבי נימשה, ובספרות הרוסית מרכיבים את נימשה על-גבי מרקס.

מדבר אנכי, כמובן, לא על אותה הספרות המרקסיסטית הצרה. זו האחרונה איננה חפצה לדעת אלהים אחרים. מתנו של ספרות זו הוא: הסוציאליזמוס הוא האמת ומרקס הוא נביא כל מי שאיננו בעדנו, הוא נגדנו.

מדבר אנכי על אותה הספרות, שאף-על-פי שמרקסיסט היא, בכל-זאת מודה היא, שישנן פרובלימות מוסריות ואסתטיות גדולות ושאת פתרונן אפשר וצריך לבקש לאו דווקא במרקס אסור לכפור אף בקוצו של יוד מתורת מרקס, ואולם צריך להשתדל ולהעמיק את המרקסיזמוס. לצורך זה אפשר להשתמש בתורותיה של אחרים.

ולפי שראו המרקסיסטים המעמיקים, שמלבד השאלות החברתיות ישנן גם שאלות דתיות, מוסריות ואסתטיות שמרקס לא עסק בהן כלל ואחרים (האידיאליסטים) באו על-ידי זה לדידו כפירה בעיקר המרקסיזמוס, החלו להשלים את המרקסיזמוס על-ידי האימפרוא-קרימיציזמוס מצד אחד ועל-ידי נימשה מצד אחר. האומן היותר גדול של הרכבה זו הוא המבקר והפילוסוף לונגצארסקי. במאמריו הרבים (ביחוד במאמריו הראשונים) יש גם אנלוגי חריף, גם סגנון רחבה ועמוקה, גם מדעות אמתיות, גם בחירות השכל מצוינה, גם עוז הרוח, גם כח יצירה עצום, גם רוח השירה, גם עושר רב של צבעים.

וחבל על בעל כשרון ובעל מדע גדול זה, שהולך ותועה הוא באסכולסטיקה המרקסיסטית ובאסכולסטיקה של אביגריוס וחפץ הוא להחזיק לשם גם את נימשה, זה, בעל הרגלים הקלות והעניים המהירות.

ואם אפשר להרכיב באיזה אופן את אביגריוס על-גבי מרקס, הנה שלוש זה של לונגצארסקי איננו עולה יפה כלל.

מה לנימשה ולשיטות כבדות וסבוכות? מה לנימשה ולפלא? מה לנימשה ולהמצאות שונות של שכל האדם?

מה לצרתוסטרה ולפורמולות? מה לבעל ה,מדע השמה? ולמדע של פרופיסורים הרואים את העולם ומלאו מתוך עיון בספרים ודיוקים אין-קץ?

לאיש, שיש לו הכרה אמיתית במהותם של שני בני-אדם אלה ואביגריוס ונימשה ואיננו מפולפל מסבוע, ברור הוא, שאלה הם שני הפכים ממש.

תאמר: אנשים—לחוד, שיטות ודעות—לחוד. ואולם הדבר ברור בעיני כל חושב מחשבות עתה, שאי-אפשר להפריד בשום אופן את השיטות ואת הדעות מן האדם. יש שיש להן להדעות יחס קרוב ומורגש אל האדם (כמו אצל נימשה), יש שיש להן יחס רחוק וכמו אצל אביגריוס והדומים לו, אבל ישנו יחס ומוכרח הוא להיות.

גם זה הדבר עצמו, ששיטותיהם ודעותיהם של אנשים כאביגריוס יש להן יחס רחוק אל חייהם ועניניהם הפנימיים—מצוין הוא את אפים ותכונתם.

איך שיהיה והוונן הזה משונה הוא מאד מאד, ולולא

השנרנציה החברותית, היה איש כלונאצארסקי רואה בעצמו עד כמה מנוחך הוא שרוך זה ...

כי מלבד ההבדל הפסיכולוגי הפנימי שבין שני בני-אדם אלה, ביניהם גם הבדל חיצוני גדול בולט ונפר.

כל הבקי היטב בהשתלמותן והתפתחותן של השיטות הפילוסופיות והמדעיות האחרונות, יודע שאת ראשיתה של שיטת האמפיריא-קריטיציזמוס צריך לבקש בשיטתו הכלכלית של מלמוס ובשיטתו הביולוגית של דרווין.

דרווין בעצמו דבר על ההשפעה הגדולה שהשפיעה עליו שיטתו הכלכלית של מלמוס, עיקר העיקרים של תורת מלמוס ושל תורת דרווין, אם נביט באופן היותר קצר והיותר מופשט, הוא זה: קמוץ הכחות בטבע ובאדם.

מתוך החוק הכללי והמופשט הזה אפשר להוציא בדרך הגיוני את כל החוקים הרבים והשונים של צמצום המוון, מלחמת הקיום, קיומו של החוק, ההסתגלות הטבעית, וכדומה.

חוק זה של קמוץ הכחות, כשנתרחב ונתעמק ונתעשר על ידי נסיונות ביולוגיים רבים מאד ונסיונות פסיכולוגיים רבים מאד, הביא סוף סוף לירי השיטות והדעות של מאך, אבינריוס, אסטוואלד, ועוד.

נסה להמיר את האבן הראשה, נסה להחליט שכטבע עושר רב לאין-קץ, פוור הכחות לבלי גבול, אוצרות אין-חקר ושפע שאינו פוסק, ונפלו כל הבנינים המדעיים, אשר בנו הדרוויניסטים מזה והאנרגטיקים מזה.

או במילים ממילא גם כל החשבונות וכל שכרי החשבונות וכל הפורמולות השונות והמשונות של הפרוצסים הנפשיים שגלה אבינריוס.

ומאחר שנימשה איננו חדל ללמד תמיד (למן תאור תכונתו של דיוניסיוס ב, תולדות המרנדיה ועד הדיפרמבים לכבוד דיוניסיוס שבשנת כריאותו האחרונה), שהצער העולמי מקורו לא בצמצום של הכחות, קמוצם וכווצם, כי אם בעשרם של הכחות ובשפעתם העוברת את כל מיני הנבולים שאפשר לצייר בדמיון, הרי צריך לראות בינו ובין כל השיטות הנזכרות נגוד גמור ומוחלט עיקרי ושרשי—ולא קרוב, אהדות והשתתפות.

לונאצארסקי נופל באותה המעות הישנה של סופרים שמחיים שונים, המוצאים קרוב הדעות בין דרווין ובין נימשה (ותושבים

שה, אדם העליון של נימשה וה, אדם היותר חזק של דרווין, של הארץ, — דא חדא.

רואים הם, שדרווין מדבר על הכח ועל האומץ וגם נימשה מדבר על הנבונה: דרווין מבסס את הנחותיו על יסודות ביולוגיים, וכדומה.

מוצאים הם איוו שווים חיצוניים, והם מחליטים שהיינו חזק ...

ואין בני אדם אלה רואים, שדרווין מדבר על חוקים מבעיים ועל דברים הנעשים ממילא, ונימשה מדבר על האידיאל, על מה שצריך ליצור בדעת ובהכרה שלמה וברורה, על הנבונה הסלאה הוה, על ההרמוניה היותר עליונה והיותר נשגבה, לונאצארסקי מבין את זאת ועל כן איננו מוונן את נימשה עם דרווין, ואיננו מכין, שמשום זה עצמו אין לוונן את נימשה גם עם אבינריוס והדומים לו.

במקום אחד מדבר נימשה בעצמו על ההבדל שבינו ובין האיבולוציוניסטים (ה, אנשים הבינונים) ספנסר, דרווין ועוד) ומברר היטב, שאין הוא, נימשה, רואה בטבע כל קמוץ, הנבלה, צמצום ואיקונומיה, אלא השפעה בלי מדה, עושר בלי סוף, כחות הנובעים ונובעים בלי כל מעצור, חיים המתפשטים על כל עברים, חומים וזורמים, יוצרים ובוראים בלי כל חשבון וקצב.

אינני מכנים את ראשי בין הרים גדולים ואינני בא להכריע בין מדעות-פילוסופיות-שירתו של נימשה ובין המדע הנסיוני של האיבולוציוניסטים והאנרגטיקים, אלא מראה אני על התהום העמוק שבין זו ובין זו.

מה שאני מרשה לעצמי להעיר אנכי אורחא הוא רק זה, שמה שהכל חושבים כי חוק קמוץ-הכחות יוצא בהכרח מן החוק של קיום האנרגיה, לפי הרחבתו והעמקתו של חוק זה על-ידי הלטהולץ וחבריו, מעורר בי ספק, לפי שקיומה הנצחי של האנרגיה, העברתה, חליפתה ותמורתה, אינם עוד קמוצה וצמצומה ומעומה של האנרגיה. פה עושים, כמדומה, קפיצה הגיונית קטנה וכונים בנינים גדולים מאד על יסוד רעוע.

חבל על, שפעת הכחות של נימשה עצמו שנפסקה באופן טרני כל-יך ולא יכול לגשם את תקותו האחרונה (כפי שמספרת סלמה בוכרונותיה) להקדיש מחדש עשר שנים לחקר חוקי הטבע בכלל וחוקי הביולוגיה בפרט, לעשות נסיונות מדעיים חדשים רבים,

לנמוע בשביל זה למקומות רבים ולבקר את כל האוניברסיטות שכל עיר אירופה הגדולות.

אך שיהיה והנחתו היסודית של נימשה משונה תכלית שנוי היא מן ההנחה הביולוגית-פסיכולוגית של האיבולוציוניסטים מזה והאנרגטיקם מזה.

יותר מהרכבה זו מעוררת פלא ההרכבה העיקרית של לונאצארסקי וחבריו, הלא היא: וונגם של מרקס ונימשה.

את זה השוגא היותר עמוק של הסוציאליזמוס, את נימשה, לונאצארסקי הפך לאגד ולקשר עם נביא הסוציאליזמוס היותר גדול, עם מרקס.

כיצד? מוצא הוא במרקס איזה מקום המדבר על כחו היצירתי של הרע (והרי זה נימשה I); מוצא הוא, שמרקס נלחם עם מושני המוסר של הכורגזואים (והרי זה נימשה II); מוצא הוא, שצרתוסטרה משביע תמיד את תלמידיו, להיות נאמנים לארץ (והרי זה ריאליזמוס I); מוצא, שמרקס ונימשה מקדישים ומעריצים שניהם את המלחמה התקיפה ואת התאמצות הכחות, והרי הוונג נכון וקים. אלא מאי? נימשה שוגא סוף סוף את הסוציאליזמוס תכלית שגאה, ומרקס ראה בסוציאליזמוס חוות הכל? אין בכך כלום. על ידי פלפול אפשר לקרב את הכל ולחבר את הכל. מר אמר חדא וטר אמר חדא ולא פליגי...

אפשר להוכיח, למשל, שהנענועים היותר עזים של נימשה על חירות הרוח, אמצו ותקפו, חיים וקיימים הם בקרב הפרוליטריאט ובמלחמתו הגדולה והאמיצה הוא יוצר את מופס האדם היותר חזק, היותר הפטי, היותר מאושר, היותר עשיר ברוח, את ה,אדם העליון". וככה לונאצארסקי עושה....

בהשענו על שירת העז והאומץ ועליותו של הרוח וחופשתו המוחלטת שבשירת גורקי, ובחשבו ששירה זו, פרוליטרית היא, הרי הנקל לו להוכיח, שבמלחמת הפרוליטריאט צריך לבקש ולמצא לא רק אידאליים חברותיים, כי אם גם אידאליים מוסריים ואסתטיים גדולים ואמיצים, ערכים חדשים ליצירות עולמיות חדשות.

וביון שגורקי וחבריו מצדם מושפעים הם מאותה האידא-אולוגיה של לונאצארסקי וחבריו, הם מתחילים להאמין גם הם בתעודתו העולמית המיוחדת של הפרוליטריאט, ביפיו, בגבורתו, בישועה אשר יביא לאנושיות כלה.

ואמן אחד גדול סבית מדרש זה (ליאונר אנדריוב), שעד עתה לא נסקף בורם הפרוליטרי (על יצירותיו אני מדבר), החל גם הוא לשיר את שירתו ברוח גורקי על פי פרושיו ופלפוליו של לונאצארסקי.

וככה נוצרה היצירה החדשה של אנדריוב, אל הבוכבים. עד כמה מן היוף והאונאה העצמית בהשקפה זו על מלחמתו של הפרוליטריאט וערכו ועד כמה עלוב הוא אלוה-תענועים זה — אדבר להלן.

1.

אין דבר בעולם מעומד בעטרת הרומנטיקה כהמלחמה. משוררי דור ודור הקדישו לה שירים נשגבים; נבזרי המלחמה מהוללים ומשובחים בפי כל; המנצחים הם גם הצדיקים גם המובים.

הרת והמוסר התקוממו לפעמים נגד הקדשת המלחמה והערצתה; נביאי הצדק תבעו את עלבונם של החלשים; משוררים אחדים שרו את שירת השלום, ואולם כל אלה הם מקרים בודדים, בלתי-רגילים, יוצאים מן הכלל.

מתמרמים נגד הצרות והרעות שהמלחמה מביאה עמה; קוצצים על האכזריות העוברת את המדה; קמים על המתחמים אליה בקלות ראש ומסימים שואה נוראה על אדם רב, ואולם יחד עם זה מקדישים ומעריצים את עיקר המלחמה, רצוני לאמר את עצם הפרוצס שלה.

לפי התורות המוסריות והחברתיות השונות, צריך לכתוב ולדבר נגד המלחמה. ככה עושים, לרוב, הליברלים, ככה עושים כמעט תמיד הסוציאליזמוקרים. חברי, אגודות השלום בוראי מחויבים לדבר ולכתוב נגד המלחמה.

ואולם תופס אנכי את הנטיה הכללית, את התערצה הסבבית, את הדברים שמדברים ממילא, בלא חשבון קודם לדבור.

והנטיה הכללית והמבטית גם של בני-אדם עתה, אחר כל מה שכתבו ודברו נגד המלחמה, היא כמעט אותה ששררה בימי הביניים: בעד המלחמה.

ההבדל בין ימי הביניים ובין ימינו אלה בענין זה הוא רק

במדרגת ההכרה וההרגשה: מכירים יותר את הנזק שהמלחמ
מביאה, יודעים יותר את הרע שהיא מביאה; משתתפים י
בצערם של הניזוקים הסובלים. ואולם, כמו מאז ומקדם, משתת
לאילי המלחמה, נכנעים ומתרפסים לפניו, שומרים את דברו
כל מי שמתכוון בשום לב לתהלות ותשבחות שמפני
ליפונים בעד נצחונם, רואה, שמלבד המנמות הפוליטיות הש
של מפלגות שונות, יש בתהלות ותשבחות הרבה מן הנסיה ה
המשורשת בלבבות: להקדיש ולהעריץ את המנצח במלחמה.
ומאחר שזמננו הכל מבינים עתה את הנזק הרב, ש
מלחמה מביאה עמה, את עורונה, את רעתה, את העון ה
שבה, את כל האסונות הרבים הכרוכים בה, הרי אי אפשר
לבאר את ההערצה שבכל זאת מעריצים אותה על ידי חשבונ
של תועלת, ולכל הפחות אי אפשר להבינה כולה לפי החשבונ
ההם.

והרי שישנו איזה רגש נפשי פנימי המביא לידי העת
המלחמה ונצחון של המלחמה, איזה אינסטינקט, איזה נ
שאיפה לראות לבני אדם להשתחרר ממנה.

על פי נסיות מונחלות מדורות ראשונים, שמוצאות
פרנסה ומפוק גם עתה, רואים יופי מיוחד במלחמה, נול
מיוחדת, הופש הרוח ועון נפש.

סימנים חומרים ועד עתה אינם חדלים לתאר בכל מ
צבעים יפים את ההוד שבנכורה, את שחוק המלחמה, ה
המאורעות הגדולים, הכבירים והנמרצים שבה, את כשרונ
האדם הנגלה בה, את הריצותו, נצחוננו, עליותו.

החנוך האירופי בכלל והחנוך הקלאסי ביוחד ממפה ומ
בלבות בני הנעורים את הנסיה המונחלת ונוטע ביחד עם האה
למעשים יפים וגדולים, כבירים ונמרצים, גם את האהבה למלחמ
ולהערצת המלחמה.

ולכשתתגברות מדת היושר, מדת הרחמים, מדת האה
לכל הנברא בצלם, הכרת השכל, הרגשת האחריות, בא ה
האסתטי וחונה כבוד למלחמה--למרות כל המדות המשובח
ולמרות הכרת השכל ורגש המוסר.

ומה עושים האמנים הגדולים, שהם גם אוהבי-אדם עצומים!
לוחמים הם עם הרע בכלי נשקו, לוחמים הם עם הרגש האסת
המתפעל מהדר המלחמה עלידי אמצעים אסתטיים.

וכיצד הם עושים? הם מגלים פשוט את האמת האסתטית.
מגלים הם את כל הנוול והכעור שבמלחמה. מספרים הם
דברים כהותם ומראים על הפגרים, על הבאשה, על הצחנה,
על הפחד, על הבהלה, על הרעב, על חרפת הרעב, על המחלות
המתדבקות, על כל המרעין בישין התלויים בה, על השחתת
צלם האלהים, על האדם שנהפך למין בריה גרועה הרבה מן
החי, וכדומה, וכדומה.

פעולתם הכבירה של אמני אירופה אחדים ושל ווירישצאני
ול. סולסמו עוררה את היותר טובים שבקרב המשבילים לשנות
את הערכים האסתטיים ביחס למלחמה. יצירתו של ל. אנדריוב
הצחוק האדום מבטלת גם היא את הרומנטיקה של המלחמה
ומכנסת בלב יחד עם השנאה למלחמה גם רגש התעוב אליה.

ובאותה שעה שהרומנטיקה של מלחמת עם בעם הולכת
ונפנסה, בשעה שבחירו המין האנושי מתחילים לתעב אותה,
מתגברת היא הרומנטיקה של מלחמת הפרוליטריאט, כלומר מלחמת
מפלגה במפלגה, מעמד במעמד.

כאמור, עוד חוקה היא בלב גם הרומנטיקה הקודמת,
הרומנטיקה של המלחמה הרגילה ושל שפך-הדם הרגיל, אולם
קוי אור אחדים מתחילים בוקעים את הערפל.

ובאותה שעה מתקבצים הם העננים הכבדים במקום אחר,
ובני האור רואים יופי מיוחד בענני עופרת אלה...

ואין הם שמים לב לעצם העובדות והמעשים, לנלויה
האמת של מלחמת הפרוליטריאט, לכל נוגיה ומראותיה.

ואין הם שמים לב לאכזריותה של מלחמת-מצוה זו, לא
לעריצותה, לא לחוללותה, לא לנשותה, לא לפראותה.

שם, במלחמת עם בעם, הם רואים לא רק מומנטים
בודדים, כי גם את המלחמה כלה, ולא רק את המלחמה כלה,
כי אם גם את כל מה שהיא גורמת וכל המסתעף ממנה, ופה,
במלחמת המפלגות והמעמדים, הם רואים מומנטים בודדים
אחדים, ומשתתפים לפני היופי והנאון של התמונה כלה...

ישנם במלחמת הפרוליטריאט מומנטים בודדים יפים ונשגבים
מאד, ואולם כאלה ישנם גם במלחמת עם בעם.

גם שם ישנם חיוניות בודדים של חרף נפש, של גבורה
נפלאה, של עוררות נשגב, של חירות-הרוח מצינינה, של רחבות

הנפש וגדולתה, ובכל זאת המלחמה כלה, כפי שהיא, באמת היא מוראה וגנאלה, מלאה פלצות וזועה.

ומלחמת הפרוליטריאט, בכל מלחמה, למרות המומנטים הבודדים היפים והנשגבים שלה, היא בכללה שדחידים גדול וכובד פנר.

כי הנידו מה שתנידו — ואי אפשר לראות שום גודל ויופי בשמוע ילדים ובבקיעת נשים הרות וכצחוק של החמון העומד ומתענג על המראה...

אי אפשר לראות שום גודל ויופי בהשלכת אנשים חיים לתוך האש ובסתימת פי הילדים במים.

אי אפשר לראות שום גודל ויופי גם במעשים רבים אחרים כאלה, שהפרוליטריאט הקדוש עושה.

אי אפשר לראות שום גודל ויופי גם בחרבנם של ערים רבות וכפרים רבים ושרפת נחלאות רבות וגדולות, בהריגת אדוניהן, בחמם ושור איך-קץ.

אי אפשר לראות שום גודל ויופי בחבורות חבורות המתפשטות בכל הערים ועושות כל מעשי נבלה, תועבה וזועה בשם ה"אגרכיוס".

תאמרו: מעשים רעים אלה עושים ה"חולינגים", מעשים רעים אלה עושים האכרים, שעדיין לא הגיעו לידי הכרה, פרולי-

טריה נכונה, מעשים רעים אלה עושים ה"אגרכיוסטים" לשם אידיאה או נגבים ורוצחים פשוטים המכסים עצמם באדרת ה"אגרכיוס".

ואולם כל האומר כן, בוחר לעצמו רק חלק קטן מאד מן הלוחמים, רק את הפרוליטריאט המאורגן, ואותו הוא חפץ לנקות, למחר ולזיפות, ואולם מי שיש לו השקפה אסתטית על מלחמת הפרוליטריאט, אי אפשר לו לראות חלק קטן זה ולכלי לראות את החלקים הרבים האחרים.

הוא צריך לקחת את מלחמת הפרוליטריאט כלה בכל גלויי נזניה ובכל חזיונותיה הרבים והשונים.

יכשהוא רואה את מלחמה זו כלה, אזי אם חפץ הוא להונות את עצמו רואה הוא איוו מומנטים בודדים יפים, נכנע ורוקד, קדוש, קדוש, קדוש, ואולם כשאין הוא חפץ להונות את עצמו ותפץ הוא לראות את כל האורות והצללים, בא הוא לידי אותה התולדה המעציבה, שמלחמת הפרוליטריאט אינה אלא גלוי חדש של מלחמת אדם באדם ונצחוננו של היותר נס והיותר שפל.

תאמר: אני עוזב את מלחמת ה"פרוליטריאט" בכל התרחבותה והתפשטותה, יש בה הרבה מן הכעור ומן הנוול, ואולם תופס אני רק את מלחמת הפרוליטריאט המאורגן ונכנע ומשתהוה אני לפני מלחמת האידיאה זו.

על זה אני שואל: ומה עושה אותו, הפרוליטריאט המאורגן בבדי לקדם את פני הרעות והצרות האלה? מה הוא עושה בשעה שהוא רואה את כל מיני הנבלות הנעשות? האין הוא עומד מרחוק ונותן לאתיו לעשות את כל מה שלבם חפץ?...

והפרוליטריאט המאורגן בכבודו ובעצמו, האין הוא עושה מעשים רבים רעים ושפלים? האין כל זה ה"טירור האיקונומי", העושה שמות בייחוד בקהלות היהודים, רק אכזריות לשם אכזריות? האין כל אלה המעשים של הריגת אנשים פשוטים ולפעמים גם נקיים מעידים על אינסטינקטים גסים ושפלים, על קושי הלב ועל כנות השכל?

ואיזה יופי יש לראות בכל זו המלחמה העזרת של אמללים, שאינם יודעים מה לעשות ועל מי לשפוך את חמתם?

איזה יופי יש לראות במלחמה זו, שלפעמים היא מתהפכת לבקנליה פרועה ולפעמים למנוסת חלשים וגדכאים?

צא והתבונן בתמונת "דימונסטריציה" אחת, שציירה מקסים גורקי עצמו ובהספור "Trompeur". היש לראות בה אף יופי כל-שהוא?

היא רק מעוררת חמלה לאמללים, כאב, חרפה, ואולם לא רחשי כבוד לגבורים.

ודימונסטריציה זו הרי לא יחידה היא במינה. הרוב הגדול של הדימונסטריציות הן כאלה, רובן מתחוללות בלא כל רצון והכרה ובלי התפרצות פנימית ישרה ומבעית.

במלחמת הפרוליטריאט צריך לראות מלחמת הצדק ונגם זה במדה מוגבלת, אולם אין כל מקום לרומנטיקה הפרולית.

מריה ולאסתטיקה הפרוליטריה, אם הורשה להביע כך, ולכל מיני ההערצות וההקדשות החדשות של גורקי, אנדריוב, סקימאליץ, לונגאצארסקי, והדומים להם.

אלה באות פשוט עליידי אונאה עצמית משונה ועליידי הרגשת הריקות שכלב והעדר ההבחנה וההבדלה בין איללים לאלהים.

ויש באונאה עצמית זו עוד צד אחר, שעליו צריך להאריך

הרבה, אלא שלא פה המקום לזה. צריך להזכיר איפוא רק את עיקרו וכלליותו.

בשמציר מולכטוי את המלחמה לפי דרכו, כשמציר ווירישצאנין את המלחמה לפי דרכו, אין הם מסתפקים בצורה של המלחמה עצמה, אלא מצירים הם גם את כל הנעשה אחר המלחמה. התמונה יוצאת או שלמה ואמתית.

חסיד הפרולטרואט שלנו רואים רק מומנטים בודדים של עצם המלחמה הפרולטרית, ואין הם שמים לב לאשר יעשה אחו המלחמה. אין הם שמים לב אל השטמון, העוצבה והריקות שאחריה. אין הם מתבוננים כמה שנעשה תמיד אחר כל מהפכה לומדים הם לדעת את הכל בימי המהפכה הצרפתית, ואין הם שמים לב כמה שנעשה אחריה.

הפצו בימי המהפכה הצרפתית שינצח השכל—ונצחה הנסות של בורגואי צרפת. הפצים שינצח הסוציאליזמוס—ותנצח הנסות ההמונית.

1.

שאלות:

א) הסופר הרוסי נימירוביטשדאנטשינקא מדבר על מיני האכזריות המבהילים שבמעשי ההמון השוכב. משהו הוא את מעשי הרצח של ההמון הרוסי בעת הזבה ביהודים עם מעשי הכאשריבווקים ובא הוא לידי החלטה, שהכאשריבווקים לא עש מעולם מעשי אכזריות כאלו שההמון הרוסי עושה. יודע הוא את אשמתה הגדולה של הביורוקרטיה, יודע הוא שהיא מסיתה לעשות כל מעשי נבלה, שוד ורצח, יודע הוא שהוא הביורוקרטיה חוללה את הפרעות ביהודים, אם באופן ישר ואם באופן בלתי ישר, ואולם מתפלל ומשתומם הוא על ההמון שנעשה הוא תמיד כלי משחית ומחבל בידי הביורוקרטיה. כיצד מתהוללים ומשתמים בני-אדם כל-יך? כיצד הם מתהפקים למיני כרואים גרועים ושפלים מכל חיות האדמה? כיצד פס מלבם כל רגש אנושי וכ מדה אנושית?

מסיתים אותם לעשות מעשים רעים. מוב, אבל הן גם המוסתים בני-אדם הם! איפה הוא הרגש האנושי שלהם? איפה היא מדה היותר שלהם? איפה היא מדה החמלה שלהם?

עלולים הם בני-אדם לקבל השפעה, אם טובה ואם רעה, אבל הן יש גבול לאותה ההשפעה. נגד ההשפעה הזוה מתחיל למחות הטבע העצמי של האדם, ואיפה היא המדה האנושית העצמית של ההמון הרוסי?

אינני מוסר שאלה זו בלשונו ובסגנונו של הסופר. בסגנונו של הסופר היא באה בתור מהאה וצעת כאב, ומאחר שהגנו עמוקים פה ב, מהשכות שלא בעתן ועלינו לשמוע איפוא לעצת שפינוזה, אשר יעץ, לבלי לשחק, לבלי לבכות, כי אם להבין, הרי המהאה מתהפקת לשאלה, שואלים אנו: מדוע ולמה? להבין אנו צריכים: כיצד נפגם כל-יך צלם האלהים וכיצד שפל ונשחת כל-יך האדם?

ב) הסופר הרוסי פליכאנוב, "ספר-היום של סוציאליזמוקרמ" נמר 3) מונה לחבריו בשאלה: אם אמת הדבר, שה"חברים" באודיסה עמדו מרחוק בשעה שנעשו מעשי הרצח ביהודים (פליכאנוב כשהוא לעצמו איננו מאמין בזה), מאיזה מעם וסבה היה כדבר הרע הזה? אמת, שהוא, פליכאנוב, אינו רואה ב"חברים" שום דופי, חזקה הוא על סוציאליזמוקרמ, שממלא הוא תמיד את חובתו, ואולם השאלה הרי היא שאלה. דורש הוא מחבריו דין וחשבון. מבקש הוא את חבריו שברוסיה לברר וללכך את הדבר.

וכיון שאנו היהודים יודעים היטב, ש, הפרולטרואט המאורגן עמד מרחוק בשעה שנעשו הפרעות ביהודים (תוצאים מן הכלל מחוקים עוד יותר את הכלל), הרי שאלה זו של פליכאנוב, שנשאלה במובן צר ורק ביחס ל, הפרולטרואט המאורגן של אודיסה, מקבלת צביון כללי, אופיי, טפוסי.

דוקא בעיר אודיסה נעשה, לפי דברי אחדים, איזה נסיון קטן מצד, הפרולטרואט המאורגן לעצור בעד הפגרום, ואולם הפגרומים לא באודיסה לבדה היו, כי אם במאה ועשר ערים או יותר, ובמה נגלתה התנגדותו של, הפרולטרואט המאורגן למעשי נבלה ואכזריות, שאולי אין ההיסטוריה יודעת דוגמתם?

מובן מאליו, שמדבר אנכי על, הפרולטרואט המאורגן הרוסי. מה שהפרולטרואט היהודי התנגד למעשי הרצח—דבר זה יוצא מגדר השבח וההנאי גם יחד. אותו הכו, ומה יעשה שלא יגין על עצמו עד כמה שהכח בידו?

במעשי ההננה של הפרולטרואט היהודי אין זכות ואין חובה, ואלה הם מעשים טבעיים ומובנים. השאלה היא על

העמידה-מרחוק של הפרוליטריאט הרוסי. שאלה זו היא כבר מוסרית ואסתטית.

כיצד יכולים בני-אדם, שהם, נושאי דגל האור והתקופה, להביט במנוחה בשעה שכל מיני נבלים וממאים שופכים דם אדם כמים?

ומדבר אני, כמובן, על הפרוליטריאט המאורגן במובן האמתי והישר של המלים האלה. כמה שאי-אין אינטליגנטיים רוסיים התנגדו למעשי הרצח כי הם לבבם — אין זה נוגע לענין כלל.

על יחוסה הרע של האינטליגנציה הרוסית בכלל לאותו הדבר הנורא שקוראים לו פוגרומים כבר דברתי במקום אחר. לא שאלת האינטליגנציה מעסקת את מוחי ולבי הפעם, כי אם שאלת הפרוליטריאט.

הפרוליטריאט הרוסי בכלל לו (המאורגן) כששמעו לא קם נגד הפורעים, הזוכים והמענים, ששמעו, שאף מעשי עול היותר רעים אינם מעוררים בלבו שום התנגדות מבטית, עזה ונמרצה.

מה שנשמעו איזו מהאות רפות מצד איזו אורגניזציות אחר הפוגרומים — אין זה מוכיח כלום. מה מתחילים כבר החשבונות, הטקטיקה של המפלגה, השם והכבוד של המפלגה, וכדומה. העיקר הוא, שבישעת מעשה הרצח והאונס לא נראתה שום התנגדות מצד הפרוליטריאט הרוסי בכללו.

יש בשאלה זו עוד צד אחד, שרבים מעלימים עין ממנו, אם בכונה ואם שלא בכונה, והוא: מעשי הנבלה היותר נוראים והיותר מבהילים נעשו במקומות שהפרוליטריאט המאורגן הרוסי חזק מאד ולכל הפחות היה חזק בעת הפרעות) וכחה של הפוליציה רפה שם, כמו ביוזובקה וכדומה.

מדברים תמיד על מעשי הזועה שנעשו באודיסה ובקיוב, ושוכחים, אם בכונה ואם שלא בכונה, שביוזובקה נעשו מעשים הרבה יותר רעים, הרבה יותר שפלים ונבזים. באודיסה ובקיוב היו יהודים שהנינו על עצמם, ביוזובקה ומקומות הדומים לה לא העזו היהודים להגן על עצמם ולא יכלו לעורר אפוא את חמת מיישהוא ומת'שהוא.

אינני אומר, שהפרוליטריאט המאורגן השתתף בעצמו במעשי הרצח שביוזובקה, אבל ברור הדבר, שהם היה הפרוליטריאט המאורגן שביוזובקה רוצה, היה מונע את חבריו מכאן בדמים.

ומה-דגל היה לו לעשות הדבר הזה! ויוזובקה הרי לא אודיסה היא, שם לא היו מחנות צבא מסודרים, מחנה גדול של שוטרים וכדומה, אלא היה שם, פרוליטריאט ויהודים אומללים שלא ידעו אנה ינוסו וממי יבקשו עזרה. מחנה קטן של פועלים רוסיים, מסודרים היה יכול לגרש את כל הקבוצה של שבורים ופורעי פרעות, ומכל שכן שכל הפרוליטריאט המאורגן שביוזובקה היה יכול לעשות את הדבר הקטן הזה. דבר זה לא דרש שום קרבנות ואף לא כל עמל ויגיעה. צריך היה פשוט לנשט אל מקום המעשה ולבקש את החברים לכל ישפכו דם.

ומה רבו התועבות שנעשו ביוזובקה! העם ירעד ביד ואי אפשר לכתוב...

ואת כל אלה ראו, נושאי דגל התופש והאור, והניחו לאחיהם לעשות את כל שלבם המתועב הפין.

האלה הם, לוחמי האידריאה ומביאים ישע להאנושיות?

ח.

מעשה בשני כהנים, שהיו שניהם שווין ורצין ועולין בכבש, קדם אחר מהם לתוך ארבע אמות של חבירו, נטל סבין ותקע לו בלכבו. עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר: אחינו בית ישראל! שמעו! הרי הוא אומר: כי ימצא חלל באדמה ויצאו וקניו ושופטיה, אנו על מי להביא ענלה ערופה: על העיר או על העורות? — געו כל העם בבכיה. בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר, ואמר: הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נמסאה סבין...

ללמדך, שקשה עליהם מהרת כלים יותר משפיכת דמים... הספור העתיק הזה, המתאר את מצב הרוחות בימי ירושלים האחרונים, עולה על לבי בכל עת שאני רואה ומתבונן בכל הנעשה לעינינו ובזמננו.

ולא לכוון את מצב הרוחות בישראל או למצב הרוחות שעתה מגמתי הפעם, כי אם לתפוס את התכונה האנושית הכללית שבמאורע זה, המשותפת כמעט לכל העמים ולכל הזמנים. התבוננו לזה האב, שאינו דואג לאבוד בנו לאחר, שלא נמסאה סבין, התבוננו לאלו הבזים לא על מות איש מלא כח עלומים בידי רוצה, כי אם על מה שאין על מי להביא ענלה ערופה.

התבוננו לרבים מן המעשים הנעשים עתה ולדברים אשר ידובר עליהם, ונוכחתם, שמקור כל אלו המעשים הנעשים בתקופות רחוקות אלו מאלו ובמקומות רחוקים אלו מאלו אחד הוא. בכל עת ועת ישנה איזו מטהרת כלים, איזו אידואה מופשטת, איזו אמונה מופשטת, שבשכילה אין משניותם בבני-אדם חיים מצמעים וסובלים. דואנים למטהרת האידואה או האמונה, ואין דואנים למטהרת האדם.

דואנים לאיזה סבין שנשטמא, ואין דואנים לאדם המומת על לא-ידבר, דואנים לאיזו מלה או גם אות של איזו פרונרמה, ואינם דואנים לאנשים צעירים החולכים וכלים, הולכים ונועים. מלמדים תמיד את הצעירים, שצריכים הם להקריב קרבנות ואך ורק קרבנות, שאין הם צריכים לחוס לא על חיי עצמם ולא על חיי אחרים במקום שהאידואה דורשת זאת, והאדם וחיי האמתיים והממשיים הולכים ונשכחים כמעט לגמרי. ומרחפות הן האידואות באיזה רום אפל וקר, ופה בשפל בני-אדם מענים את עצמם ואת אחרים, מקטירים להן קטורת ומקריבים להן קרבנות אי-רָקִין.

אלילים נולדים ואילים מתים, אלה עולים רוטה ואלה יורדים תהומה, אלה מנצחים ואלה מנוצחים, אלה חולפים ועוברים ואלה יורשים את מקומם, אלה נעבדים ואלה נעזבים, ושטף הדט שנשפך אינו פוסק לעולם. משם, מרומי של עולם, הם מרמים לאדם: הבא, הבא קרבנות, אל תחדל... ועומד הכן הוא המוכח ובכל עת נמצאים כהנים קנאים המקריבים את הקרבנות בדחילו ורחימו ושיות תמימות העולות על המזבח.

ולפי שכל אלה האלים האכזרים דבר אין להם באמת לא לגורל האדם, משפטו ותעודתו, לא לאשרו וטובו, לא ליפיו ועליותו, הרי ששטף הדם שאינו פוסק אינו מפרה ומרבה את שדה האנושיות, כי אם מביא כליון וקרץ לה. מתחלפים ומשתנים רק השמות, מתחלפות ומשתנות המלות ודרכי ההסברה, מתחלפות ומשתנות הצורות, וחיי האדם הם הפקר תמיד.

האינקביזיציה איננה חיוון ארעי בהיסטוריה, אלא חיוון נצחי, שפעם הוא מתלבש בצורה זו ופעם בצורה אחרת, פעם נקרא כך ופעם נקרא כך, ועיקרו אחד הוא. פעם רוצחים אלה

ופעם רוצחים אלה, פעם מוכים אלה ופעם מוכים אלה, המוכים נעשים למכים, וחוזר הנלגל תמיד.

ואולם ישנם עתים וזמנים, שהקנאות מתגברת בהם יותר מראי, הארץ כלה מתמלאת כהנים מקריבים ועולות תמימות, בני-אדם מתחרים אלה באלה בקנאות ובשפיכות דמים, מי שמרבה לשפוך דם לשם איזו אידואה הרי הוא משובח, מהולל ומפואר; שמה ושאיה מסביב, חרבן והרס. ומעל לחרבות מרחפות להן האידואות הקרות, האפלות והשוממות, ומשמי רום הן מוסיפות לרמו לאדם: הבא, הבא קרבנות, אל תחדל... ולפי שרוב מורי האנושיות אין מלמדים לשים לב לעצם האדם, לצעריו והותו, בדידותו ויתמותו, כי אם מלמדים הם לשים לב אל אלים מופשטים ואידואות מופשטות ולהקריב הכל כשביילם, אין פלא איפוא, כי הרגש האנושי האמתי, הישר והטבעי הולך ומנ, הולך ופס.

ואין פלא איפוא על כי באותן התקופות שהקנאות מתגברת בהן ביחוד, האדם נעשה הפקר יותר מדגי הים, אין פלא איפוא על כי מביטים במנוחה על מעשי רצח הנעשים, אין פלא איפוא על שעושים הרבה מעשי רצח, שנים האידואות הקרות והאכזרות אינן מצדיקות אותם.

אין פלא איפוא על שעומד לו, הפרוליטריאט המאורגן ומביט לו במנוחה, בשעה ששופכים את דם היהודים. אין האידואה שלהם מצוה לעשות את זאת, ואולם אין עובדה זו נוגעת לאידואה באופן ישר.

אם יכו את היהודים ואם לא יכו — הסוציאליזמוס לא יופחת על ידי זה.

אמת, שמנקודת ההשקפה של ה"סקטיקה" המפלגתית צריך למנוע בעד העושים ואת: אמת, שצריך להגן על היהודים בשביל שמתנפל עליהם אותו, האויב שמתנפל על הסוציאליסטים: אמת, שממעטים רבים ושונים צריך למנוע בעד הפרעות והזביחות ביהודים, — ואולם את המעטים האלה יודעים רק הראשים, המנהלים, המדריכים, עושי הפוליטיקה, ואולם ההמון צריך לדעת רק מה שנוגע באופן ישר לסוציאליזמוס.

כשנשמע אחרי-כן צו ממרומים, שצריך היה למחות, הוא מביע איזו מהאה ומעין הרטה: בשעת מעשה-הרצח, כשלא היה מי שימדהו למנוע בעד הזובחים, — עמד לו מרחוק והביט במנוחה.

ולפי שנים ל, האויב ישנה איריאה שלו, איריאה קרה של שלימות הממלכה וברוטה, הרי הוא מפקיר רכבות אנשים במנוחה שלמה ובהכרה שלמה שממלא הוא את חובתו, וכשמוצא הוא אלפי רכבות אנשים, הנשמעים לו ועושים את מצותו, איננו עוצר ודואג על מה שבין כך ובין כך נהרגים ונמבחים רכבות אנשים, לדבר אין להם לשום פוליטיקה שבכולם.

בשעה שהבית כלו הוא אחוז אש — אין דואגים לשמשות הנשברות... כל מיני ה, לוחמים מתנפלים על פרוה זו ואין הם מרגישים בעצמם, שגם הם במעשיהם דואגים רק למה שהם קוראים "בית", לשלימות האיריאה שלהם, ואין הם דואגים לשמשות הנשברות, אין הם דואגים לאנשים ההולכים וכלים.

מה שאין בני-אדם, שמשות, כי אם עצם הבית, הדבר היחיד שמצדיק את האיריאה, דבר זה אינם מבינים לא אלה ולא אלה.

האדם ככורא את האלים בעצמו, מתוך צרכיו האמתיים והמכעיים הם נובעים, מתוך שאיפותיו אל האושר, אל הטוב ואל השלימות הם גולדים; משקה הוא האדם אותם בדמו ומרוה אותם בדמעותיו; מהדר ומפאר הוא אותם בתלומותיו ודמיונותיו; נופה בהם רוח ונשמה בנענועיו העזים ובהשקו הנמרץ.

ומתוך שהאלים רבים, ושונים הם לאי-רָקֶן, מתוך שהצרכים השונים והשאיפות השונות המולידים אותם מורכבים ומבוכים הם, מתוך שבאות תמיד התנגשות והתאבקות בין צרכים לצרכים ובין שאיפות לשאיפות, האלים מתרחקים יותר ויותר מן האדם ומן צרכי האדם המולידים אותם, והם נעשים יותר ויותר מופשטים, יותר ויותר עומדים ברשות עצמם, יותר ויותר מושלים, יותר ויותר דורשים ותובעים.

ובתוך כל הפנים המתחלפים והצורות המתחלפות ישנו גם חלוף ונלגול זה: האלים מתהפכים לאיריאות, ואולם האיריאות הרחוקות והמופשטות הן הן אותם האלים הרחוקים והמופשטים, כאלה גם אלה אינם משועבדים עוד לאדם, כי אם משעבדים הם את האדם...

תחת היות אדון לאיריאה, תחת להבין ולהרגיש שהוא האדם, מתחללה ומולידה ושצריכה היא האיריאה להיות אמצעי לאשרו ולהרמתו, הוא נעשה עבד-עבדים לה וחולך ומסית עצמו עליה.

ולפיכך הולך ונפגם הרגש האנושי הישר והטבעי במדה שמתרבה ממסלתה של האיריאה, במדה שרכים אכזריותה וקשיה, במדה שהאדם נעשה יותר משועבד לה ויותר כפוף לה, ולפיכך רבות מאד מאד השיטות, הכתות והמפלגות, הן זריבותיהן ומבוכיהן, והולך ומתמעט האדם...

ולפיכך נעשה האדם בכלל לאין גם בעיני עצמו וגם בעיני חבריו, ולפיכך עושים גם הרבה מיני עול והרבה מיני חסם ושוש, רצח ואכזריות גם במקומות שאין האיריאות דורשות זאת, כן היה גם בעת התגברות הקנאות בירושלים, כן נעשה בעת התגברותה של הקנאות בכל עת ועת וכן נעשה גם עתה, שפיכות דמים הוא דויל...

בין כל הדעות השונות המסות ומרחפות בחללו של עולמנו היא הדעה הנוצרית: אל תתנגד לרע.

בפירושו של מולסמיו קבלה הדעה הזאת צביון פילוסופי מיוחד ויהי לה ברק של גלוי חדש ונכואה הרשה.

להאריך בבטול הדעה הזאת לפי איתו הפירוש של מולסמיו אך למותר עתה, דעותיו של מולסמיו ידועות ומפורסמות בעולם, ואולם בעיקרו של דבר אין להן כל שליטה בעולם.

יפה העיר אחד הסופרים: איזה דורנליסט עלוב שבעלזבים משפיע עתה יותר על דעת הקהל מן מולסמיו.

אין מקמצים בתהלות ובתשבחות למולסמיו, ואולם אין איש חושב לחיות ולפעול על-פי אותן הדעות שמסיף הנאון הזה, לפני עשרות שנים נמצאו איוו הבורות של חסידי מולסמיו, עתה נפזרו המולסמובצים לכל רוח, ישנם רק איוו שרידים עלובים...

הכל קוראים דברי מולסמיו, הכל שמים להם לב, הכל מוצאים בהם אמת, עוז ויופי, קדושה ומהרה, ואולם אין מתחשבים עמם כעם דעות פועלות ומשפיעות שצריך לקימן או להוכיח במולן.

בין כל התהלות והתשבחות שמפורים למולסמיו אני קורא בין השיטין: הנח לו לאותו זקן!... הכל מכורים ויודעים שצריך להתנגד לרע, שצריך להתנגד בכל הדרכים והאופנים, שצריך לעקרו משרשו בכל מיני האמצעים שבכולם, ובשעה שהכל

מכירים ויודעים את זאת, הלא אך למותר כל הדבורים על ההתנגדות ועל מהותה של ההתנגדות.

ואולם לאורך ניסא: מאחר שהדוגמא על דבר נחיצות ההתנגדות לרע כל-כך מושרשת בלבבות, הלא אין עוד סכנה בדבר אם נבוא להרהר אחריו מעט, לבקרו, לבררו וללכנו. רצוני לאמר: מותר לבסס את הדוגמא הזו ולחקרו מכל צד ואי-אפשר לחוש כלל, מן יבוא איש ויאמר: לא אתנגד לרע...

ובכן הנני חפץ להביע מעט מאשר ירחש הלב בנוגע לשאלה הזאת, שלטות מה שאין היא, "שאלת הומן" וכו' אוכרנה לעתים לא-ירחוקות.

דוקא בשעה שנראתה ההתנגדות היותר גדולה לרע, דוקא בשעה שננלטה ההתאמצות היותר גדולה של האנשים הטובים למשאות את הרע משרשו מבלי הבדל בין אמצעים לאמצעים, דוקא בשעה הנדולה הזאת יש אשר אשוב עם לבי: כיצד באים לידי ההכרה שאין להתנגד לרע...

אומר אנכי, כיצד באים, לפי שמענין אותי לא הדוגמא של מולסמיי, כי אם המצב הנפשי המביא לידי זה.

נראה לי, שדרך ההתבוננות המביאה לידי אותה ההכרה ישירה הוא מאד: חומאים רק או בשמוציאים ממנה החלטות ידועות, עושים מהן עיקר גדול ומטילים אותן בתור גורם על הצבור בתור אמת מוחלטת שאין לווי ממנה בכל מצב ואופן שיהי.

ודרך ההתבוננות המביאה לידי אותה ההכרה כך היא: רואים אנחנו גלחמים עמים בעמים, ממלכות בממלכות, מפלגות במפלגות, כתות בכתות, אלו הורגים את אלו ואין קץ להרג, למכה ולאבדן. רואים אנו, שלכל ממלכה וממלכה, לכל עם ועם, לכל כת ומפלגה, לכל מיני הלוחמים ישנן מענות ותביעות ידועות, אותן המענות והתביעות הנצדיקות ומקדישות את כל מיני העוולות ושפיכות הדמים.

כל זמן שאתה נמצא בתוך המחנה, כל זמן שהנך אחר הלוחמים, נדמה לך שרק אתך הצדק ורק לך הרשות לנשם את שאיפותיך בכל מיני האמצעים שאתה חושב לנכון, ואולם להכריז אין כל רשות לעשות זאת, לפי שלך ואך לך ישנה אידאיה אמתית ולהכריז אין דבר.

כיון שעל ידי איוו טרגדיה נפשית פתאומית או תדירה

אתה הולך ונדהף מחוץ לכל מיני הלוחמים והנך עומד ומסתכל מן הצד בכל הנאמר והנעשה, הרי אתה מתחיל לחשוב: איך אפשר לשים קץ למלחמת דמים, למלחמת אחים שאין לה הפסק. מתחלה אתה מתחיל לברר ולמצוא את האמת המוחלטת ואת האמת היחסית, חושב אתה שצדקו אלה ולא צדקו אלה, שאלה יותר צודקים ואלה אינם צודקים כל-כך, מקרב את אלה ומסיף מוסר לאלה.

מתעסק אתה יותר במדתם האמתית של כל המעשים הנעשים ושל כל הדברים המדוברים והרי אתה מתחיל להכיר ולדעת, שכל הדברים ינעים, שהענינים והמעשים הם כל-כך מסוכסכים ושיחסי בני-האדם איש לרעהו הם כל-כך שונים ומשונים ושכל-כך רב הרצח והשוד מכל המחנות ומכל הצדדים, עד שאי-אפשר כלל להניד בהחלט ובברור: אלה זכאים, ואלה—חייבים.

נוטה אתה לחשוב אז: או שהכל אשמים או שאין אשמים כלל. במדה שאתה מתחיל להתיר יותר ויותר את הקשר הנרדף, אתה נוכח יותר ויותר שאין להתירו בשום אופן ושצריך להפסיקו... במדה שאתה מתחיל להתבונן יותר ביחסי בני-האדם איש לרעהו, במסוכסכיהם ומחלוקותיהם, הרי אתה רואה יותר ויותר את אפים הכללי ואת צביונם הכללי, ואי-אפשר לך להצדיק את אלה ולהאשים את אלה... ובמצב זה הרי אתה מכין שאין להניד לא-הו: חדלו מריב, ולא-הו: חוספו לריב ולהלחם; אלא צריך להניד לבני אדם כלם: הניחו את הנשק!...

ואולם גם בזה צריך לזכור היטב את הדברה: לאתעשה לך כל פסל ומסכה, גם ממעב נפש זה אין לעשות דוגמא שאין לווי ממנו ימין ושמאל, גם מזה אין לעשות אידאיה מופשטת העומדת מעל לאדם וצרכי האדם. לא כל המצבים שונים ולא כל הומנים שונים ולא כל הדברים שונים. זהו חמאו של מולסמיי שעשה ממעב נפש זה עצמו אלוה, שדבר אין לו לעצרו של האדם ולא לצרכיו של האדם, אלא עומד הוא לו באיזה מרחק ונחנה מעצמו, מישרו ומאמתתו.

מסקים שהלך—לשם הוא שב. הלך מאידאיות מופשטות אחרות ושכ לאידאיה מופשטת אחרת, שבמדה ידועה היא יותר אכוריה ויותר נוראה מן הראשונות.

על עיקר מעותו של מולסמיי והדומים לו ידובר במה שיבוא.

שאלה זו מעסקת את מוחי ולבי לעתים קרובות: האנשים היותר עמוקים והיותר נשגבים שבעולם מתיחסים בלא חבה ותרע לחנוניות החברותיות, למחפזות החברותיות ולדעות החברותיות. יש אשר אין הם שמים להן לב, ויש שהם מתנגדים להן בהחלט ויש שהם מתיחסים להן גם כשנאה גלויה וחזקה. מדוע ולמה? אינני מתפלל על איזה סתם פילוסוף או סתם מלומד, שאיננו נוטה אחר דעה חברותית זו או אחרת ואיננו מוצא נחת במחפזות. יש לזה הרבה סבות: חסרון אהבה לבני-אדם, חסרון חנוך חברתי, חסרון אינסטינקטים חברותיים, חסרון הבנה ישרה ועוד, ועוד. ואולם מתפלא אני על בעלי המוחות והלבבות היותר גדולים, שהם הם כמעט תמיד המתנגדים לדעות, פרונטיות שונות השוררות בעתות שונות ולדעות חברותיות גדולות המניעות את האנושיות. אם אין הם מתפעלים מן התועלת, מדוע אין הם רואים, לכל הפחות, את הנזק והיופי שבדבר?

והעובדה היא עובדה שאין להכחישה בשום אופן: דוקא אלה שהיו צריכים להיות, כמדומה, הנביאים היותר גדולים של דעות חברותיות, צודקות, עומדים מרהוק או גם נלחמים עמקן. יש בהתנגדות זו מדרגות שונות וגלוי אופנים שונים: יש מתנגדים לכל דעות חברותיות, יש מתיחסים בחבה לאלה ושלא בחבה לאלה, ואלה האחרונות הן דוקא היותר טובות והיותר מקובלות, יש מודים בעיקרן של הדעות ומוציאים מהן תולדות משונות מאלו שנושאי הדעות עצמם מוציאים מהן, יש מטיפים דעות חברותיות אחרות כנגוד לאותן הדעות החברותיות המושלות בחוגים היותר מתקדמים והיותר טובים. הצד השווה שבהם, שכלם עומדים ביחס של נגוד אל האמונות והדעות החברותיות שלכאורה הן היותר נכונות והיותר ישרות.

האמנם חסרים דוקא בני-עליה היותר גדולים הרגשת האמת והצדק? האמנם אין בלבם אהבה לבני-אדם? האמנם אין בלבם חסלה לנדבאים? האין הם מוכשרים לדעת מה שיודע איזה סופר בינוני או גם פחות מבינוני או איזה עסקן צבורי?

מה טבעו ומחלתו של זה הקיר המבדיל ומפריד בין בני העליה ובין אנשים הקטנים מהם הרבה המכירים את האמתיות החברותיות, מפיצים אותן, לוחמים בעדן או גם מקריבים נפשם בעדן?

נוטה אני לראות בזה לא מקרים בודדים, שאפשר לבארם

על-ידי סבות פרטיות שונות, כי אם מאורע אחד כללי, משפט אחד, גורל אחד.

די רק להזכיר את השמות נחה, שופנהאואר, נישטה, דוסטויבסקי, טולסטוי. אלה הם לא רק פילוסופים גדולים ואמנים גדולים, אלא אנשים גדולים במובן היותר רחב והיותר שלם של המלים האלה.

אך זהו איש? אמר נפוליון על נחה, ואלה הם הדברים היותר קצרים והיותר נמרצים שאנו יכולים להגיד ביחס לכל אחד מאלה הגדולים הנזכרים.

אך זה היה איש? — זהו השבח היותר גדול שבפי שקספיר על ברוטוס. האנשים הגדולים והאמיצים אינם יודעים שבח גדול מזה. רק הפורמולה הקצרה והעזה הנזכרת מביעה את אפים וחובתם של בני-עליה. יתר השבחים כמעט שאינם מגידים טאמא. בכלל, מה שאתה משבחם — אתה פוגמם.

ואלה האנשים אינם חפצים לדעת דוקא מה שהוא, אנושי, אנושי ביותר, אינם רואים או אינם חפצים לראות מה שהוא, כמדומה, כל-כך פשוט וכל-כך גלוי ומובן.

ידועות הן מענותיו של לודוויג ברנה נגד נחה. מענותיו של ברנה הן, לכאורה, כל-כך צודקות וכל-כך אמתיות. יושב לו איש באיזה אלימפוס נבוה ומביט לו בבזו על כל דרי מטה ויחד עם זאת חפץ הוא, כי דרי-מטה אלה יקטירו קטרת לפניו וישתחוו להדום רגליו, ומתרגז ומתקצף הוא בכל עת שאיננו מריח את ריח הניחוח...

ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה. יש לו לבן-האולימפוס נחה חולשה משונה לכל אלה בנות האדם הטובות. יש לו חולשה לרברים רבים הנחשבים לקטנים גם בעיני דרי מטה; רודף הוא אחר החנופה ואיננו מפאם גם בחנופה היותר נסה...

וגם דעות קדומות יש לו לבן-אלים זה וגם נטיות פשוטות המונות ונסות, נטיות של "בירנער" אשכנזי רגיל שברגילים, נטיות של אדם הרואה לפניו רק את כיתו, קנינו וחוג משפחתו הצר. וזה היות החפשי, זה המחבק עולם ומלאו, זה הסוקר במקרה אחת כללית ונצחית את כל כוכב ואת כל עש, זה הרואה כל דבר קטן וגדול מזכר רחבי המציאות, זה המשיג את מהותה של כל הבריאה מריש כל דרגין ועד סוף כל דרגין, אם

נשתמש בסגנון המקובלים, או מן מיכאל השר הגדול עד שלש קטן שבים, אם נשתמש בסגנון התלמוד, זה היודע שפת כל וכל פרח, שפת כל קולטורה וכל עליה אנושית, שפת כל אדם וכל צער, זה היודע להבין גם את דמיון גם את וילהלם מייסד גם את מפיסתופל גם את פויסט גם את גרמכן, זה היודע את הכל, את הכל, מדבר לפעמים על ענינים, מדיניים גדולים מנקודת השקפה של ביורגר פראנקפורט שאין לו בעולמו כלום שופט הוא ודן על ענינים גדולים וחשובים בכל מה שהיו שופטים ודנים אבותיו ואחיו...

אין עוד נתה הגדול, אין עוד נתה המשורר העולמי, אין עוד הפילוסוף הגדול ובעל המדע הגדול, אין עוד החכם הגדול והפקח הנפלא, אבל יש ביורגר פשוט החם על ביורגותו ומתנשא ורואה סבנה גדולה ועצומה בכל מה שחפץ להרוס את הביורגות והיא, ולא עוד, אלא שחושש הוא ומפחד הרבה יותר מביורגר אחרים...

בכלל הוא מתרחק לנמרי מכל, פוליטיקה, אינדיפירנטיזם המדינית מניעה עד הקצה האחרון, ואולם בכל מה שנוגע לביורגותו הוא שוכח גם את ה, אינדיפירנטיזם שלו, שם הוא מדבר דוקא כאיש חנונע בדבר...

את החשיבות המיוחדת שהיתה להם הפכה הצרפתית כמעט שלא הכיר נתה כלל וכלל; לא הכיר גם את החשיבות של שאר מומנטים פוליטיים גדולים; לא הכיר גם את החשיבות של תנועת השחרור בגרמניה עד כמה שהתפתחה בימיו.

באחת: נתה לא עמד על מרומי ההשקפה הפוליטית ברנה עוד ידע לכבד את נתה, למרות המענות שיש לו על והתביעות שהוא תובע ממנו, ואולם קנאי דורנו זה בודא שהיו מצינים לו, גול' בעד הנהגתו הלא יפה הזו ואפשר שהם מכבדים אותו גם בשם, כן המאה השחורה ו, שחור ועוד, ועוד.

ואם נתה ידע להזהר בדבריו גם בעת שדבר כ, משמר וכ, אורח' אשכנזי, אם התרמוניה הנפשית הפנימית של נתה נגלתה גם במקום שדבר דברים פשוטים והמוניים, אם ישנו יופ בדבריו ועוז גם במקום שהביע רעיונות קטנים ודרש דרישות קטנות, אם בכלל היה לו רגש המדה בכל דבר, הנה אבד שופנהווער כל רגש המדה בבואו לדבר על חזיונות חברתיים ידועים

שופנהווער — זה היה, במובן המדיני, קונסרנמור שבקונסרומורים: זה היה — העמידה בעצמה. זה היה השוגא היותר גדול שבעולם לכל מה שאנו קוראים בשם, פרונס' ו, הליכה קדימה' ועוד ועוד.

כי על מי לא עברה רעתך תמיד'. על מי לא התנפל שופנהווער? את מי לא חרף ונדף? על מי ועל מה חס? החפץ להזהר בדבריו? היש שעור לכעסו ולחמתו? די רק לקרוא את התנפלותו של שופנהווער על הגל ועל פרופיסורי אשכנז, בשביל לדעת את סגנון ה, וכוח' של שופנהווער. ובכל זאת במה נחשבה היא התנפלותו זאת של שופנהווער נגד התנפלותו על כל מיני דעות של שחרור חברותי ועל כל נושאי הדעות ההן. גם שפתו העשירה של שופנהווער נעשה עניה אז. נכר הוא, שמעטים המה לו כל האיפייטטים הרעים שבליקסיקון שלו...

ולא נתקררה דעתו של שופנהווער, עד שעשה באמת מעשה שאינני יודע לכנותו בשם אחר מ, מעשה'שטן': הוא הניח את ממונו לאנשי הצבא שדכאו את המרד בשנת 1848. זו היא המחאה היותר עזה של שופנהווער נגד כל מה שאנו רגילים לחשוב בתור אמת, יושר וצדק, זו היא הנקמה האחרונה שלו.

בכלל לא הושם לב עד עתה כראוי ל, ריאקציוניותו' המוחלטת של שופנהווער. חושבים שזהו רק מקרה פרטי וחיצוני, ובאמת הרי זה אחד מן המוטיוס הנפשיים היותר פנימיים של שופנהווער. ישמא מעטים הם כל המקומות שהוא מקדיש בספריו לדברי ריב עם כל השאיפות החברותיות היותר געלות, הוא הולך ועוזב את חונו לא לבני אלה אשר סתו בשנת 1848 על קדושת דעותיהם, כי אם לאלה אשר דכאו את המרד והנחילו ל, מיכעל' את ה, מנוחה' הרצויה לו...

וברור הוא לכל מי שקרא בעיון את שופנהווער, ויודע להרגיש מה שהוא קורא, ש, תורת החמלה' שלו איננה סתם תיאורית, אלא נובעת היא מעומק המחזות של שופנהווער בתור פילוסוף ואמן. ומי שלא יכול באמת לנשוא ולסבול את צערו של מיישהוא ושל מה'שהוא, מי שלא יכול נשוא את שפינוזה על שהיה משליך זכובים לתוך רשתו של העכביש והשתעשע בזה בעתות השמטון, מי שלא יכול נשוא באמת כל עול, כל חסם וכל כפיה, מי שלא יכול נשוא את הנכות, את ההמוניות,

את הספוק ואת ההנאה מעצמו, מי ששנא תכלית שנאה את הסביבה הביורגית שלו וידע היטב את כל חסאיה ואת כל נבלותיה, מי שידע היטב את טבעיותו וישרן של כל מחאה, התמרמרות והתנגדות אף במקום שאין בכח לעזור במאומה, מי שהרגיש וידע את כל זאת—לא יכול לסבול את המחאה המדינית ואת ההתקוממות המדינית ושפך את חמתו לא על המענים, כי אם על המעונים, לא על המביים, כי אם על המזכים!

אם גם לא האמין שופנהווער בכל פרוגרס והתקדמות, אם כפיסיסיסט נמור ומוחלט ידע שאין כל שנוי חברתי אשר בבחו לעקור את הרע משרשו, אם גם ידע ששאיתו של האדם להיטיב את מצבו ולהרבות את אשרו הכל ותהו היא, אם גם התורה על דבר העת המאושרה אשר בוא תבוא באחרית הימים עוררה בקרבו התנגדות עצומה, הנה בכל אופן להבין היה צריך ולסלוח היה צריך—ומדוע כל זו השנאה וכל זה הכעס נגד שאיפה שבכל אופן טבעית היא ונגד מהלך-מחשבה שבכל אופן טבעי ורצוי הוא?

ואם כנוגע לנתה עוד אפשר לכאר את קונסרנטייותו, אם נביט באופן שטחי, על-ידי השפעת הסביבה ונטיית סונחלות מאכות לבנים, הנה כנוגע לשופנהווער קשה לראות גם את זאת. אכיו נרדף בארץ מולדתו בעד דעות מדיניות חפשויות, את אמו לא אהב ואת סביבתו שנא ותעב, כל מה שחשבה סביבתו הביורגית עוררה בלבו, בסבע הדברים, ריאקציה הפוכה. אם הסביבה הביורגית של שופנהווער מצאה נחת בסדר הקים ועומד, באשכנז, הנה צריך היה שופנהווער, לפי עצם טבעו ולפי מרירותו הטבעית, להתנגד לסדר הקים בכל הכח והעז של תכונתו העזה החפשית והלוחמת.

וכי ראה שופנהווער באמת גודל ויופי באנשי הצבא הטפשים, האכזרים והנסים שרמסו ודרסו את כל פרח רך ואת כל רגש אנושי יפה וטהור? וכי ראה שופנהווער באמת גודל ויופי בנצחונה של הבהמיות?

וכל מה שאנו מתקרבים יותר אל דורנו זה, התימה גדולה יותר. את יחוסו של דוסטויבסקי אל הדעות היותר פרוגרסיביות של בני דורו קשה להבין עוד יותר.

אמן, שכל אמנותו היא אפוא יאז של מדת הרחמים במובן היותר רחב והיותר עמוק של המלה הזאת, אדם שידע להרגיש

את הצער היותר חבוי וטמון, טמיר ונעלם, אדם שהתהלך תמיד בנצחיותו העמוקה וכלל המדות הקשורות בה, — אדם זה נעשה סוף סוף שופרה של הפוליטיקה הבוהשת, הנסה, האכזרית, המשוללת כל רגש אנושי וכל מדה אנושית.

אדם שהרעיש שמים וארץ בצעקותיו ובתוכחותיו, שראה הטאות ועונות גם במקומות שבעלי המוסר היותר גדולים אינם רואים שם כל עון, שהסתתף בצערם של בני אדם כאלה שגם בעלי הרחמים היותר גדולים אינם שמים להם לב, שראה וידע את כל ההומה ורוחש בקרב כל נפש קטנה שבקטנות ועלובה שבעלובות, שתבע את עלבונן של בריות לא רק מבני אדם, כי אם גם מאת הקב"ה בכבודו ובעצמו, שדרש דין וחשבון מאת האדם, מאת ההיסטוריה, מאת התולדה, מאת יוצרה, בעד כל קרבן וקרבן ובעד כל נשף דם שנשפך מן העולם ועד העולם, — אדם זה נעשה שלא בטובתו כל-ישרת בידי תקיפי עלמא הדין, רוצחים, שודדים, שואפי בצע.

אדם זה הטיף למלחמה ולכבוש, למלחמה קשה ואכזרית; אדם זה הטיף לשנאת עמים אחרים; אדם זה יעץ לנגוש את כל עמי הנכר היושבים ברוסיה; אדם זה למד את תורת הסלביאנופילים באופן היותר גם והיותר המוני.

אדם זה, מכיון שדבר על פוליטיקה ועל שאלות חברתיות, דבר דברים המוניים פחותים ושפלים, דברים בגללים של כל פטריוטי רוסי, דברים המעוררים צחוק בשוביניזם העוברת כל גבול, בהדיומיותם הזרות, ובאותה שעה אנו מרגישים וזה מנדיל יותר את תמיהתנו הסת העצר של אומרים וכונתו הטהורה שבטהורות ויחד עם זה חבנת החיים והבנת התהום שבחיים באופן שאין למעלה הימנו.

הנני מעורר את הקורא לשים לב לפרט אחד קטן, אשר בפובליציסטיקה של דוסטויבסקי, והוא ב"ספר היום" שלו. מדבר הוא על צער הילדים, על חנוך הילדים, מתוכה הוא עם איזה לבלר המוני, מדבר הוא עצמו דברים שטחיים והמוניים, ופתאום, בעת הכתיבה על צער הילדים, על תמותם ועלבונם של הילדים, הוא אומר: ומאחר שרומניסט הנני ולי חרשות להשתמש בכח הדמיון, הריני טהל לספר מעשה בילד עני אחד וכו', ויצא בלי משים הציור: "Мальчикъ у Христа на елкѣ", ציור נפלא זה שאין כמוהו לעז, לרוך ולעומק גם יחד, ציור נפלא זה

שכא אנב אורחא כשרמוס קטן הבא בכדי לחוק את הרושם ומוכיר את האנלה של הויפטמאן, פרי עבודה של שנים רבות. הא למדת, שהשכינה האמנותית של דוסטויבסקי לא עובתו גם בעת שכתב את הפובליציסטיקה שלו, ובאמת אנו רואים גם בפובליציסטיקה שלו את נפשו הלוהטת, את רוחו הסוער, את צערו הנורא, את מרגיותו העמוקה, את הבנתו הנוקבת ויורדת עד התהום, וכל אלה נעשים לבוש למחשבות בגליות, שוביניות, המוניות שבהמוניות. ומתפלאים אנו יותר בשימנו לב לאותה התמורה שכלב דוסטויבסקי: הן בימי נעוריו היה גם הוא מן הפשיסטים, מן המתקוממים, מן הריבולוציונרים, גם הוא נמצא בספירתו של בילינסקי, גם הוא היה בין הפטרשביצים, גם הוא היה בין הנידונים למיתה שחוננו, גם הוא עבד עבודת פרך שנים רבות, ומה היא הרוח האהרת אשר חיתה פתאם אתו? מה מקור כל זו הבנידה וכל זה המעל באידיאלי ימי הנעורים? מה מקור כל זו השנאה לאוהבים מלפנים?

חלוף השיטה, חלוף הרעה, כל זה אפשר ואפשר: הרבה חתים עושים, הרבה הצער עושה, הרבה הנסיון עושה, הרבה חבדיות עושה, הרבה החולי עושה, הרבה חזקנה עושה. ואולם מי שהחזיק בעצמו בדעה ידועה, איך הוא חדל פתאם להבינה?

אם עוד אפשר להבין את שנויו של דוסטויבסקי וגלגוליו הנפשיים, הנה אי אפשר להבין בשום אופן את שנאתו החזקה לאלהי נעוריו, שנאה המביאה לידי קהות ואי־הבנה, כעס המביא לידי טעות נמה ושבושים נסים. מדוע כל זו השנאה לאיש היותר נשנב והיותר נלבב של התקופה ההיא, לבילינסקי? מה מקור בקשת העלילות ומציאת כל מיני פנמים ודופי בכל חברי המיעה של בילינסקי? האמנם הם, דוקא הם, הישרים והמובנים, אשמים בכל מיני הצרות והימורים של העם ולא מעניו ולחוציו, נווליו ותומסיו?

האמנם את חטאת כל אלה האלימים והרוצחים צריך לסלוח בשום אופן, ואת חטאתם של בילינסקי ומשרנישביסקי אי אפשר לסלוח בשום אופן?

מ.

טולסטוי — זה הפילוסוף והאמן היותר ערום מכל אלה

הפילוסופים והאמנים הנזכרים, זה שלא נלכד ברשתם של הסלביאנופילים ואעפ"י שהמבקר הרוסי סמרחוב מוצא מנדנציות סלביאנופיליות בהמלחמה ושלום שלו, זה שעם כל החליפות והתמורות הרוחניות הרבות שעברו עליו לא נתן ידו מעולם לתקיפי עלמא הדיון, זה האדם היותר תקיף בדעתו, היותר עז וגמרן, זה המוציא תמיד את התולדות ההניוניות היותר קצוניות מן השקפותיו העיקריות ומנשימן בחיים, זה האיש הגדול שאין לפניו בשום אופן מדה ומדה, איפה ואיפה, זה האיש הגדול באמת באמנות, במחשבה ובמעשה גם יחד, זה האיש השלם והגמור שאין לפניו כל חצאיות, פשרות ומצומעים והבטת לאחור, גם הוא נוטה תמיד לעוות משפט בשעה שמדבר הוא על דעות חברותיות ידועות ושאיופות חברותיות ידועות. הוא איננו נופל במעונו המשונה של דוסטויבסקי: הוא איננו רואה גדולים וקדושים במקום שצריך לראות רוצחים ונבלים; אותו אי־אפשר להונות במלים יפות, בענוה עשויה ולבוש של דת, הוא יודע את כל מיני התקיפים והמושלים, אותם, את אפים, את נמיותיהם, את נכליהם ומרמותיהם, את השקרים שהם משקרים לעצמם ולאחרים, את כל המומאה והוזהמא שבחיהם, את שפשותם ופחדנותם, את ריקותם ואפסותם.

ובשעה שמשכה אותו האמונה בכל כח קדושתה, בכל אושר השמימי, לא הלך כדוסטויבסקי לשאוף רוח הקודש מבור חפרוה הכתנים, אלא פנה אל המקור העולמי של האמונה: אל האהבה ונענוע־הנצח.

ובשעה שהכיר גם הוא כדוסטויבסקי, ש־נפשו של אדם ירדה לעולם בכדי שתהא אהבתה פועלת, לא הסתפק בצויים ואזהרות של הדת האופיצאלית ונושאי דגלה האופיצאליים, אלא הלך למקום שקראוהו רגשות לבו היותר אמיתיות ומבעיות היותר חפשיות וטהורות.

וראה והכיר אן, שאמונת הלב ואהבת הלב האמתית קוראות להלחם דוקא עם אלה המצדיקים כל מעשי רצח וכפיה, עול ועשק, תבל ומה בשם הדת והאמונה, ושצריך לעזוב לנמרי את התיכלים הרמים אשר בנו ואת מבצרי־עד אשר התכצרו בהם.

ודוקא אז, בעת שנהפך מכופר למאמין, דוקא אז בעת שכל בעלי התשובה נעשים רכים ונוחים ומקבלים מרות, דוקא אז בעת שהאלהים היה לו למקור ישועה ונחמה, דוקא אז היה

ללחום, דוקא אז נחשב לכופר בעיני המאמינים. האמונה פעלה עליו באופן מהופך ממה שהוא פועלת על הכל: היא לא ישנת אותו ולא הרגיעה אותו. כי אם עוררתו והקיצתו. מני אז מתחלת מלחמת-הרוח הגדולה והאמיצה של מולסטוי עם כל מיני עול וכפיה שמכל צד וצד: מני אז שמע העולם אותם הדברים שהוא קורא בשם, דבריי-נבואה; מני אז נשמעה האמת החפשית, הקצונית, השלמה, הנמורה והמוחלסת. עולם כמנהגו נוהג. דברי מולסטוי לא פעלו מאומה, בשם שלא פעלו דברי הגדולים וטובים ממנו.

דברים מודים להם (לכל הפחות: בסתר הלב), ובכח-זאת החיים אינם משתנים אף במעט מן המעט מחמתם. אם משתנים הם החיים, הם משתנים בכח דחיפות היצוניות שונות: לדחיפות האמוניות אין כל חלק בהם.

ועומד לו אותו האדם הגדול כשן סלע מוצק בלב ים. הרוחות הקשות אינן נותשות אותו; הנגלים אינם מפרידים אותו. נעשים מעשים לאין תכלית ומכול של דברים מלוח אותו, והוא מולסטוי, על עמדו יעמוד, הוא באחת: אל תתנגד לרע, עבוד אהוב! וזה הרוח היותר הפשי והיותר עז איננו שופט ישר במקום שהוא מדבר על התנועות החברתיות השונות ועל תנועת השחרור כפי שנולדה בעת האחרונה. אמת שנשאר הוא גם עתה נאמן לאמתו ולחניונו, אמת שאיננו חדל גם עתה להטיף וללמד את תורתו, אמת שגם עתה הוא מאשים את אלה ואת אלה גם יחד, ואולם לכל מי שיודע לקרוא בין השיטין ויש לו חוש דק להבחין את עיקר חפצו ורצונו של סופר וחוקר, אפשר לראות במכתבים השונים שמולסטוי כותב עתה ובמאמרים שונים כתב-אשמה הנועד בעיקרו בשביל בעלי השחרור, בשביל הליברלים הריכוזיוניים, הסוציאליסטים וכדומה.

מכה הוא גם עתה את הממשלה בשבט לשונו, מעלה הוא גם עתה את כל אשר עם לבו, אין לפניו כל משוא פנים, חג לא ידע, מוכיח הוא בדברים קשים ומרים, ואולם נסה להשוות את דברי מולסטוי עתה נגד התקופים והעריצים עם דבריו בספר השלם: "Царство Божіе внутри васъ", ותראה הכדל גדול ונמרץ שם בספר ההוא אנו מוצאים את המחאה הרוחנית היותר מועילה נגד כל מעשי האלימים והעריצים והרבה יותר ממה שבא ב

הקים ועומד: יש גם שם הסחת דברים נגד האומרים ללחום עם הרע בכלי מלחמתו של הרע עצמו, כלומר ברע, ואולם ישנה שם הכרה שלמה וברורה שהאשמים האמתיים בכל הרעות והצרות הם העריצים והתקיפים ושכלל ה"לוחמים" עמהם צריך לראות אנשים צדיקים וישרים שאינם יכולים לראות שוד ורצח, אלא שלא מצאו את אופן המלחמה הרצוי, כלומר את המלחמה הרוחנית, הדתית והמוכרית: כאחת, שם בספר ההוא אין כל דברים קשים ועוים נגד לוחמי האמת והצדק, כי אם עצה ואזהרה, כל האש וכל הסערה של מולסטוי מועדות נגד אלה שהם האשמים באמת גם ברעבונם של העם גם בעניו גם בבערותו גם באכזריותו גם בנוצחו, אין מולסטוי מקטין בצבעים בשעה שהוא בא לתאר את רשעתם ומפשותם של תקיפי עלמא הדיון: מספר הוא בכל כח האמנות שלו את המעשים בהכאות, במלקות, בלקיחת פרתו האחרונה של האכזר, בלעג השאננים, בהוללות השבעים והמפוטמים: עורך הוא מרגדיה שלמה מתוך מעשים בכל יום של "השקטת" האכזרים. במאמריו ומכתביו האחרונים של עתה אין עוד אותה ההתנגדות, אין עוד אותה ההתמרמרות, אינם עוד אותם הדברים הקשים והמרים. מדבר הוא גם עתה על התמא הגדול של התקיפים, אבל לא בכל כח ההתנגדות שהוא מוכשר לו.

שמה תאמר: וכן האיש וכבד, אין לו עוד אותו הכשרון שהיה לו אז — אתה פוחת את ערכו כחנם, הכשרון האמנותי של מולסטוי לא פחת הוא ביצירותיו היותר אחרונות מאשר בשאר ספריו, כשרונו של מולסטוי לא נפחת במאומה, השקפתו העיקרית שלו לא נשתנתה במאומה, נשתנה רק היחס למשכילים, בכלל אין חבה בלבו למשכילים מיום שהיה לאיש, בכל עת ועת הוא סתיר דברים נגדם, אם בסגנון זה ואם בסגנון אחר, בהתאם להשקפותיו שבאותה תקופה ולמצב רוחו אז, ואולם בעת האחרונה, עליפי השפעת המקרים האחרונים, הוא עורך כתב אשמה משונה נגדם, פענותיו נגד כל הלוקחים חלק בתנועת השחרור נעשות יותר רפות בהגיון ויותר עזות בכעסן, יותר אי-צודקות, יותר המוניות ופחותות.

ובאותה שעה אין במאמריו האחרונים של מולסטוי אותה מתארת-הצדק שקיניו לה, אין אותה התוכחה והנבואה, יש רק דברים כלליים נגד מעשי השוד והרצח של התקיפים והעריצים, ואולם לא כך היה צריך מולסטוי לכתוב, לא כך היה צריך

לכתוב בראותו לפניו מעשי נבלה ורצה שאין ההיסמוריה יודעת דוגמתם. נגד מעשים כאלה אין מסתפקים בעצות ואזהרות סתם ובדברים מעין: "לא טוב ולא יפה הדבר". גם סופרים פשוטים והמוניים כותבים נגד מעשי הרצח והשוד האחרונים בהרבה יותר התמרסרות, בהרבה יותר התלהבות, בהרבה יותר אמת.

עתה בשעה שערים רבות וגדולות נחרבות ונשרפות, עתה בשעה שהורגים ורוצחים כריש גלי את כל מי שיש אף זק אחד של אמת בלבו, עתה בשעה שהגיעה העריצות לאותה המדה שלא הגיעה אליה גם בימי גירון וקיום קאליגולה, עתה בשעת השערוריות והתועבות שאי אפשר להזכירן מכלי אשר יתפזר הלב, עתה בשעת הוללותם ושובבותם של האנשים היותר פחותים והיותר שפלים, עתה בשעה שפס מלכות העריצים גם משהו מן המשהו של רגש אנושי, עתה עומד לו מולסמוי ונותן לעריצים עצה טובה: למה לכם לעורר שנאה והתנגדות נגדכם, מוטב שתגשו להתגשמותו של האידיאל הנוצרי.

מלבד מה שכל הרגשתנו המוסרית מתקוממת נגד סגנון של עצה זו, הנה מעורר הוא אותו הסגנון גם לענ מר: הרי זה כמו שבאים לנפוח חרעב ואומרים לו: למה לך להיות עני, מוטב שתהיה עשיר...

האמנם אין ההרגשה המוסרית היסודית בלב מולסמוי, שאיננו טבין ואינו מכיר את כל זאת? האמנם אינו מוצר ודואג על הדם הרב הנשפך? האמנם אין המלה בלבו ואין כאב החמלה? האמנם פס מלבו רגש הקצף הפשוט והטבעי המתעורר בכל עת שרואים מעשי שוד ורצח ומה גם מעשי שוד ורצח כאלה שנעשים היום? ויתמרמר לו מולסמוי כמה שהוא חפץ נגד שטחיותם של כל מיני "לוחמים" שונים, קלות דעתם ופחיתותם, — כלום טחו עיניו מראות את ההכרח הנטור שברבים מן מעשי ה"לוחמים"? כלום אין הוא רגא שהעריצים הכריחו אותם לעשות מעשים רבים שהלוחמים ידעו בעצמם שאין להם כל שחר? כלום לא ידעו הלוחמים בעצמם שהשביתות התכופות מביאות נזק רב וכלום לא ידעו שהם בעצמם יהיו הראשונים אשר יפלו במלחמה הנוראה הזו?

ואת ה"אלפא-ביתא" הזה אין מולסמוי יודע ואיננו חפץ לדעת. ואם להבין אנו חפצים, אנו שואלים: מדוע? אם לאיזה כ"ספלנה" די לבטל את מולסמוי ואת כל יצירותיו באמירה

בעלמא, הנה לאיש שאין הוא חפץ להונות את עצמו ומסתכל ביסורם של דברים, אי אפשר שלא יעורר יחס זה של מולסמוי תמיהה גדולה.

אמת שאין מולסמוי צריך לדבר לא בסגנונו של ה"רום, וזיה", לא בסגנונו של ה"נאשא וזיון" ואף לא בסגנונם של ה"נאטשאלא" וה"נוב. וזיון". מולסמוי יש לו אמת שלו וצריך הוא לדבר את שלו ובסגנון שלו. ואולם גם מולסמוי, לפי דרכו ולפי השקפותיו היותר עיקריות, צריך היה לחייב יותר את המכים ואת השודדים ולהצדיק יותר את המוכים והשודדים. ומה אנו רואים? הצדקת המוכים והשודדים כמעט שאיננה כלל, האשמתם של המכים והשודדים אמנם ישנה, אבל התבטאה בסגנון כל-כך גות, לבי הערך, עד שעומד אתה ומשתאה ממש: היש לו לוקן זה מושג כלשהוא מכל מיני הרציות והתועבות הנעשות?

וזכרתי עוד אחד מן הגדולים, אשר לא היתה חבה בלבו לתנועות החברתיות, והוא: פרידריך ניטשה. יחסו הרע של זה לאחרון לדימוקרסיות ולסוציאליזם הוא כל-כך ידוע, עד שכמעט למותר להזכירו.

ואולם מזכיר אני מה שאולי איננו ידוע לרבים, והוא, שגם המסכה הצרפתית היתה בעיניו מעשה של שטות, מעשה ריק, גבער וחסר תוכן, מעשה שובבות והוללות והתפרצות של עבדים. על המרנדיה של חיי ניטשה כבר דברתי באריכות במקום אחר ועל כן הנני מסתפק פה רק בשאלה קצרה: אדם שהבין את הכל במובן היותר פשוט שבמלים האלה, אין לך דבר, אנושי, וט, מעל לאנושי, שלא הבירו ולא ידעו ולא חקרו, אדם שידע להצדיק מה שהוא יותר מתנגד לטבעו ויותר זר לרוחו, אדם זה, מכיון שבא לשאלות החברתיות, מיד עזבתו עינו הבהירה והסתהרה וירא בתן רק דופי ובוז מדוע זה כל העורר? ישיבו לי על שאלתי זאת בשאלה אחרת: ומאין ידעת, כי אלה אשר קראת בשם הם, האנשים היותר גדולים והיותר עמוקים? מדוע אינך מזכיר את ברנה, את לסל, את מרקס, ועוד?

תשובתי יעל זה: אי אפשר למוד את מדת גדלותם של בני-אדם על-פי איזה שיעור וקצב אובייקטיבי לגמרי. ישנה דעה כזו החושבת את ברנה, לסל ומרקס וכדומה ל,בני-אדם היותר גדולים והיותר עמוקים", ואולם אני אינני רואה את גדלותם ועמקותם של אלה בתור בני-אדם, רצוני, הם היו חכמים גדולים,

חוקרים גדולים, פקחים גדולים, אולי גם אנשים, מוכיחים, אבל אינני רואה בהם את עצם הכנתם של החיים ועצם ההגשמתם. אינני רואה בהם את המרגלית של החיים. אינני רואה בחייהם מומנטים נפשיים פנימיים גדולים. אינני רואה בהם צרכים רוחניים גדולים. אינני רואה בהם בקשת פתרונים לשאלות היותר גדולות והיותר נצחיות. אפשר שבסתר הלב נשאו גם את כל אלה, ואולם אנחנו איננו יודעים מזה מאומה. אנחנו יודעים רק את ה"חברותיות" שלהם, מה שאנו יודעים מחייהם מלבד ה"חברותיות" נושא עליו חותם של בינוניות.

באלה הגדולים שזכרתי למעלה אני רואה, להפך, את כל אותן המדות והתכונות שעושות את בני-האדם לגדולים, ויותר עם זה אני רואה בהם יחס אי-צורך לשאיפות החברותיות ולדעות החברותיות והנני שואל: מדוע?

כי באמת השאלה היא הרבה יותר רחבה ממה שרשמתי בכלל, שהרי ישנם הרבה בני-אדם שאינם בעלי כשרון גדולים כאותם הגדולים הנזכרים או לא הספיקה להם שעתם לפתח את כשרונותיהם, ואולם מבינים ומרגישים הם את כל מה שמבינים ומרגישים ה"גדולים", וגם בהם אפשר לראות יחס של אי-צורך לשאיפות חברותיות שונות. צא והסתכל בעין בלתי-משוחדת — ותראה!

אולי לרשימת הגדולים הנזכרים עוד אנשים אחדים: הינה, איבסן, ציחוב. אופן ה"דימוקרטיה" של הינה ידוע הוא לכל קורא המבין מה שהוא קורא: הוא השליך מעליו את ה"דימוקרטיה" כילד המשליך כלי צעצוע אשר לא יסכון לו עור. באיבסן איננו רואים התיחסות של שגרה נלוויה לדעות חברותיות בכלל, אבל רואים אנו בו התרחקות מהן, מבט של חשד, ולפעמים לא-רחוקות גם מבט של בוז ושאת נפש. ציחוב, אף על פי שנורקי וחבריו מתאמצים להוכיח שהיה ציחוב פרונטיסט שבפרונטיסטים וגם לקונסטיטוציה שאף זכו וכו', הנה לבעל הראיה החדה אי-אפשר שלא לראות, כי ציחוב לא ראה כל טוב בכל דעה חברותית ובכל תנועה חברותית, וכל אלה הדברים על ה"אופטימיסמוס" של ציחוב בעת האחרונה הם פשוט בדותות ודברים במלים. איזה ילד קטן, איזה "גנקה" ענין את ציחוב הרבה יותר מכל מיני קונסטיטוציות שבעולם. האינדיבידואליזם החברתי שלו הניע לידי מדה זו, עד שהיה

ידידו ואחביו של סוברין-האב בכל ימי חייו... והרי לפנינו אותה הפרובלימה של האנשים הגדולים, הפרובלימה של אנשים הרואים את הכל ויודעים את הכל ואינם רואים ויודעים את מה שלכאורה כל-כך נחוץ לדעת: את התפתחותם האמתית של חיי החברה.

.

לא יהיו לך אלהים אחרים על פני". תורת משה מלאה קנאה לאל האחד, היחיד והמיוחד, לאלהי האמת היחידה, הנמורה והמוחלמת. הקנאה שבתורת משה עיקרה היא בשביל האמת החפצה להיות הכל, היא איננה מסתפקת בשלטון עליון, בשלטון יחיד, אלא חפצה היא להיות האלף והתיו של כל הענינים והמעשים. אין היא מביאה בחשבון את מדרגות האמת ואת האמת היחסיות השונות, אלא אומרת היא: "אין עוד".

מה שאלילים שונים מרוממים ומעלים את העמים השונים העומדים על מדרגות קולטוריות אחרות — דבר זה אינו נוגע לה, היא מלמדת תמיד לנתון את המוכחות, לנתוש ולנדע את האשרות, לשרוף את הפסילים.

אין היא שמה לב ליופי שבפסילים ולאותו הערך הרוחני שיש להם — לפסילים ההם — לאלה שאינם מכירים את מי שאין לו כל תמונה. האמת המרגשת את עצמה בתור ראשית וסוף הכל מלאה היא דעת-עצמה וחכר ערך עצמה ואי-אפשר לה לשים לב למה שחיון ממנה. אומרים שהיהדות הביבילית לא הכירה כלל את היופי שבאלילים ולא ידעה אף שמץ מנהו — דבר זה אמת הוא במקצת ושקר הוא במקצת. אמת הוא שהיהדות לא התבוננה בראוי, בתכונת היופי שבעבודת האלילים ולא התעסקה בו, ואולם שקר הוא מה שאומרים שהיא, היהדות, לא ידעה אותו כלל.

בספר איוב אנו קוראים את הכתובים האלה: "אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך: ויפת בסתר לבי ותשק ידי דפי: גם הוא עון פלילי, כי כחשתי לאל ממעל". התבונן היטב בכתובים אלה ותראה, כי המכוון בזה לא אל העבודה החיצונית, כי אם אל הרגשת היופי, יש בזה רגש

ברור, שאמנם בעת אשר ירח, יקר הולך, נפתח בסתר הלב והאדם חפץ או להכנע ולהשתחוות, ואולם, הוא, איוב, נמנע מזה, ונדולה מזה אנו רואים: במקום אחד שבתורה ישנה מעין הרגשה שעבודת האלילים של עמים אחרים טבעית היא, אלא שהעם הנבחר צריך להתרומם עליה: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדרת והשתחית להם ועבדתם אשר חלק ד' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים: ואתכם לקח ד' ויוצא אתכם מכור הברזל סמצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה. המשיכה את עבודת האלילים מרגשת פה בתור התפעלות טיפוי והשתוממות (וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׁמִימָה... ונדרת), התפעלות שכנוגע לכל העמים היא רוממה ומעולה (אשר חלק ד' אלהיך אותם לכל העמים), ואולם העם אשר צורף בכור הברזל צריך להיות ל"עם נחלה" רק לר' לבדו.

ואולם המקומות האלה הם, כאמור, יוצאים מן הכלל, ולרוב אנו רואים קנאת האלהים שאיננה חפצה לראות בעבודת אלילים שום צד חיובי בנוגע למה שהוא ולמי שהוא. ומאחר שהיהדות מוכשרה לראות את היופי שבפולחן האלילי אם חפצה היא, הרי שקנאתה ושנאתה לעבודת אלילים גובעות לא מהערך הכרה והרגשה, כי אם מהכרה האמת שלה שאיננה מניחה לראות אסתיות אחרות, לפי שהיא עצמה ממלאה את הכל בעסקה, יפיה, עצמה ועוזה.

ויוצא סוף סוף, שהיהדות אינה מתיחסת בצדק לכל מה שנתן תוכן נשגב לחיי עמים ושהרימם והעלם, יפם ושכללם, לפני היהדות היו שתי דרכים: או העלמת עין ממה שנתן תוכן וערך לחיי העמים או להעמיד את האמת שלה בסכנה. היהדות בחרה בדרך הראשונה. בדרך אינסטינקטיבי פנימי תפשה את הרע במעוטו. מוטב היה לה, להיות, להעלים עין מן המעלות המובנות שיש להן לאמונות אחרות, מאשר להתיצב בשורה אחת עממן ולהחשב על ידי זה בתור אמת חלקית, יחסית. מוטב היה לה להתיתם שלא בצדק בצדיתה, מלהעמיד בסכנה את עיקר הצדק שלה.

הנה לפנינו שתי דוגמאות היסטוריות המבררות את השקפתנו: יחס הרומאים אל היונים ויחס היהודים אל היונים. מי שמביר במיכו של הקולטוס הרומי, יודע שזה האחרון נובע מתוך עצמותו

של העם הרומי, מתוך תנאי חייו וערכי חייו. הקולטוס ההוא נושא עליו בכל פרט ופרט שבו חותמה של הנשמה הרומית, עצמה ועוזה.

הרומאים נצחו את היונים. הקולטורה הרומית באה בהתנשנות עם הקולטורה היונית, ובכלל זה גם הקולטוס הרומי עם הקולטוס היוני. הרומאים התייחסו ביחס של צדק לקולטוס היוני, הם התפעלו מן היופי וההדר של אלחי יון, נכנעו והשתחוּו. סוף דבר היה, שהקולטוס היוני נצח את הקולטוס הרומי, וזה האחרון אבד את ערכו. עוד היה לו מקום בחיים, ואולם לוקחו ממנו כל ההוד וכל הממשלה. עלוב היה הקולטוס הרומי ושיש לו עם זה המעלות שלו במקום שהופיע הקולטוס היוני בכל יפיו וגאווה.

הקולטורה היונית באה בהתנשנות עם הקולטורה היהודית בימי הבית השני, ובכלל זה גם הקולטוס היוני עם הקולטוס היהודי. היהודים התייחסו שלא בצדק אל הקולטוס היוני. הם לא חפצו כלל להבדיל בין האלילים המתועבים של שכניהם ובין אלחי יון. גם יופייהם היה בעיניהם רק, שקוף משומם ולא יותר. ואולם יחס אי-צודק זה הצילם מעול עוד יותר גדול, מן החטא נגד האמת שבגפשמם. אם היו היהודים מתייחסים אל הקולטוס היוני כמו שהתייחסו אליו הרומאים, היה סופו של הקולטוס היהודי כסופו של הקולטוס הרומי. כי תהי ההשקפה על מהותה של היהדות וערכה כמו שתהיה, בכל אופן ברור הדבר, לפי כל ההשקפות והדעות שבעולם, שהיהדות השפיעה הרבה על מהלך הקולטורה האנושית והניחה את חותמה על האמונות השונות והדעות הרבות והשונות. אם היו היהודים מתפעלים או מן היופי שבקולטוס היוני והיו מרוממים ומנשאים את זה האחרון, היה עיקרה של היהדות הולך ופס, הולך ובטל, ואנב: היהודים בקצוניותם ובהכרת התודה המיוחדת היו מרוממים את הקולטוס היוני הרבה יותר מן הרומאים, ולא רק שהיהודים בעצמם היו אובדים עלידי זה את כל עצמותם ונשמתם, אלא שהאנושיות כלה היתה אובדת עלידי זה חלק גדול מהונה הרוחני.

כה אני מבין גם את התייחסותם של האנשים היותר נשגבים והיותר עמוקים אל התנועות החברתיות והדעות החברתיות. בפרק הקודם דברתי על היחס האי-צודק של בני העליה אל התנועות והדעות החברתיות. שאלת, מדוע? כמדומני שמוצאת היא

פתרון כמה שאמר פה. אם נאמר למצוא תשובות פרטיות וחלקיות ביחס לכל גאון וגאון (מספוס האסור) נוכל למצוא. ככה נוכל לאמר, למשל, שנתה ראה בקנאות החברות פגם ביופי האילי שבו, נימשה עלי פי דרכו ואיבסן עלי פי דרכו ראו בקנאות החברות פגם ברנש האצילות שלהם, מולסטוי חושש לקלקולו של הרנש המוסר, כפי שהוא, מולסטוי מבין אותו. נוכל לאמר גם, שכל אלה האנשים הגדולים והעמוקים מתנגדים להמוניות ולנסות שברשות הרבים, שאותן ההמוניות והנסות דוחות מן הדעות החברותיות וי, "לחמת החירות" גם את אלה שהיו צריכים להיות הנושאים היותר גדולים והיותר מסורים שלהן.

כל אלה הדברים נכונים וישרים הם, אפשר למצוא מכות מספיקות רבות ושונות. ואולם ראשית, אין בכחם לברר את החיון בתור חיון כללי ותמידי, ושנית אין בכחם לברר את הכעס ואת השנאה הבבושה שבלב, כעס ושנאה המביאים לא רק לירי מעיות, כי אם גם לירי עול. על ידי כל הפכות הפרטיות השונות ועל ידי הרנש האסתטי בכלל אפשר להבין רק את רנשי התעוב, ואולם אי אפשר להבין את אש השנאה, את הקנאות שברבר.

כי באותה השנאה ובאותו הכעס של האנשים הגדולים מספוס האסור אני רואה קנאות. נגד הקנאות של כל מיני ה"לוחמים" השונים הם מצינים את הקנאות שלהם. והרי שצריך לבקש בחיון זה סבה יותר פנימית, יותר אורגנית, יותר שרשית ועיקרית.

ביחוסם ובמעשיהם של נקיי הדעת אני רואה קנאות מעין זו של היהדות.

קנאות זו אינסמינקטיבית היא, נשמתית היא, למעלה מן הדעת היא: האמת הפנימית נלחמת עם האמת החיצונית, העצמות עם השמחות, העצמיות עם המקריות, הכללי העולמי והנצחי עם החלקי, היחסי החולף ועובר. פה לפנינו מלחמת הקיום בסובן הרוחני והנאצל של המלים האלה, מלחמה בעד העושר הרוחני הפנימי, בעד אוצרות הנפש, בעד הקנינים הרוחניים המונחלים ומוטבעים והמסוגלים על ידי יסורים רבים וגוראים ופרפורי כאב. נאום האינסמינקט לכנהעליה: אם תאבה להבין ולהכיר את צדקתם של כל אלה הקטנים, הרפים והחלשים,

הכובו את עשרך הפנימי ומכל חיונותיך וחלומותיך לא יישאר מאום.

אם תמשך אחר האמת הקטנה שלהם, תשכח סוף סוף את האמת הגדולה שלך, אם תמשך אחר מעשיהם ומפעליהם בכל הכח וחאש שלך, תשכח סוף סוף מה שהוא עצמי לך ומיוחד לך. אפשר שתביא תועלת להם, ואולם חסא תחסא לאליהך אשר בקרבך.

בטוי "לרנש פנימי זה אני מוצא בדברי האיונגליום; החוטא לא ולכן נמלח עוני, ולא יבופר החוטא לרוח הקודש"... ובטוי יתר טובן לכני דורנו אני מוצא ב"צרתוסטרה". על השכל הקטן של האדם ועל השכל הגדול של האדם. השכל הגדול של האדם הרי הוא זה שהוא עומד למעלה מכל השבון, דעת והכרה שכל זה הרי הוא עצם האדם היוצר שבו והחווה שבו.

לא הרי השכל הגדול של נימשה כהרי, השכל גדול של מולסטוי ולא הרי זה זה, השכל הגדול של נהה, ואולם האינסמינקט הפנימי שלהם ביחס לתנועות החברותיות המודרניות כמעט אחד הוא.

לפניהם שתי דרכים: או יחס אי צודק לתנועות החברותיות, או בנייה באידיאלים ובחיונות המטלאים את נפשותיהם.

מה שאומרים וחושבים שאפשר היה להם לבני עליה אלה לקחת חלק בתנועות חברותיות מודרניות ולהשאר מה שהם — מקת גדולה היא, ככה אומרים בני אדם שאין להם מושג נכון ואמתי מסהותם של היסורים הפנימיים והגוראים והתקוות הפנימיות העצומות. ככה אומרים אלה שידעו את כל זאת רק מתוך ספרים ומתוך שיחות. ככה אומרים בני אדם, אשר שנתם לא נדהה כלילית ושאלת, מה הם חיי ומה הוא תוכן חיי? לא הביאתם לעברי פי פחת.

איש במולסטוי, למשל, שירא לישון יחיד בחדר, מפחד שמא לא יעצור ברוחו וישים בפעם אחת קץ ליסוריו, איש שקנה לו את האלהים שלו מתוך מצוקות נפש כאלה, אי אפשר לו לזכר יחד עם אלה אשר את האלהים שלו לא ידעו ולא יכירו, כשל קמן אחד יספיק לנו לברר את הדבר. לפני שבועות אחדים נרשם באחד העתונים מכתבו של מולסטוי. תוכן המכתב זה הוא: אחד מבעלי האחוות פתר את השאלה האגרית שלו באופן

פשוט, הלך ומסר את כל אדמתו לאכרים — ודי, מקרה זה, שש
ככה את לב מולסמוי, לא רק שלא שמח את לב הליברלים,
שלא מצא חן בעיניהם כלל וכלל, כשהודיע מולסמוי את
המקרה ההוא לשני עתונים ליברליים לא הפצו לפרסם
המאורע ההוא.

עובד לרגעים את השיטות שלכם ואת הדעות שלכם והתבונן
מעט במה שמקרים כאלה (שחיווגם נפרץ הוא מאד) צריכים
לעורר בלב החווה והחושב הבודד.

מה שבעיניו הוא קודש הקדשים, תוכן ההויה, מנוח
ותעודתה, איננו חשוב בעיני אחרים הנחשבים ל"טובים" ול"ישרים"
אפילו להוכירו. מה שהוא יותר חשוב ויותר יקר בעיני מולסמוי
התחדשות הנשמה — הוא בעיני ליברלים דבר שאינו שווה להם
על-אדותיו, ולא עוד, אלא יש בו הפסד וקלקול ל"תנועה"...

מה להם ולאדם? מה להם ולחיי נשמות?

מה להם ולמנוקות הנפש? מה להם ולתשובה? מה להם
ולמהירות, התעלות והתקדשות? מה להם ולהתהפכה ואתגור
מעשים בכל-יום אלה, שכל אחד מאתנו רואם בכל יום
שהוא פונה, מעוררים ריאקציה מוחלטת לא רק בלבות בעלי
מוסר כמולסמוי, אלא גם בלבות אלה שאינם עומדים כלל
הבסיס של המוסר, אם רק מכירים ויודעים הם שישנו ענין
פנימי, שישנן תביעות הנשמה, שצריך להצדיק וליפות את
החיים, ברור הדבר בעיני, שאותו המאורע הקטן שזכרנו
למשל, היה מעורר בלב פרידריך ניטשה אותה ההתנגדות ש
שעורר בלב מולסמוי, אע"פ שיוצאים הם לכאורה מנקודת
השקפות שונות זו מזו לנמרי, העיקר פה לא עלבוננו של המוסר
אלא עלבוננו של האדם הפנימי, עלבוננו של האדם החפץ לקום
לו לב חדש ורוח חדשה.

כל זמן שאנו עומדים על הקרקע המוצק של החברותיות
מקום באמת לא להתחדשות העולם במובן הפנטאסימטי-אפיקורי
אסתטי של נהה, לא להתחדשות העולם במובן הביולוגי-סימני
אסתטי של ניטשה, לא להתחדשות העולם במובן הפיסיסימני
בודהיסטי-אסתטי של שופנהאואר, לא להתחדשות העולם במובן
האמונטי-סימני-פסיכולוגי של דוסטויבסקי, לא להתחדשות העולם
במובן המוסרי-נבואי-אנרכיסטי של מולסמוי.

כל התחדשות מעין זו נובעת מעומק הנשמה, מתוך שטח

פנימיים והליפות הרוח, מתוך עולם שלם של פחד, רוגז, גועס,
יאוש, תקווה, תאוה, תשוקה, סערה, התאמצות, התנכרות,
בשלון, נפילה, ירידה, עליה, שעבוד, חופש, חלום, חיון,
יצירה.

כל השתקעות בתנועות חברותיות ובהן חיוניות השתקעות
בהן מוציאות את האדם בהכרח מעולמו הפנימי ומרגילות אותו
לראות במאורעות ומקרים חיצוניים שונים חוות הכל.

אלה האנשים, קורא שופנהאואר בחמתו, הושבים באמת
ובתמים שבשנוי הסדר מעבירים הם את הרע מן העולם. הרע
שבעולם, שלפי הכרתו העמוקה של שופנהאואר תולדת-ינצחי הוא,
רע זה שאפשר לו שיוצא רק על-ידי הארתו של הרצון העולמי
והתעלותו (דייון מוכיח בצדק ש"שליטת הרצון" של שופנהאואר
אינה באמת אלא הארתו של הרצון), רע זה חושבים בני-אדם
הנחשבים ליותר טובים ויותר ישרים שאפשר לבטלו ולהסירו
לנמרי על-ידי הוצאת הממשלה מידי אלו לידי אלו, וכדומה.
ומאחר שעומדים הם בראשי הומיות ומברווים תמיד בקולי
קולות, שבידם כנולה בדוקה לכל הצרות והפגעים, הרי מסיחים
הם את דעתו של האדם בהכרח מן תקונו הפנימי והאמתי
ומרכזים אותה בשינויים חיצוניים, שלרוב אין בכחם לרכז את
קושי של הרע אף במעט מן המעט... העיקר הוא: ההרגל.
בני-אדם מתרגלים לראות מקור כל הרע, המנוגה והשפל, בסדר
מדיני זה או אחר, והם מתפמרים ממילא מחובות הלכבות ומכל
מה שיותר עמוק ותולדתי באדם.

מתחלה חושב האדם לצאת את כל הדעות וחושב הוא
שהתקון החיצוני אינו סותר את התקון הפנימי, ולסוף הוא
נמשך כל-כך אחר המאורעות והמעשים החיצוניים התבופים,
שנויים, הליפותיהם, גלגוליהם ומסבותיהם, אשם ומערתם,
עד שעוכה הוא לנמרי שגם נפש יש לו בקרבו, שהכל להארה
ולהצדקה הוא צריך.

וכל הרע המנוגה והשפל שבעולם נעשה עוד יותר מרובה,
עוד יותר קשה, עוד יותר מושרש ומסובך. אלה מאשימים את
אלה, אלה רודפים את אלה, אלה משליכים אבנים על אלה.
אין קץ להריגות, רציחות, נבלה, סומאח, זמה, ובני-אדם עצמם
חושבים, שבשיטתו החברתית של פלוני או אלמוני יביאו נאולה
לעולם.

שותים הם בני האדם את המים המלוחים ומרבים הם לשתות, וכל מה שהם מרבים לשתות הם מרבים למות בצמא. והאנשים היותר חזקים ברוחם והיותר עמוקים ושלמים רואים ומבינים את כל זאת והם מתרגלים מצדם לראות בכל נושאי הדעות החברתיות אויבים, ובמקום שרואים אויבים שם קשה גם לכניאדם היותר ישרים להתייחס ביחס של צדק.

הנני חוזר על עיקר דברי פה: יחסם של בני העליה ומאותו הטפוס שעליו דברתי בפרק הקודם אל נושאי הדעות החברתיות בלתי צודק הוא, ואולם יחס אי צודק זה מקורו בפחד אינסטינקטיבי, פחד מפני היוזף, הקטנות, השטחיות, העדר העצמיות והמקוריות והמבעיות, חורבן העולם הפנימי ומיתה רוחנית. קנאים הם בני העליה, חרדים על דתם, אמתתם, נבואתם, אלהיהם.

יא.

ב, חזון ההר" נאמר: "אל תחשבו כי באתי להפרי את התורה או את דברי הנביאים, לא להפרי באתי, כי אם למלא; כי כה דברי אליכם: גם השמים יחלפו, גם הארץ לא תעמוד ויוד אחת או קוץ אחד מן התורה לא ישוב ריקם."

לכן האיש אשר יפר אחת המצוות הקטנות וילמד את בני האדם לעשות כמעשהו, קטן יקרא במלכות האלהים, ואשר יעשה וילמד אותן, גדול יקרא במלכות האלהים; כי כה דברי אליכם: אם לא תגדל צדקתכם מצדקת הסופרים והפרושים, לא תבואו אל מלכות האלהים."

ולרימור סולוביוב ב, הצדקת הטוב" שלו אומר: מדרגת השלימות במדות משונה היא ממדרגת השלימות בכל הענינים שבעולם. כל הדברים שבעולם הולכים ומתפתחים, עולים ממדרגת למדרגה. כשהם עולים על המדרגות העליונות הם עוזבים את המדרגות התחתונות. במדות אין הדבר כן: המדות הולכות ועולות ממדרגה למדרגה, ואולם גם בעלותן על המדרגות היותר עליונות אין הן רשאות לעזוב את המדרגות התחתונות. המדות היותר עליונות מצטינות באמת בזה שהן מוסיפות קדושה, טהרה ושלמות. הרגשות היותר אלמנטריות מתעלות ומודככות עד שהן נעשות לרגשות דקות שבדקות. רגש הצניעות, למשל, כשהוא מתעלה

ומודרך, הוא מביא לידי פרישות נמורה ממנה דרך-ארץ. הנשואין—זהו מדרגה קטנה; הפרישות הנמורה—מדרגה גבוהה ממנה. שם יבוא איש לאסור את הנשואין ולהתיר את הנאיף ב, צרתוסטרה נאמר: "דרור אתה קורא לנפשך? את ממשלת רוחך הפך אני לדעת ולא את פריקת עולך. הטוב לך לפרוק את העול? רבים הם האובדים כל ערך כשהם חדלים להכניע". האנרכיסט ריקליו אומר: "לא נתן לבורג'ואויה, כי תעלה עלינו בכל מדה טובה שבעולם".

מה אנו למדים מכל הדברים האלה הנאמרים מפי אנשים שונים לשם תכליתיות שונות והקוטב שבהם אחד הוא? למדים אנו, שישנה סכנה גדולה בכל דת עליונה, מוסר עליון ותורה חברתית עליונה, ושצריך להזהר מן הסכנה ההיא. למדים אנו עוד, שכלבות פילוסופים שונים ומשוררים שונים שרר פחד נורא, פחד מפני הדבר היותר עליון הנעשה לפעמים לדבר היותר שפל, הפחד מן הצביעות (לפעמים דקה מן הדקה) וכמות עינים.

כי אמנם מבעד לכל הדברים העליונים והנשגבים נשקפים לפעמים אינסטינקטים בהמיים וחיתיים, הפקרות גסה, פגול וזמה. אינני מדבר על הצביעות הרגילה: זו האחרונה הכל יודעים ומכירים אותה והכל מבינים את פחיתותה ומגרעותיה. מדבר אני על צביעות מסין אחד לגמרי, על צביעות ממדרגת העליונה, על צביעות שאין בעליה מכירים בה. יש אשר מדמה הוא האדם שהולך ונעשה הוא לקדוש, לגבור, למתקן עולם, לאדם עילאה, ובעצמו של דבר הוא נעשה לפחות וקטן, לפעוט וחלש, לגנב פשוט, לרוצח פשוט. כסבור הוא לעלות על מדרגה אנושית גבוהה שבנבוכחות או גם מעל לאנושות, ובעצמו של דבר הוא שב אל החיה גם נעשה פחות ממנה הרבה, ואינני מכון בזה אל אלה שכונתם טהורה שבטהורות היא, אלא שתנאי החיים התקפים מהם והמכיבה המיוחדת שבה הם פועלים דוחפים ומורידים אותם לבאר שחת: אלה גבורי מרגדיה המה.

על מי אני מדבר? מדבר אני על אלה שעיקר טבעם גם, שפל ואכזרי הוא, אלא שיש להם איזה רגש חבושה או איזה רגש הכבוד או איזה אהבה לפרוות יפות, לצירימוניה יפה או דיקורציה יפה, וכדומה, או שחיים הם בסביבה שבה מדברים תמיד דברים יפים ומכובדים או שגם מושפעים הם מן הסביבה ההיא ומן היפוטוירים פרטיים שונים. בני-אדם אלה, מאחר

שטבעם מושכם אל הנסות ואל השפלות ואל הרפש ואל הכעור, משתמשים הם בדת היותר עליונה או במסר היותר עליון, או בשאיפה אינדיבידואלית או חברתית עליונה רק בכדי להפטר מן החובות המוסריות והאנושיות היותר אלמנטריות ולהשקע בכל רמ"ח אברים ושס"ה גידים ובכל החושים ובכל התפצים ברפש החיים. בני-אדם אלה מונים גם את עצמם לחשוב שדברים גדולים הם עושים ומביטים הם במבט של כוז על הבינונים הזהירים במצות עשה ובמצות לא תעשה, ואינם יודעים ומרגישים כי לפי האמת הם קטנים ופחותים לאין ערך מאלו הבינונים. הבינונים יש להם האמתיות האלפא-גמיות שלהם, ואלה המתפארים — אין להם מאומה; הבינונים יש להם האלהים שלהם, ולו גם מוגבל ומצומצם כמוהם, ואלה המתפארים — אין אלהים בלבם; הבינונים יש להם האהבה שלהם והנענועים שלהם, ואלה המתפארים — לבם גבוב וריק; הבינונים יש להם הרבה מדות ותכונות המתארות את האדם שבהם, ואלה המתפארים נבדלים מן הקופים רק בפה ממלך רברכן; הבינונים כשהם חוטאים הם יודעים שהם חוטאים ומתאמצים הם לכפר על עונם במעשים טובים, ואלה המתפארים חוטאים ונהנים מחטאם ומטובעים בו בכל ימי חייהם, ויש עוד דברים בנו והם היותר צדיקים לעניננו:

רבים מאד הם האנשים שהם טובים וישרים באמת, אלא שחפצים הם לעלות בבת-אחת על המדרגה היותר עליונה בדת או במסר או בשאיפה אינדיבידואלית-עולמית או בדעה חברתית קצונית, ולפי שאין להם הנבירה הנפלאה הדרושה לקפיצה זו הם גידונים בריסוק אברים.

את הטוב שתיה בלבם הם אובדים ואת הטוב העליון ואת היופי העליון אינם משיגים.

אלה האחרונים אינם גבורי מרגדה, אינם כוכבים נופלים, אלא חללי יום ויום. אלה הם אנשים פשוטים טובים, אנשים בינונים שצריכים הם להיות בינונים. דוקא בתור אנשים בינונים נבנים לדיסציפלינה המישרת את אורחותיהם ומלמדת אותם לסור מרע ולעשות טוב יש להם איזה ערך. המדרגות העליונות אינן לפי כחותיהם ולפי נמיותיהם וכשרונותיהם. וכשאלה הבינונים הפצים להיות דוקא מן הנבונים ביותר ונעלים ביותר, — אם מאהבת הכבוד חזקה, אם טקאה כגדולים ואם מחקי, — הם אובדים גם את הערך הקטן שיש להם.

ולפי שאלה האחרונים מספרם רב הוא בכל מקום ובכל זמן ובכל מצב, הם מכאיבים את החלקה היותר טובה, משחיתים ומקלקלים את הדברים היותר רוממים ונערכים, מקטינים, מפחיתים וממעטים את הכל, ממאסים ומטמאים את הכל. הם הם האשמים בכל פרופגנדה, בסבתם ועלייהם מתרחקים הם בעלי הטעם הטוב והחושפ הדק מהרבה דברים טובים ויפים כשהם לעצמם. עיינו היטב בקורות הכתות הנוצריות המיסמיות השונות ובקורות כת השבתאים שלנו, התבוננו היטב בחללי הניטשיאניות מצד אחד והאנרכיה מצד אחר — ונוכחתם, כי כל הרס וחורבן יורד ומתעבה עליהם אלה הבינונים ובחפצם להיות גדולים דוקא הם נעשים לקטנים שבקטנים. אם גדולי הגנוסטיקים, למשל, חשבו שהם נעלים ונשגבים על כל מה שבני-אדם קוראים טוב, רע, מותר, אסור, טהור, טמא, הרי היו אלה אנשים נעלים וטהורים באמת או גבורי מרגדה, ואולם כשהמון הגנוסטיקים דבר את הדברים האלה והתנחנע על פיהם, הרבה רק תועבה וזמה. מעשה זה נשנה כמעט בכל פרטיו בקורות כת השבתאים. אותה ההריסה אל האללים, אותה ההתעלות, אותה ההתעסקות ברזן דרוין, אותה ההסתכלות ברע ובשרשו, אותם הצרופים והתקונים, אותם השניות או השלוש והאחדות גם יחד, אותו הכח שנתן לצדיק לעשות כל שלכו הפך, ועם זה גם אותן התועבות, הנבלות והזוועות. מעשה זה נעשה גם בימינו ולעינינו בחוגים רבים ושונים, וביתר בחוגי הניטשיאנים השונים מזה ובחוגי האנרכיסטים מזה. הדברים נשתנו תכלית שנוי: אין מדברים עוד על האלהים ועל קדושה ועל הצדיק. ואולם עיקר המעשה אחד הוא: ניטשה והרומים לו מצד אחד, מולסטוי, ריקליו, באקונין, פרודון, קראפוטקין הם וחבריהם הדומים להם אף-על-פי שאינם מפורסמים כמוהם, — בודאי יפים ונשגבים הם, ואולם ההמון המדבר בשמם בודאי מרשיע הוא בכל אשר יפנה. את הסולסטואיים צריך להוציא מכלל זה. אלה האחרונים, אף על פי שאין הם עושים טוב, אין הם עושים כל רע, תוכן התורה המולסטואית, איך שתובן, ועיקר העיקרים שלה ברורים ומובנים הם גם לכל מולסטואי המוני: אל תעשה רע בכל אופן ואופן שבעולם, יותר מזה הוא ההמון הניטשיאני: מזה הוא יותר באופן איישר מאשר באופן ישר. מצד עצמו אין הוא עלול להזיק הרבה, לפי שגם ההבנה השמית של תורת ניטשה דורשת אינטלקט מפותח וצרכים רוחניים

שונים, וחוקה על מי שאלה לו שאין הוא יכול להמסר כולו אל התאוות השפלות וההנאות הגסות. שוקע הוא ועולה, שוקע ועולה, עושה מעשי שמות ולכו מכחו. היושר שבלב, — זה שניטשה קוראהו בשם מרגל-אורב לו על כל דרכיו ואיננו מניחו לעשות מעשים רעים. ואולם מויק ומשהית הוא במה שמקלל הוא את המעס הטוב באמנות ובמדות ומכניס דעות שטחיות ופחותות מאד בחברה.

כי אותה החברה עצמה, שכל כך קשה לה לספוג לתוכה מה שהוא יקר ונעלה באמת, מקבלת היא במהירות מפליאה כל מיני דעות ולמודים המתירים לה את חיי ההפקר. משל קטן לזה: כמה אנשים יודעים את תורת דריון על בוריה? — נער יכתבם. וכמה יודעים את התורה הזאת באופן היותר פרימיטיבי? — לגיונות הרבה. צא וראה עד היכן התפשטה תורה פרימיטיבית זו: היא ידועה בשמה גם לחומסים ורוצחים שאינם יודעים קרוא וכתוב. נמצא אנשים טובים שספרו להם את כל אלה נראה, סחלין לדורשיבין. ואם נקלטה כל כך תורת דריון, אין פלא כי נקלמת היא גם תורת גיטשה המובנה במובן גם ושטחי מאד, שהרי בזאת האחרונה ישנם גם יסודות פיוסיים ודתיים.

הסכנה מצד ההמון הגיטשיאני עצמו היא, כאמור, קטנה מאד, ואולם הסכנה מצד הרעות של ההמון ההוא הנעשות לקנין החברה במובן הרחב — גדולה היא.

מלמדים את בני-האדם לחשוב, ש"הכל מותר" — ומה יעשו קמני המוח וקמני האופי שלא ימלאו את חללו של עולם במעשים ובדברים פחותים ונכזים, שלא ימנפו את כל בארות החיים ושלא יסילו וזהמא בכל פנה שהם פונים? ועומד הוא גיטשה ומוהיר תמיד באלפי אוהרות והזהרות, מבקש הוא את המשתחרר לבחון ולבדוק את נפשו תמיד: מה חפץ להשתחרר בתוכו? שסא לא הרות היוצר מבקש בו שחרור, כי אם האינסטינקטים השפלים? בכל מקום שניטשה נזכר בדבר זה, הוא שופך את כל חמתו, מתרגש ומתנעש, מנרש את החוירים הרומסים את הכרם, כלומר את בעלי ההפקר ובעלי ההנאה. ואולם כל אלה האזהרות וההזהרות לא הועילו במאומה, כשם שלא הועילו האזהרות וההזהרות של כל יוצרי הערכים. היוצר עומד ומוהיר, והחוירים רומסים להם את הכרם... אין להאשים בזה את גיטשה, כשם שאין להאשים את התורה הגוצרית,

למשל, על שבשמה נעשו כל מיני עול, ומה ורצה. והו באמת נורלה של כל דעה נשנבה, והו באמת אחד מענפי המרגזיה העולמית, וזה — אחת מרמעות השכינה... כל דעה, אומר איכסן, מכיון שהיא נוגעת בארץ — סיד היא מתחללת. ואם הפרופנציה של הגיטשיאניות מורגשת היא רק לבעלי הראיה החדה, הנה הפרופנציה של האנרכיזמוס גלויה וידועה היא לכל. ולפי שיוזנה היא לכל וכבר מדברים על-אדותיה גם אנשים הקרובים להם בהלך המחשבה ובהשקפה על חיי החברה, לא אאריך על-אדותיה ואבאר רק את סבותיה הראשיות. ואומר אנכי בפירוש: איננו מכוון בזה אל כל מיני הרוצחים והננכים הפשוטים החושבים שאדרת האנרכיזמוס נאה ויאה להם ושבאופן זה יצליחו יותר באומנותם. אי אפשר להאשים בזה את האנרכיסטים, לפי שאין תפקידם לבער את הרוצחים והננכים מן הארץ. ומה הם יכולים לעשות, אם אלה האחרונים חושבים שמסוה האנרכיזמוס דרוש להפצם? המעשים הם המסוות שהרוצחים והננכים לובשים?

מדבר אנכי דוקא על האנרכיסטים ממש, על אלה המרמים בעצמם שיש להם איוו אידאיה, כביכול, שעושים מה שעושים בשם האידאיה הזאת, שיש להם קוסיטטים וגושפנקאות ועושים כל אלה המעשים היפים המבהילים ומחרידים גם את אלה שהנם רחוקים מן ההשקפות הבורגניות? כרחוק מזה ממערב. בני אדם, שכלל אופן אינם רעים מאחרים, כיצד הם עושים כל מיני תועבות שגם הרוצחים היותר משתתים היו מתבישים לעשותם? מפלצת זו שנגלתה בתחום המושב בכל בלהותיה וזועותיה ומשודדת היא מבני ישראל את יתר הפליטה שהשאירו החוליגנים ומנהליהם, מפלצת זו שבודאי יש לה סבות חברתיות עמוקות (שעליהן כבר דברתי ומדברים אחרים), יש לה גם סבות נפשיות פנימיות שהבינו את אפשרותה.

וכשאני מנתח את המצבים הנפשיים המלוים את כל המעשים האיומים ואת המצב הפסיכי הפנימי של עושיהם, הריני רואה אותם הסוגים שעליהם דברתי: (א) אנשים אשר שאר רוח להם, אשר לא יוכלו גשוא באמת את כל הרעות הכרוכות בסדר החברתי הקיים עתה. (ב) אנשים המונים את עצמם לחשוב שאל תקן העולם הם שואפים, ובאמת מבעם מושכם אל ההפקרות הגסה ואל האכזריות. (ג) אנשים כינונים, אנשים פשוטים טובים בעצם, שמסבות שונות הם חפצים

להיות לנדולים דוקא והם אובדים דרך גופלים וגופלים באין מעצר.

וכשאני רואה את הסכה הגפסית הכללית של זה ושל כל הדומה לזה, חריני מצינה באותה ההשקפה הממעה את ההמון לחשוב שאפשר לעלות על מדרגה דתית או מוסרית מדעית-חברותית בלא יגיעת-נפש ארוכה ובלא הכנה גפסית מיוחדת לזה, כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, שהכל יכולים לזלזל בחובות המוסריות האלמנטריות וברגשות האנושיות האלמנטריות, שהכל יכולים להיות גבורים וגדולים ויוצרים, שכל הוראת שעה יכולה להיות תורה קבועה לכל, שהכל יכולים ללכת באותן הדרכים שבהן הולכים אלה אשר רכשו להם את החופש מתוך יסורי גוף ונפש נוראים של עשרות שנים, מתוך כשרונות נאונים ועושר-נפש מצוין.

השקפה מומעת זו מתפשטת לא רק בחוגים נימשיאניים מזה ובחוגים אנרכיים מזה, כי אם גם בחוגים הרחבים הקרובים לאלו או לאלו. כי בעלי מפלגות מדיניות שינויות עושים הרבה מיני עול וכפיה, — דבר זה כאב ישן הוא של האנושיות, מכאב ישן זה תרפא האנושיות רק כשתכיר כולה — כמולסמיו — שאין דבר בעולם המצדיק אף משהו מן המשהו של הרע.

כי בשם אמונות שונות ובשם אידיאות שונות עשו בני אדם תמיד כל מיני תועבות, בהכרים באופן ברור או בלתי-ברור ש,המטרה מקדשת את האמצעים או שישנן לכל הפחות ממרות גבוהות יוצאות מן הכלל שבשבילן מותר ואפשר לעשות הכל. — דבר זה היה והוא. דבר זה מושרש בלבות בני-אדם, עד שקשה מאד להתלחם עמו.

על מה אני מדבר? מה הוא אותו לקויה-הנשמה המבהיל ומחריד את כל מי שחפץ הוא בעלייתה של האנושיות ולא בירידתה ונפילתה? מה הוא הסימפטום המיוחד של מתלת הדור והמכנה הכרוכה בה? — אותה ההפקרות, אותה קלות-הרעת המיוחדת, שעל ידה עושים את כל המעשים הרעים, אותה קהות-החוש המלווה אותה, אותה המפשות השמחה כל-כך בעצמה.

עוד בעבר היותר קרוב אם היה איזה אדם טוב חפץ לעבור על איזה חוק מוסרי, היה עוקר הרי-הרים, מרעיש שמים וארץ, מתענה ימים על שנים, וסוף סוף היה עיקר מעשהו

בלתי-טבעי כלל או משמש אצלו בתור מעבר למצב גפשו יותר רם ויותר טהור. רסקולניקוב הוא משל מספיק לזה. כל יסורי תפתה בעונו, וסוף סוף מוצאים מבקרים שונים שעיקר המעשה של רסקולניקוב איננו לפי טבעו כלל וכלל, לפי שבאותו המצב הגפשי שנמצא בו רסקולניקוב אי-אפשר להרונ גם את החובב... הלא רק עשרות שנים עברו מיום שנכתב, החמא וענשו ועד עתה, וכבר אנו רואים מחזה אחר לנמרי; בני-אדם, החושבים את עצמם למובים ולישירים, עושים כל מיני שוד ורצח וידם לא תרעד ולבם לא יכם. ומעשים בכל יום, שכל מיני האברכים חיפים, לאחר שעשו מעשי ה,אקספרופריאציות שלהם, אוכלים ושותים להם במנוחה, משחקים בקלפים במנוחה, ממילים להם עם ה,חברות שלהם במנוחה, כמו לא נעשה דבר, ואם הדם הנשפך צועק הוא מן האדמה, — מה איכפת להם? — ואם הרבו חמם ושוד ולקחו מבני אדם את פרומותיהם האחרונות, — מה איכפת להם? המעשים הרעים מצד עצמם אינם מסוכנים כל כך, כמו שמסוכנת היא מחיקת הצורה האנושית, צלם האלהים שהולך ונפנס, הרגש הישר החולך וסתמשמש, האדם שנעשה פחות מכל החי אשר על פני האדמה. זהו באמת פצע גדול בלב האנושיות, אשר מי יודע אם תרפא ממנו. האמנם אין צורך בהתעוררות רוחנית חדשה ובתחייה רוחנית חדשה?

יב.

משל המוכס והפרוש הידוע.

ו' פרושים הם... פרוש מה חובתי ואעשנה, פרוש

מאהבה, פרוש מיראה, (תלמוד).

טוב רשע הידוע שהוא רשע, מצדיק הידוע שהוא צדיק.

(בעש"ט).

כשם שצריך הוא האדם לשוב על חטאו, כך צריך הוא

לשוב על התשובה שלו. כל תשובה מעלה ומובכת את האדם, ולכשהוא נעשה יותר טהור ויותר מוכן, הרי הרגיש שתשובתו הראשונה פגומה היתה והוא שב על תשובתו. (מוהר"ן).

יש יצר הרע דק מן הדק, שמקומו בלב הצדיקים היותר

גדולים. (חנ"ל).

מדת פרושים או, מכת פרושים, שבמדרגותיה ההתחליות

היא נחלת הבינונים, היא במהרנותיה העליונות נחלת הגדולים או גם היותר גדולים.

צריך להבדיל ולחלק בין הצביעות ובין, מדת פרושים, הראשונה כוללת חמא, שקר וזיוף; השנייה קרובה אל הצדקה, הראשונה מכרת בעצמה את שקרותה, השנייה חושבת את עצמה לאמת. הראשונה יש אשר הולכת תמיד בלוית מדות פחותות שונות ואינסטינקטים שפלים שונים; השנייה — יש אשר מדות טובות מלוות אותה. הראשונה נוקה גלוי ונכר; השנייה נכרת רק לעין היותר חדה. אפשר להלחם עם הראשונה, ואולם קשה מאד להלחם עם השנייה.

הסגנון הרגיל של ה"פרושים" הוא זה של ה"פרוש" האיונגליז רבוננו של עולם! אני את שלי עשיתי, תרמתי, עשרתי, נתתי לעני, אף אתה עשה את שלך ותן לי רוב טוב. כמה נחשב ה"מוכס" בעיניו? ה"מוכס" הלא הוא כלו חמא ועון, פחתת ומגרעת. הוא, ה"פרוש", הלא הוא סמל השלימות. את כל הוא עושה בשורה. לבו טהור ורוחו טהור. ואם שם בפנה נסתרה עומד לו ה"מוכס" ואיננו יכול לפתוח פה לפני רבון העולמים מגדל הכרת החמא שלו ושברון לבו, מאין ידע ה"פרוש" להבין ולהכיר את זאת? ההוא, הצדיק והישר, יכיר את מעלת החמא האומלל! ההוא ישתחוה ויכנע לפני הצער העמוק?

בעומק הלב אין הוא, ה"פרוש", מכבד גם את בעל התשובה כראוי. יודע הוא, כי במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד, ואולם מקבל הוא דבר זה כנזרת החכמה העליונה שאין להרהר אחריה. אם גם מבקש הוא טעמים לנזרה זאת, הנה בסתר הלב אין הוא מבין סוף סוף מדוע נעלה, בעל התשובה, שהמא ופשע כל ימיו, עליו, על מי שעשה טוב בכל ימי חייו.

כי הוא, המקים את הכל ועושה את הכל כטוב וכישר, נעלה הוא סוף סוף על הכל, — זוהי האמונה היותר פנימית של ה"פרוש". אמונה זו לא תגלו ממנו בשום אופן שבעולם. כשתעקר אמונה זו מלבו, כשתפרע שלות-הנפש שלו, כשתעבור עננה על פניו, הרי יחדל להיות "פרוש"...

יחד עם זאת מבין הוא ומכיר, שראוי הוא, בעל התשובה, לשבת ולתהלה. הוא, הטוב מתחלתו, בודאי נעלה על מי שלא

יכול למשוך ביצרו, ואולם סוף סוף הלא עמד גם בעל התשובה על, דרך טוב. עתה הרי גם הוא, מי שהיה חמא, טוב וישר וצריך לכבדו בעד טובו וישרו. מותר הוא ה"פרוש" על יתרונו וקורא לבעל התשובה, אחי! ונושא עיניו לשמים, כאומר: ראה, אבי שבשמים, מה רבה מדת טובי ורחמנותי.

ואולם להכיר ולדעת את מעלתו של החוטא, כי יש חוטא וחוטא נעלה על מי שאיננו חוטא, כי יש טוב וישר ואין לו ערך, — דבר זה לא יוכל ה"פרוש" להבין בשום אופן. השתמשו בנבואותיהם של בעלי-הדת היותר גדולים, בכל מיני מופתים והוכחות שבעולם, בכל מיני פילוסופיה ומחקר, וה"פרוש" יחשוב את שלו.

הזכיחה ל"פרוש", כי בעיקר הדבר הוא, הטוב והישר, אגם עומד הוא, עין יבש הוא, בריה קטנה, בן-אדם שאיננו יכול ליצור מאומה ולחדש מאומה, — ולא ידע מה אתה שח.

הזכיחה ל"פרוש", כי עין החמא מצמית לפעמים פרי הצדקה, כי אש החמא מתהפך לפעמים לאש קודש, כי החשק העז והסוער מגדיל את כל מה שהוא יותר יקר ויותר נעלה, כי כל יצירה גדולה יש לה שרשים חזקים ברע, כי הסתירה צורך בגין היא והירידה צורך עליה היא, כי תחומי הטוב והרע יונקים זה מזה, כי מורי האנושיות היותר גדולים לא רק שמעו מעם חמא, אלא גם עמדו על ירכתי שאול, שאי-אפשר למעום מעם גן-עדן מכלי מעום מעם ניהנם, — וחשבוך למתעתע.

הזכיחה ל"פרוש", כי החוטא היודע שהוא חוטא, המעונה בחטאו ומבקש גאולה ממנו ונושא עין למרומים, הרי זה נושא בלבו צער גדול איך-קץ, צער גדול המגדיל ומקדיש את האדם, צער גדול שסוף סוף יביא גאולה גם לו גם לאחרים, — וחשבוך למשונע.

הזכיחה ל"פרוש", שהוא, הטוב הישר, הרודף תמיד את כל מי שאיננו טוב וישר כמוהו, הסמית את כל שאיפה חדשה, חיה ורעננה, הכורת את כל עץ צומח והסותם את כל מעיני החיים, חוטא חמא איום ונורא שאין לו כפרה וסליחה עולמית, — והשתומם למשמע אזניו.

ועד כמה קשה ל"טוב וישר" להבין את כל אלה, אפשר לראות ממה שגם רוב בני האדם הגדולים אינם מבינים את כל אלה, ולכל הפחות אין להם הכרה ברורה בכל אלה.

עד כמה שמרבים הם בעלי הדעות לדבר על ערכה של ה"תשובה", עד כמה שמרבים הפילוסופים לדבר על השתלשלותם, התפתחותם והשתגשגותם של מושגי דת ומוסר שונים, הרי אני מוצא לרעיון האמור בסוף שלם וגמור רק באותו משל, מוכס והפשוט, וחדומים לו, בפתגמים שונים של הבעש"ט, ב"מקבץ" של שקספיר ובמלחמתו הנצחית של פרידריך ניטשה עם כל מיני ה"טובים והישרים"...

עם כל מה שדבר זה הוא, לכאורה, כל"כ ברור וגלוי לכל, הנה דורש הוא העמקה רבה, יגיעת־נפש עצומה, וביחוד נסיון נפשי פנימי והרפתקאות וצרות מיוחדות.

להגיד בפה אפשר ואפשר, לכתוב ולדבר הרבה פרוות יפות בנוגע לכל אלה נקל מאד, ואולם קשה מאד מאד להיות לפי הכרה זו, קשה מאד להיות במצב של חשד נצחי, במצב של פקפוק וספק בנוגע לכל מה שנחשב לטוב ולישר אף בספירות האינמליגנטיות ביותר גבוהות, לבטל את הטוב של עצמו ואת ההנאה מטוב זה, לבקש את הטוב ההוא במקום שאין איש מבקש אותו, לנלות את הצפון בעטקי שאול, לעזוב בכונה את הדרך הישרה וללכת ארחות עקלקלות, לבקש את הנשמות הנדחות ולהשיבן למקומן, להטפל להרבה מהשבות רעות ולפעמים גם למעשים רעים, לנגוע בכל זוחמא וזומאח ולהשאיר בכל זאת נקי וטהור.

רבים נסו ולא עלתה בידם; רבים ירדו ולא עלו; רבים אמרו להעלות אחרים ושקעו בעצמם; רבים אמרו לנאול ונשבו בעצמם; רבים נסרתו ונדבקו במנוגה ובשפ"ל ואת היפה והנעלה לא ראו. לראות את תעודת החיים במוני נסיונות ומעשים כאלה ולנצח, — זוהי נחלת יחידי סגולה ששתלם הקב"ה — לא בכל דור ודור, אלא בדורות רחוקים זה מזה ותקופות רחוקות זו מזו.

ועד כמה קשה ללכת בדרך זו, אני רואה מתוך חייהם של האנשים הגדולים ביותר קרובים לפי רוחם להבנה זו ולדרך חיים זו. רואה אני, שעם כל הבנתם העמוקה וישרת לבבם הנפלאה, לא נקו סוף סוף בעצמם מ"מדת פרושים" לגמרי, ולו גם במובן היותר דק והיותר נאצל.

למעלה (פרק מ' ופרק י') דברתי על התייחסותם הרעה של אצילי הרוח אחדים לדעות הברותיות פרוגרסיביות ולנושאי הדעות ההן. דברתי על העול שהם עושים כזה ועל סבת העול.

מקורו של העול הנוכח הוא, כאמור למעלה, הדאגה האינסטינקטיבית לעולם הפנימי ולאדם הפנימי, הפחד מפני מעוט הרמות ובמולם של הדברים היותר יקרים ונעלים, הפחד מפני ההסתכלות השטחית, שעל פיה צריך לבקש את מקורם של כל הרעות והחסרונות והחטאים שבעולם בסדרי החברה הרעים.

כל האמור שם ממפיק לבאר את סבת העול של אצילי הרוח הנוכחים שם והדומים להם, ואולם אי־אפשר עוד להבין על־ידי זה את אפשרותו של העול, רצוני, אפשר להחליט שאצילי הרוח מספוס ידוע מוכרחים לפעמים להתרחם שלא בצדק לאנשים ידועים ולדעות ידועות, אבל אין אנו מבינים עוד על־ידי זה איך יכולים הם אנשים אשר שאר רוח להם לעשות עול כזה? כיצד יכולים אנשים בעלי נפשות עמוקות ובעלי חושים דקים מן הדקים לבלי לראות ולהכיר את העול שהם עושים? כיצד הם יכולים להתעלם מהרבה דברים ומעשים הדוקרים את העין? כיצד הם יכולים, לפעמים, לבלי לצעוק חמס על הרם הנקי הצועק מן הארמה?

מדת הפרושים" כמוכנה הדק והנאצל היא היא המכשירה את אפשרותו של העול הנוכח. "יצר הרע הדק מן הדק" של בני־האדם היותר גלבים והיותר עמוקים משיאם לחשוב את כל שאיננו סרגיש כמוהם ואיננו חושב כמוהם לאין ואפס.

אין עינים לתאוה". במקום שישנה תאוה חזקה, ולו גם רוחנית שברוחנית, שם העוררן מוכרח הוא.

מאחר שיצר הרע הדק של בני העליה משיאם להביט על אחרים, הקטנים מהם, מגבות, הם חדלים להבין ולהרגיש את עקת לבם של הקטנים, וסוף סוף מתגדל ומתעמק הפרוד ביניהם, הגדולים, ובין הקטנים כל־כך, עד שיכולים הם לבלי לראות ולבלי להרגיש את העול שהם עושים לאלה האחרונים.

מדת פרושים" זו של אצילי הרוח משונה היא לגמרי מ"מדת פרושים" של הבינונים. "מדת פרושים" שמוצאה לה מקום כלכות הבינונים עיקרה היא: הסתפקות במועט בכל הנוגע לעניני הרוח, הכרה והרגשה שהכל כבר נעשה כהונן, עמידה על מקום אחד, חוסר התפתחות רוחנית והשתנות רוחנית, הנאה מעצמו ושטחית בעצמו, דרישת שבר או כבוד ותהלה בעד הטעשים הטובים, התגלות, התראות והתפארות בכל מעשה טוב.

גדולי הנפש אי־אפשר להם להכשל במדה זו. פקחים הם.

יותר מדאי, חשדנים הם יותר מדאי, תביעותיהם גדולות יותר מדאי, מכירים הם את עצמם יותר מדאי, יודעים הם מה רב ומה קשה הדרך אל השלימות, מרבים הם לבקר את כל מעשה ואת כל מפעל, את כל מחשבה ואת כל רגש, את כל התעוררות ותנועת נפש, את כל גרוי וזעזוע, מרבים הם לחפש את ההתחלות הראשונות ואת הסבות הראשיות של כל המעשים ומוצאים הרבה מוטבים גרועים ופחותים למעשים יפים ומובים, יודעים הם את כל החולשות שבנפשותיהם ואת כל אבני הנגף שעל דרכם הרוחנית. לעמוד על מקום אחד וליהנות מעמידה זו — מצב זה זר הוא לגמרי לגדולי הנפש האמתיים. הנקל להם לרדת תהומות מאשר לעמוד במקום אחד. הנקל להם להשפיל את עצמם לגמרי, מאשר לחשוב שבבר עשו הכל כהוגן ואין המה חסרים כלום. הנקל להם לכפור בכל מוב שבעולם ולהביט בשוויון נפש גמור אל כל המעשים הנעשים בעולם, מאשר למוד את כל הענינים והמעשים באמת המדה של בינוני.

המעלות והמורדות, החליפות והשנוים, ההפתעות וההרעדות, המלחמה הפנימית, ההתנבחות הפנימית, הסכנה הפנימית, הנאולה הפנימית, — דברים אלה תנאים מוכרחים הם לכל נפש גדולה ורחבה.

בשעה שהאדם הגדול חושב, שכבר מצא את עצם האמת ואין לו מה לחפש ולבקש כלום — הוא חדל להיות אדם גדול. יש אשר האדם הגדול חושב כן באמת, ואולם חי הוא במצב זה רק עת קצרה. רוח סערה באה ונותשת אותו ממקומו.

דאם אינגערליכע בעויערלענונג — תכונה זו שניטשה מיחסה לבירון, גנוול, אלפרד מוסיה והדומים להם, — היא, באמת, נחלת כל נפש גדולה ועשירה באמת. הכרת האשמה ממלאה את נפש כל מי שהוא אדם גדול באמת, אף אם לא עשה מימיו רעה גם לזכוב.

בתלמוד יש מבטא מוצלח מאד לזה: אין מוסרים מעשה מרכבת, אלא למי שלבו דואג בקרבו.

מי שלבו דואג תמיד בקרבו, מי ששומע תמיד את ה"איני גערליכע בעויערלענונג" שלו — כלום יכול הוא ליהנות מעצמו ולחשוב שהכל נעשה כהוגן כ"פרוש" רגיל? מדת פרושים" של גדולי הנפש נובעת מתוך האצילות המיוחדת שלהם, מתוך אצילות של החכמה, היופי, השירה, הצער...

יודעים הם היטב את חסרונם, ואולם יש בלבם קנאה עצומה יותר מדאי למה שיש להם. חושבים הם, שאתרים אינם יודעים מה שיודעים הם ואינם מרגישים מה שמרגישים הם. ומתוך שרכושם הרוחני נקנה להם בהרפתקאות רבות ובסכנות עצומות, הם עלולים מצד אחד להפליג בהערכת הרכוש ההוא מצד אחד, ולבזו לכל זה ה"המון", ה"בינונים" ו"הקטנים" עניי הרוח מצד אחר.

ומתוך שמפליגים ומגזימים הם בדבר זה יותר מדאי, מתנדל הפרוד ביניהם ובין ה"קטנים" כליכך, עד שהם חדלים להבין איש את רעהו. מתיצה של ברזל מפסקת ביניהם ואיש לא ישמע את אנחת רעהו.

ובמקום שיש חוסר הכרה, הכנה והרגשה, שם העול מוכרח הוא. אלה נסגרים יותר מדאי בעצמם או כמו שהיו אומרים המקובלים, "משתעשעים בעצמותם", ואלה נשארים עניי רוח והולכים בחושך. אלה רוככים ערבות, ואלה משתעשעים באידיאלים של פרומות שלהם. אלה נשארים בבדידותם וביתמותם, ואלה שוקעים בכזה שלהם. אלה מסתפקים בחיות ודמיונות, בחלומות ובאפס מעשה, ואלה — רודפים תהו.

מדת פרושים" מתגלגלת גם באריסטוקרטיזם של נימשה "זה ש"הציץ בבני אדם כשהם ערומים וראה שקטן מאד ההברל בין האדם היותר גדול ובין האדם היותר קטן", ב"צדקתו" של דוסטויבסקי (זה שידע כליכך את נפש החמא), ב"פרישותו" של מולסמוי (זה שמבין כליכך את סער התאוות), וכדומה.

ההפקרות, — זוהי חמאת הקטנים החפצים להיות גדולים; מדת פרושים", — זוהי חמאת הבינונים; מדת פרושים" במובנה הרק, — זוהי חמאת הגדולים.

יג.

בשעה שאתה חושב ומהרהר על-דבר מכאוביה של האנושיות ועל רפואתה, בשעה שאתה רואה את תהום הצרות ואת תהום הכעור, בשעה שאינך מוצא נחת בכל מיני הרמיות הקלות ומזרי-הרגע, בשעה שאתה מתעמק בעצם מהותה של החוויה בכלל והיות האדם בפרט ומבקש אתה את עיקר העיקרים ותוך כל התוכות, אתה בא סוף סוף לידי ה"אדם הפנימי", לידי

הכרה והרגשות, שהאדם צריך להתחדש ברוח, שהנאולה צריכה לבוא מתוך שני גמור ומוחלט במכעו של האדם.

ובאותה שעה עצמה, אם רגיל אתה לפקפק בדברים ולהטיל ספק בכל, אתה זוכר את כל מיני התחיות הרוחניות וסופן של כל מיני תחיות אלו. נזכר אתה, שכבר נבאו נביאים, חזו חזים, לסדו מחזקקים ופילוסופים, סהרו כל מיני קדושים, והאדם עז עמדו ועמד.

וזכר אתה את הדברים ששמעתם אזון על הר מיני, את חזון ישעיהו, את האש אשר בער בלב ירמיהו, את התהלים, את הגולגתא והשפעתה, את בודהא, את עסל האנשים היותר גדולים מן העת הקדומה ועד עתה, ויחד עם זה אתה רואה לפניך אותם המעשים והדברים המרעילים את החיים שמצאו להם מקום לפני אלפי שנה, ולא עוד, אלא שהדברים והמעשים החם נעשו עוד יותר רעים ומרים, עוד יותר מכוערים ומגונים, עוד יותר שפלים ופחותים.

אם כל אלה לא הועילו, מה נועיל אנחנו בתחיתנו הרוחנית? ותופש אתה משל יותר קונקרטי, יותר מוכן ומורגש לבני דורנו. היה אדם בסוף שנות המאה ה-19, אשר ראה את כל צרתה ושפלותה של האנושיות וקרא לתחייה רוחנית טבעית ופנימית בכל כח התבונה של חכם הדור ובכל כח החזיון של נביא הדור, קרא וקרא אותו האיש, עורר ועורר, הטיף והטיף, לסד ולסד, ומה עלתה בידו?

מהפכות רבות נעשו בחיי האנושיות מימות רוסו ועד עתה. שגוים גדולים, כבירים וגמרצים, שיטות פילוסופיות ומדיניות עולמיות הלוחמות אלו באלו ומותרות אלו את אלו, מלחמות גדולות וקטנות, תגרות איך קקן ומסובבים איך קקן. השטח נתחלק ונשתנה מאות פעמים, ואולם הפנים — אחר הוא.

אם היה קם רוסו עתה מקברו, היה מתמלא עוד יותר התמרמרות, היה מכה עוד יותר את בני האדם בשבט לשונו, היה מדבר בחרון אף יותר גדול על השחתת המדות, על האכזריות, על העול ועל הומה, היה קורא את בני האדם לשוב אל הפשטות ואל הטבעי, אל היושר ואל התום.

מה שהיה רוסו עושה אם היה קם מקברו, עושה ל. מולסמוי עתה. במוסרו של מולסמוי איננו מוצאים את עושר

הדמיון, היופי והטהור שבמוסר רוסו. אין במוסרו של מולסמוי הפשטות, הרעננות, העלויות והילדות שבמוסר רוסו. תחת זאת יש במוסרו של מולסמוי יותר חבנה, יותר הכרה, בקרת יותר חריפה, פילוסופיה יותר עמוקה.

עתה נתכונן נא בשים לב בכל אשר קרה את האנושיות מימי רוסו ועד עתה. האמנם נשתנו החיים על-ידי השפעתו של רוסו אף במעט מן המעט? האמנם הלכו בני אדם באותה הדרך, אשר הראה להם רוסו?

וגם רוסו של דורנו — מולסמוי — הרי עומד הוא ומטיף את מוסרו זה עשריות שנים. הנשתנו החיים על ידו אף במעט מן המעט?

השפעתו של רוסו נכרת היא בספרות, אחדים מיוצרי המחפכה הצרפתית עמדו תחת השפעתו; השפעתו של מולסמוי נכרת היא בספרות, נעשו נסיונות אחדים ליסד קולוניות מולסמויות. כל זה אמת הוא, ואולם מהלך החיים איננו יודע את כל מיני תורות אלו.

מהלך החיים כך הוא: בני-אדם מתרחקים יותר ויותר מן הטבע ומן הטוהר גם יחד, מלחמת אדם באדם נעשה קשה ואכזרית יותר ויותר, הצרות והרעות מתנכרות לאיך קקן והאדם איננו מודרך ומתרוסס על ידן, אלא נופל הוא תחת משאן. הסתככותם והתרכבותם של החיים אינן מעשירות אותם, אלא עושות אותם יותר ויותר כבדים מנשוא. ובמדה שרוב הוא ה"פרוגרס" חוג הנשימה מתקצר יותר ויותר, חופשתו האמתית של האדם מתעמטת ומתמעטת, דרישותיו מתרבות ומתרבות והאמצעים למלאותן מתמעטים והולכים, את שכלו הטבעי ואת אינסטינקטיו הטבעיים הוא אוכד ו"רוח חדשה" איננה מתיה אותו, וכוכית הוא וחלמות הפטיש איננה מחזקת אותו, אלא משברת אותו, דל הוא וכחותיו דלים ועטרתו של פרומתיאוס אינה חולמתו, — חיוי אינם מרגידיה, אלא מרגיקומידיה, עשיר הוא ביסורים ומבאובים וסוף סוף — עני ברוח.

והרי אתה שואל את נפשך: אם לא הועילו כל הדתות, כל התורות, כל התוכחות וכל הלמודים, מה נועיל אנחנו בעוררנו להתעוררות רוחנית פנימית, למחרת פנימית והתחדשות פנימית?

ומנסה אתה לשוב עוד הפעם אל המקום, אשר עזבת ואשר

כאסת. מחל אתה לבקש עוד הפעם את התנאים האוביקטיביים, את המניעים החברתיים, את התורות החברתיות, את הכתות החברתיות, וסוף סוף אתה רואה שעדיין הנך עומד באותו מעגל הקסמים, שמאומה לא תקנת בהחליפך את האיש בחברה, שכל מה שהכל מוענים נגד בעלי הדת, בעלי המוסר ובעלי ההתחדשות האסתטית אפשר למעון גם נגד כל מתקני עולם במובן החברתי.

מאחר שעומדים אנו בשאלה, מאחר שעוזבים אנו את כל התורות ואת כל הדעות, אשר הנחילונו מורינו וחברינו ומשתחררינו אנו לפי מדת היכולת מכל מה שהושפע עלינו על ידי סבל הירושה ועלידי החנוך והסביבה, מאחר שעומדים אנו ותוהים על יסוריו האנושים של האדם, על שפלותו, על הרפש שהוא מובע בו ושוקע בו, הרי אי-אפשר לנו לבלי לראות, שאם לא הועילו כל מיני התורות והגבואות והלמודים שמטרתם היתה להשיב, להרים ולהכשיר את האדם מבפנים, — לא הועילו גם כל מיני התורות, השיטות והכתות שעטלו להכשיר ולתקן את התנאים האוביקטיביים ואת הגורמים החברתיים.

לבקאים בדבר ידוע הוא, שכל התורות הסוציאליסטיות, הקומוניסטיות והאנרכיסטיות נאמרו ונשנו בצורות רבות ושונות בכל דור ודור, ולא עוד, אלא שכבר נעשו נכיונות רבים להנשימן במעשה בומנים שונים ובתקופות שונות, וסוף סוף עבודתו של האדם קיטת ועומדת היא.

די רק להזכיר את המאורעות הידועים לכל: חיי האימים, חיי כתות נוצריות שונות בראשית לדת הדת הנוצרית, חיי כתות מיסמיות שונות בימי הבינים, נסיונו של הנביא הפרסי מצדיק להנהיג את היושר הסוציאלי ביד חזקה, עבודתם ומלחמתם של האנכפטיסטים, ועוד ועוד.

משיבים על זה אדוקי הדעות החברתיות השונות: מה שלא נעשה עד עתה, יעשה עתה. מה שלא עלתה בידי הראשונים, יעלה בידי האחרונים. הראשונים לא הצליחו לפי שעדיין לא נבראו התנאים החברתיים הדרושים לשנויים החברתיים. עתה כבר נבראו התנאים ההם או עומדים הם להכרא.

ואולם אין הם שמים על לב, שבסגנון הזה ממש משיבים גם בעלי התחיה הרוחנית הפנימית, אם במובן הדתי אם במובן המוסרי ואם במובן האסתטי: עדיין לא איכשר דרא. עדיין לא

עלה הזרע, אשר זרעו נביאי הדורות. עדיין לא מהרו הלבבות, עדיין לא נודרכו המוחות. מה שלא נעשה עד עתה, יעשה עתה. התחיה הרוחנית בוא תבוא. כבר באה העת, כבר הגיעה השעה. שופרו של המשיח תוקע, פעמי הגואל נשמעות.

ואם עומד אתה במרחק ידוע גם מאלה וגם מאלה, אם רגיל אתה לחשוד ולפקפק ולהתבונן בעיקרם של דברים, אם צופה ומביט אתה בחיי דור דור, במעשי דור דור, במחשבותיהם ויצירותיהם של הדורות, אם הנך מבקרה של ההיסטוריה ולא עכרה ושלוחה, הרי אי-אפשר לך לבלי לראות שתשובותיהם של אלו ואלו גם יחד אינן מספיקות.

רואה אתה וידוע, שבכל דור ודור אומרים כך, שבכל דור נאמינים האנשים היותר גדולים והיותר טובים, שבידם יעלה מה שלא עלתה בידי הראשונים, שמה שאי-אפשר היה עד עתה אפשר הוא עתה, שעתה כבר הגיעה השעה, שעתה צריך לעשות גדולות ולחולל נפלאות, וכדומה.

ואחרי כל אלה בחשך אנו מנששים, רבה המחומה והמבוכה בקרבנו, תועים אנו במדבר השומם של החיות, מצפים אנו לישועה, — ואין, עומדים אנו באותו המקום, שעליו עמדו אבותינו ואבות אבותינו, אלא שרוחנו נעשה עוד יותר רפה, רצוננו עוד יותר קלוש, תאותנו עוד יותר קטנה ופחותה.

וזה הוא פרי עמל כל הדורות וגדוליהם, זה הוא פרי כל השאיפות הנשגבות ומלחמות הרוח הגדולות. במצב המר והשפל הזה אנו נמצאים אחרי פעולותיהם ויצירותיהם הכבירות של משה, ישעיהו, ירמיהו, הומירוס, אסכילוס, סופוקלס, סוקרטס, אפלטון, אריסטו, ראשוני הנוצרים, קונפוציוס, לאאורטיו, בודהא, צ'ואסטר, מחרד, אמני הרינסנס, יורדן ברונ, דיקארט, שפינוזה, ביקון, שקספיר, גיטה, רוסו, קנט, הגל, שופנהווער, גיטשה, אוגוסט קונט, סן-סימון, פסל, מרקס. וכיצד נאמין אנחנו בהבטחותיהם של מתקני עולם מצד אחד ומסחרי עולם מצד אחר?

יד.

פרידריך גיטשה חלק בין פיסמיות הבאה עליידי לקיום ופנימתם של החיים ובין פיסמיות הבאה עליידי עליות, עשירותם ושפעתם היתרה של החיים. בפיסמיות של שופנהווער ראה

ניטשה ירדתם וחטונם של החיים, בפיסיות שלו (העמקת הפיסיות), פיסיות של היונים ועוד ראה צערו של יוצר, כחות העוברים את הגבול, עושר פנימי רב מאד, שאיננו מתאים להוקף, לתנאים, לסביבה ולחברה.

כמדומה לי, שישנו הבדל עוד יותר עמוק בין פיסיות של צער, כאב, שאלה, מחאה והתמרמרות, ובין פיסיות של קהות, הכנעה, שעבוד, התפשרות עם כל הנעשה ועם כל מה שיעשה.

את פיסיותו של שופנהאואר מזה ואת פיסיותו של ניטשה מזה אני חושב לסוג אחד, לפיסיות של צער והתנגדות. בשניהם אני מוצא מחאה עולמית. מחאתו של ניטשה צביון אחר לה, משונה היא גם בתכנה ממחאתו של שופנהאואר, ואולם עיקר נושאה אחד הוא: קריאת תגר על מעשי בראשית, פיסיות של שעבוד והכנעה אני מוצא בפיסיותם של צירי פרנציה שונים ושל דיקנזמים אחרים, בפיסיות של שמון ושיוון נפש.

ולפי שאנו עוסקים בפיסיות של מחאה ושאלה, הרי אני באים בהכרח לידי מה שמביאה תמיד פיסיות כזו.

רואה אני, שפיסיות כזו מביאה וצריכה היא להביא סוף סוף לידי איזה חוץ, אמונה ותקווה.

מי שמביר היטב במיבם של אנשים כפסקל וטולסטוי, יודע, שאלה פיסטיסטים נמורים הם, פיסטיסטים שהניחם של החויה פתוח הוא תמיד לפניהם, ולמרות מה שהם פיסטיסטים או גם דוקא לפי שהם פיסטיסטים, הם מבקשים את האלהים ומוצאים אותו.

ואולם גם אלה, שפיסטיסטים מוחלטים הם בעיני הכל וגם בעיני עצמם, גם הם (אם פיסיותם היא של מחאה) באים סוף-סוף לידי רעיון של גאולה וישועה.

שופנהאואר מוצא, שאפשר לו לעולם להחליץ מצערו על-ידי שלילת הרצון לחיות או יותר נכון על-ידי הארתו הרוחנית המיוחדת של הרצון העולמי.

הרטמן מוצא, שאפשר לו לעולם להחליץ מצערו על-ידי מה שהבלתי-מביר יבוא באחרית הימים לידי הכרת עצמו.

ניטשה מצדיק את צערה של החויה, לפי שבוראת היא ומכוננת את האדם העליון.

באופן הזה אנו מוצאים הרבה פיסטיסטים, שמרחפת לפנייהם תקווה עולמית וישועה דתית, מטפיות או אסתטיות. ואין פלא, החיים והתקווה כרוכים הם, אלה הרואים מקור כל רע בחיים ומוחים נגד עצם מחותה של החויה, הם לפי טבעם אנשים המרגישים את שפעת החיים, עוים, ענותם ואכזריותם גם יחד: ולפי שהרגשת החיים שלהם חזקה היא מאד, מוכרחים הם למצוא תוכן לחיים ולצפות לישועה. ולכן חולם אתה על ישע ופדות לפי המושגים היותר קרובים לנו, ולפי ערינות הנפש היותר פנימיות, אף בשעה שרואה אתה את כל תחום הצרות ואת כל הנסיונות הרבים והגדולים, אשר לא הצליחו.

צריך לנסות עוד הפעם מחדש, צריך להתחיל מ, בראשית, צריך ללמוד עוד הפעם את ה, אלפא-ביתא ...

בשעה שטולסטוי בא בתורה שלמה ובדרך-חיים מלולה — אפשר לשמוע לו ולכלי שמוע, ואולם בשעה שעומד הוא וקורא: התעשתו! צריך לעמוד ולהקשיב.

עיקר העיקרים הוא, שצריך לצרף ולוקק מחדש את החיים בכל מלאם והיקפם. צריך לקרא לא לתשובה וחרטה, אף לא להליכה קדימה, כי אם להתעשות ולהתישבות. מטיפים תמיד לשביתה איקונומית גדולה, ואין איש שם על לב, שצריך להטיף גם לשביתה רוחנית גדולה. הקשור הנרתי של היות האדם מסתבך ומסתבך בליבו, עד ששום, שימח" שבעולם לא תתירנו.

מה אנו צריכים לקרוא לבני אדם: — הסירו את אלהי הנבר מקרב לבבכם! עזבו את כל הדעות שמחוץ וכל ההשפעות שמחוץ! הדלו מן כל ה, אידיאות" ומן כל מה שאיננו נובע מתוך עצמותכם ומהותכם! עזבו את כל מיני המושגים הסבוכים והמסובכים, המאפילים ומקדירים את הכרתכם האמתית.

ברור הדבר: אם תוסיף האנושיות כלל ללכת בדרך שהיא חולכת בה עתה, תטבע במבול של דם וכל תורה לא תצילנה מרעתה: מלחמת הכל נגד הכל חולכת הלך וקשה, וסופה של מלחמה זו — כליון ומות של הכל. כסבורים הם בני עם זה או אחר, בני כת זו או אחרת, בני מפלגה זו או אחרת, שהם הם ינצחו את עמרת הנצחון, ואין הם שומעים או חלענ המר של מפיכתופל ...

ולו רק מות! לפי אמתתו של דבר יורדת היא האנושיות שוקעת! כל מה שיקנה את האנושיות, כל מה שהעלה, כל

מה שנתן לה ערך, כל מה שהקריבה אל האלהים — הכל הולך ונפחת, הכל הולך ונפגם, הכל הולך ונמחה. אלה העומדים בתוך המחנות השונות, אלה העומדים בקשרי המלחמה, אינם רואים זאת. ואיראפשר להם לראות את זאת. אדרכה! חושבים הם, שהחיים נעשים יותר טובים ויותר יפים, יותר עשירים ויותר מלאי ענין; ואולם מי שהוא מחוץ למחנות ועין לו לראות ולהסתכל בכל הנעשה בתוך המחנות, רואה בהן רק פרוצם של מות והתפרדות עם כל הסימפטומים המלוים אותו...

ומה הוא צריך לקרוא לבני אדם? האמנם יקרא למנוחה ועמידה? את זאת לא יוכל עשות. המנוחה והעמידה גם הן מוכירות את המות, והוא הפין חיים, עליה, צמיחה ופריחה. מה שאפשר וצריך לעשות הוא רק לעורר בלב בני האדם מחשבה יותר פנימית, הסתכלות יותר בהירה, שכיתה רוחנית לרגע ועליה לדורות.

אין בזה קריאה לנזירות ופרישות ברוחו של מולסמו, אף לא לעלייתם של יחידים ברוחו של ניטשה, אלא, פשוט, קריאה לחיים מהוירים, טבעיים, יפים, עליונים, פשוטים ורומטיים כאחד, טובים ועמוקים כאחד.

לתכלית זאת צריך להרחיק לגמרי את כל מיני המושגים של "הוה" ו"עתיד", של "אמצעים ותכלית", של "תחבולות", "דרכים" ו"מקטיקות".

וזהי הטאת בני-אדם מאז ומעולם, שמעמידים הם לפניהם איזו מטרת רחוקה, גבוהה, שטימיות, ועל יסוד אותן המטרות הם שופכים איש את דם רעהו וממלאים את העולם כולו פגול ותועבה.

כי, המטרה מקדשת את האמצעים — תורה זו באמת אינה רק תורתם של היוואיטים לבד, אלא תורה שכלב, של כל בעלי דתות, שיטות, דעות, כתות, מפלגות.

היוואיטים גלו רק את הצפון בלב הכל...

צריך לנטוע בלב האדם תורה הפוכה ממנה לנמר: אל תעשה רע ועול בכל אופן ואופן שבעולם.

אפשר לשאוף לחיים רוחניים נשגבים (במובן הרחי המטפוסי), לחיים עשירים ועמוקים (במובן האסתטי), לחיים של שווי ויושר (במובן הסוציאלי), ואולם אפשר וצריך להניע אליהם

על ידם בעצמם, על-ידי חיים כאלה שבהוה, על-ידי חיים כאלה של היום.

האהבה היא מפעל כביר כהוה. מי שאין בלבו אהבה בהוה, אין בלבו אהבה כלל.

ומה שהוא אמת בנוגע ל"אהבה", הוא אמת גם בנוגע ל"יושר", ל"צדק", ל"טוב", ל"חופש", ל"שוויון", ל"יופי" ול"נשגב". ההתחלה צריכה להעשות תכף, על-ידי תקון, צרוף וזכוך של כל יחיד ויחיד, על-ידי הנשמתם של כל אלה בחיים של כל יחיד ויחיד.